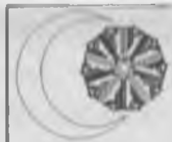
RIJASET
ISLAMSKE
ZAJEDNICE U
REPUBLICI
BOSNI I
HERCEGOVINI

GLASNIK

BROJ
4 - 6
APRIL-JUNI
GODINA LVIII/96.

reisu-l-ulema
prof. dr. mustafa ef. cerić

kurban-bajramska hutba - poruka

(10. zu-l-hidždže, 1416. h. g. / 28. april 1996.)

خطبة عيد الاضحى

الحمد لله الذي جعل الكعبة قبلة للأنام. وفضل يوم الأضحية على سائر الأيام. وجعله عيدا لجميع أهل الإسلام. وأمر الحجاج بلسان النبي الهمام. فقال ذو الجلال والإكرام: فإذا أفضتم من عرفات فاذكروا الله عند المشعر الحرام. (تكبير)

سبحان خالق النفوس والأنفاس. وكاشف الهموم والغموم والوسواس. الذي جعل الكعبة البيت الحرام قياما للناس. (تكبير)

سبحان مفتح أبواب التوفيق. وموضح الأسباب لمن هو في ضيق. الذي شرفنا بيوم عرفة والعيد وأيام التشريق. (تكبير)

نشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له ولا نظير له ولا مثال له. ذو الجلال والإكرام.

ونشهد أن سيدنا وسندنا ومولانا محمدا عبده وحبيبه ورسوله. صاحب الحب والإنعام.

صلى الله تعالى عليه وعلى آله وأولاده وأزواجه وأصحابه وأتباعه. وخلفائه الراشدين المرشدين المهديين من بعده. ووزرائه الكاملين في

عَهْدِهِ. خُصُوصًا مِنْهُمْ عَلَى سَادَاتِنَا أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ وَعُثْمَانَ وَعَلِيٍّ، وَعَلَى بَقِيَّةِ الصَّحَابَةِ وَالْقَرَابَةِ وَالتَّابِعِينَ. وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ. رِضْوَانُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِمْ وَعَلَيْنَا أَجْمَعِينَ.

أَمَّا بَعْدُ، فَيَا عِبَادَ اللَّهِ، اتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوهُ. إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ.

Hvala Allahu, Stvoritelju svjetova, na milosti i nimetima kojima nas daruje. Donesimo salawat i selam na posljednjeg Allahova poslanika Muhammeda, a.s., na njegovu porodicu, na njegove ashabe i na sve one koji su živjeli i umrli sa istinom u srcu i u djelu. Sjetimo se bosanskih sinova, šehida, koji su, na Allahovom putu, dali svoje živote.

Draga braćo i sestre,

Mubarek-dani donose nam radost. Pobuđuju u nama sjećanja. Bude u nama nadu. Obavezuju nas na zavjete. Zajednička radost jača našu sigurnost. Sjećanja osnažuju naš vjernički identitet. Nada osvjetljava naš put. Ispunjenje zavjeta vraća nam samopouzdanje.

Još se živo sjećamo mubarek-dana ramazana i zajedničke radosti u mubarek Ramazanskom bajramu, i nade u mir koju nam je Bajram donio, i našeg zavjeta da ćemo istrajati na putu do slobode. Posteći svjedočili smo pojedinačno svoju vjeru i potvrđivali svoj zavjet Allahu i Njegovu Poslaniku na pokornost. Učeći Kur'an svjedočili smo svoje znanje o našem zavjetu da istinu nećemo ostaviti i pravdu pogaziti. Mubarek-dani ramazana uvijek nas podsjećaju na početak objavljivanja Allahove vjere čovjeku koji ako je bude prihvatio i živio, neće ići krivim putem.

Danas je mubarek-dan, Hadžijski ili Kurban-bajram. Ovaj dan pobuđuje u nama sjećanja na završetak objavljivanja Allahove vjere, na spremnost Ibrahima, a.s., i njegovog sina Ismaila, a.s., na žrtvu radi slobode, i na spremnost Ummeta da potvrdi svoj zavjet pokornosti Allahovom nebeskom zakonu i Poslanikovom zemaljskom putu. Ovo su Allahove riječi koje nas na to podsjećaju:

الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا

Danas sam vam vjeru vašu usavršio i blagodat Svoju prema vama upotpunio i zadovoljan sam da vam islam bude vjera . . . (El-Mā'ide, 3)

فلما بلغ معه السعي قال يا بني إني أرى في المنام أني أذبحك فانظر ماذا ترى ،
قال يا أبت افعل ما تؤمر ستجدني إن شاء الله من الصابرين . فلما أسلما وتله للجبين .
وناديناه أن يا إبرهيم . قد صدقت الرؤيا ، إنا كذلك نجزي المحسنين . إن هذا لهو البلؤا
المبين . وفديناه بذبح عظيم . وتركنا عليه في الآخرين . سلام على إبرهيم .

I kad on odraste toliko da mu poče u poslu pomagati, Ibrahim reče: „O sinko moj, u snu sam vidio da treba da te žrtvujem, pa šta ti misliš?" - „O oče moj", - reče - „Onako kako ti se naređuje postupi; vidjet ćeš, ako Bog da, da ću sve izdržati." I njih dvojica poslušaše, i kad ga on čelom prema zemlji položi, Mi ga zovnusmo: „O Ibrahime, ti si se Objavi odazvao; - a Mi ovako nagrađujemo one koji dobra djela čine, - to je, zaista, bilo pravo iskušenje!" I kurbanom velikim ga oslobodismo i u naraštajima kasnijim mu spomen sačuvasmo: „Nek je u miru Ibrahim!" (Es-Saffat, 101-109)

وإذ بوأنا لإبرهيم مكان البيت أن لا تشرك بي شيئا وطهر بيتي للطائفين والقائمين
والركع السجود . وأذن في الناس بالحج يأتوك رجالا وعلى كل ضامر يأتين من كل فج
عميق . ليشهدوا منافع لهم ويذكروا اسم الله في أيام معلومات على ما رزقهم من بهيمة
الأنعام ، فكلوا منها وأطعموا البائس الفقير . ثم ليقضوا تفثهم وليوفوا نذورهم
وليطوفوا بالبيت العتيق .

I kada smo kao pribježište Ibrahimu pokazali mjesto gdje je Hram, rekli smo: „Ne smatraj Nama nikoga ravnim, i očisti ovaj Hram Moj za one koji će ga obilaziti, koji će tu u blizini njegovoj stanovati, i koji će molitvu obavljati.

I oglasi ljudima hadždž." - dolazit će ti pješke i na kamilama iznurenim; dolazit će iz mjesta dalekih, da bi koristi imali i da bi u određene dane, prilikom klanja kurbana, kojim ih je Allah opskrbio, Njegovo ime spominjali. Jedite meso njihovo, a nahranite i siromaha! Zatim, neka sa sebe prljavštinu uklone, neka svoje zavjete ispune i neka oko Hrama drevnoga obilaze. (El-Hadždž, 25-29).

Jučer su na Arefatu, muslimani koji tu u blizini stanuju i oni koji dolaze iz mjesta dalekih zavjet svoj Allahu potvrdili. Danas oko Hrama drevnog obilaze. Među njima su i naši rođaci i prijatelji. Otišli su iz naše Bosne i Hercegovine da bi svjedočili svoju i našu vjeru u Jednog Boga i da bi potvrdili svoj i naš zavjet da ćemo braniti istinu, poštovati pravdu i graditi mir i

suživot među ljudima. Istinu dugujemo sebi, pravdu dugujemo drugima, a mir i suživot dugujemo našoj domovini. Jer u istini se otkriva pravo saznanje, sloboda i spas, mir i sigurnost. U neistini se krije zabuna, ropstvo i nesreća, nemir i nesigurnost. Neistina pospješuje zlo i miri se sa zločinom. Istina sprječava zlo i onemogućuje zločin. Istina i laž ne mogu biti isto. Sloboda i ropstvo ne mogu se izjednačiti. Stoga, istinu moramo znati braniti da bismo živjeli u slobodi, miru i sigurnosti.

Pravdu dugujemo drugima.

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ) شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ . وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ عَلَى
أَلَّا تَعْدِلُوا . اعْدِلُوا . هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى . وَاتَّقُوا اللَّهَ . إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ .

Pravedno svjedočite! Neka vas mržnja koju prema nekim ljudima nosite nikako ne navede da nepravedni budete! Pravedni budite, to je najbliže čestitosti, i bojte se Allaha, jer Allah dobro zna ono što činite! (El-Ma'ide, 8).

Moramo, dakle, znati razlikovati one koji nam zlo čine od onih koji nam zlo ne čine. Od zla se moramo pravdom spasiti a dobro pravdom pomoći. Zločinca pravedno treba kazniti a dobročinitelja pravedno poštovati. Oprostiti zločincu nije pravedno. Izjednačavati dobročinitelja sa zločincem nije pravedno. Zlo i dobro ne mogu se pomiriti. Zlo ne može biti dobro. Ako bi zlo postalo dobro, onda ne bi bilo pravde. A ako nema pravde, onda nema mira i slobode među ljudima. Zbog toga pravda mora stići one koji su pobili našu braću, silovali naše sestre, porušili naše džamije, posijali mržnju među ljudima i narodima. Pravda ih mora stići zbog toga da se zlo više nikada ne proglašava dobrim, da se laž više nikada ne smatra istinom, da se zločin više ne ponavlja.

Samo istinom i pravdom moguće je postići stvarni mir i graditi skladan stvarni suživot među različitim vjerama i kulturama. Naša domovina je jedinstven primjer različitosti ljudi i naroda, kultura i civilizacija. Tako je to oduvjek bilo u Bosni. Onaj ko to ne prihvaća, negira Božije i ljudske zakone. A onaj ko negira Božije i ljudske zakone, negira samog sebe. On se odriče prava da živi u zemlji Bosni.

Nas Bošnjake Allah poziva na istinu, posljednji poslanik Muhammed, a.s., poziva nas na pravdu. Naša Bosna poziva nas na mir i suživot svih ljudi dobre volje. Zato kažemo cijelom

svijetu danas na ovaj veliki dan našeg zavjeta Bogu da se odazivamo pozivu na istinu, i pozivu na pravdu, i pozivu na mir i suživot sa svim ljudima dobre volje. Zbog toga učimo dovu Bogu Milostivom:

Da učini da samo Njemu služimo!
Da se grijeha klonimo!
Da istinu govorimo!
Da o dobru mislimo!
Da dobra djela činimo!
Da se tuđeg hakka klonimo!
Da na putu istine strpljivi budemo!
Da kod sebe korisno znanje povećavamo!

Bože Milostivi,
Podari bolesnima zdravlje!
Siromašnima opskrbu!
Prognanima povratak domovima njihovim!
Zarobljenicima slobodu!
Našim braniocima pomoć!
Našoj domovini mir i slobodu!
Obogati naše prvake mudrošću i hrabrošću!
Našu ulemu znanjem i iskrenošću!

Bože Milostivi,
Oplemeni sve ljude ljubavlju i milošću!
Očisti ljudska srca od mržnje i zla!
Podari cijelome svijetu Tvoju uputu i milost!
Tako Ti Tvoje neizmjerne dobrote!
I tako Ti Tvoje milosti ovoga velikog dana!

Braćo i sestre,

Bajram je radost za srce i dušu muslimana. Svečanost za svakog pripadnika našeg ummeta. Zato podijelimo bajramsku radost kako braća i sestre treba da radost dijele, posebno sa onima među nama kojima je uskraćena rodbinska ljubav, toplina vlastitog doma i zavičaja. Uzvišeni Stvoritelj jamči da dobra djela ne propadaju i da poslije tegobe dolazi olakšanje.

Bajram šerif mubarek olsun!

naibu-reis
hfz. ismet ef. spahić

briga o jetimima je naš amanet

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ. نَسْتَعِينُهُ وَ نَسْتَغْفِرُهُ، وَ نَسْأَلُهُ الْكَرَامَةَ فِيمَا بَعْدَ الْمَوْتِ لَنَا وَلِجَمِيعِ
الْمُؤْمِنِينَ . وَ نَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْ شُرُورِ اَنْفُسِنَا، وَ مِنْ سَيِّئَاتِ اَعْمَالِنَا . مَنْ يَهْدِهِ اللّٰهُ فَلاَ مُضِلَّ لَهُ،
وَ مَنْ يُضْلِلْ فَلاَ هَادِيَ لَهُ. وَ اَشْهَدُ اَنْ لاَ اِلَٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ. وَ اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ
وَ رَسُولُهُ. اَرْسَلَهُ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَ نَذِيرًا، وَ سِرَاجًا مُنِيرًا، لِيُنْذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا وَ يَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى
الْكَافِرِينَ. صَلَّى اللّٰهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَ عَلَى آلِهِ الطَّيِّبِينَ الطَّاهِرِينَ، وَ اَصْحَابِهِ الْكِرَامِ الْهُدَاةِ الْمُهْتَدِينَ .
وَ سَلَّمَ تَسْلِيمًا كَثِيرًا. نَسْأَلُ اللّٰهَ رَبَّنَا اَنْ يَجْعَلَنَا مِمَّنْ يُطِيعُهُ، وَ يُطِيعُ رَسُولَهُ، وَ يَتَّبِعُ رِضْوَانَهُ،
وَ يَجْتَنِبُ سَخَطَهُ. اَللّٰهُمَّ لاَ تَجْعَلْنَا بِدُعَائِكَ اَشْقِيَاءَ، وَ كُنْ بِنَا رَؤُفًا رَحِيمًا، يَا خَيْرَ الْمَسْؤُولِينَ،
وَ يَا خَيْرَ الْمُعْطِينَ .

Draga braćo, dragi moji Bošnjaci,

Neka je svaka hvala Allahu, dž.š., neka je salawat na Allahova miljenika i poslanika Muhammeda, a.s., na njegovu časnu porodicu, čiste žene, ashabe i sljedbenike koji su živjeli sa islamom i naše uzorite šehide.

Ova strašna agresija, koja nas je zadesila, ostavila je iza sebe teške posljedice i traume. Jedna od njih je veliki broj jetima i žena bez muževa. Brigu o jetimima i sirotinji Allah, dž.š., povezuje s vjerom u Allaha, dž.š., i budući svijet. To je naše veliko iskušenje i ispit zrelosti, za koji se, ako Bog da, nadam da će bosanski narod položiti, kao i druge ispite koji su pred njega dolazili. Ispit na kome ne smijemo pasti. Obratimo pažnju na ovaj ajet iz sure En-Nisa', 36:

وَٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا۟ بِهِۦ شَيْـًٔا ۖ وَبِٱلْوَٰلِدَيْنِ
إِحْسَـٰنًا وَبِذِى ٱلْقُرْبَىٰ وَٱلْيَتَـٰمَىٰ وَٱلْمَسَـٰكِينِ

I Allahu se klanjajte i nikoga ravnim Njemu ne smatrajte! A roditeljima dobročinstvo činite, i rođacima i siročadi i siromasima...

Uz čvrsto vjerovanje u Allaha, dž.š., i robovanje samo Njemu, vezuje se i dobročinstvo prema jetimima i siromasima. Da je ovaj problem vezan za iman, odnosno, da je naša briga o jetimima sastavni dio imana, najbolje se vidi iz sure El-Ma'un koju manje-više svi poznajemo, a koja glasi:

أَرَءَيْتَ ٱلَّذِى يُكَذِّبُ بِٱلدِّينِ ﴿١﴾ فَذَٰلِكَ ٱلَّذِى
يَدُعُّ ٱلْيَتِيمَ ﴿٢﴾ وَلَا يَحُضُّ عَلَىٰ طَعَامِ ٱلْمِسْكِينِ ﴿٣﴾

Znaš li ti onoga koji onaj svijet poriče (ne vjeruje)? Pa to je onaj koji grubo odbija siroče i koji ne podstiče da se nahrani siromah.

Znak nevjerovanja u vjeru i budući svijet, je grub odnos i nebriga o jetimima i siromasima. Zbog toga smo istakli da briga o jetimima je sastavni dio vjerovanja i sifet pravog vjernika. Svi su muslimani jedno tijelo i o svakom članu zajednice moramo voditi računa, a posebno o onim slabim i nejakim. Još veći stepen odgovornosti je zbog činjenice, da su ta djeca, djeca naših šehida, onih koji su svojim životima odbranili ono što imamo. Naša nebriga bi bila dvostruki grijeh, koji se ne smije dogoditi. Moramo organizirati institucije koje će voditi brigu o jetimima i svaki musliman treba da bude taj koji će voditi brigu o životu i radu institucije o jetimima.

U suri El-Bekare u 177. ajetu Allah, dž.š., ukazuje na pravu vjeru, na sifate pravog vjernika i na prava dobročinstva pa kaže:

لَّيْسَ ٱلْبِرَّ أَن تُوَلُّوا۟ وُجُوهَكُمْ قِبَلَ ٱلْمَشْرِقِ وَٱلْمَغْرِبِ وَلَـٰكِنَّ
ٱلْبِرَّ مَنْ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْـَٔاخِرِ وَٱلْمَلَـٰٓئِكَةِ وَٱلْكِتَـٰبِ
وَٱلنَّبِيِّـۧنَ وَءَاتَى ٱلْمَالَ عَلَىٰ حُبِّهِۦ ذَوِى ٱلْقُرْبَىٰ وَٱلْيَتَـٰمَىٰ

وَٱلْمَسَٰكِينَ وَٱبْنَ ٱلسَّبِيلِ وَٱلسَّآئِلِينَ وَفِى ٱلرِّقَابِ وَأَقَامَ
ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَى ٱلزَّكَوٰةَ وَٱلْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَٰهَدُوا۟
وَٱلصَّٰبِرِينَ فِى ٱلْبَأْسَآءِ وَٱلضَّرَّآءِ وَحِينَ ٱلْبَأْسِ ۗ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ
صَدَقُوا۟ ۖ وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُتَّقُونَ ﴿١٧٧﴾

Nije čestitost u tome da okrećete lica svoja prema istoku i zapadu, čestiti su oni koji vjeruju u Allaha, dž.š., i u onaj svijet i u meleke, i u knjige, i u vjerovjesnike, i koji od imetka, iako im je drag, daju rođacima, i siročadi i siromasima, . . ., koji namaz klanjaju i daju zekat . . ., oni su iskreni vjernici, i oni su prave muttekije.

Iz ovog ajeti-kerima se još vidi da briga o jetimima spada u pravi ibadet i da je zekat posebno davanje, davanje koje se izdvaja iz brige o jetimima. Zbog toga se vjernici ne mogu osloniti na to da kažu mi smo dali zekat i dosta od nas. To je posebna briga koju svaki vjernik mora izvršavati, jer to nam je sastavni dio vjere. Zaborav šehida i njihove djece, je zaborav nas samih, što se ne smije dogoditi jer bi to bio put u jedan isti genocid nad nama.

Allahov miljenik i Poslanik brigu o jetimima ubraja u djela koja čovjeka vode u Džennet skupa sa njim. U hadisu koga prenosi Buharija se kaže:

انا و كافل اليتيم فى الجنة هكذا (البخارى).

„Ja i onaj koji pazi i vodi brigu o siročadi, bićemo skupa u Džennetu" i pokazao je svoja dva prsta. Dakle, prsti se ne mogu, braćo moja, odvojiti jedan od drugog pa i onaj koji pazi jetima, neće se odvojiti od Allahova miljenika u Džennetu.

U drugom hadisu kojeg također prenosi Buharija stoji:

خير بيت فى المسلمين بيت فيه يتيم يحسن اليه. و شر بيت فى المسلمين بيت فيه يتيم يساء اليه (البخارى).

„Najbolja kuća među muslimanima je kuća u kojoj je jetim počašćen i našao svoje utočište, a najgora kuća među muslimanima je kuća u kojoj jetim nije našao sklonište."

Riječi Muhammeda, a.s., su dovoljan podstrek za sve nas, da s vjerom u Allaha, dž.š., krenemo i pomognemo toj djeci da uzrastu i da im bar donekle nadoknadimo roditeljsku pažnju. Jetimi su put preko koga će i do nas stići Allahova milost i pomoć. Briga o njima je briga o nama. To su sad naše prve linije, i kao što njihovi očevi nisu dozvolili dušmaninu da prođe, tako i mi ne smijemo dozvoliti da se njihova djeca napate i da osjete nedostatak roditelja.

Dužni smo da pomognemo i njihovim majkama jer nas na to upozorava hadis koji je zabilježen u četiri odabrane zbirke, a koji glasi:

الساعي على الارملة و المسلمين كالمجاهد فى سبيل الله أو القـائم الليـل الصائم النهار. (متفق عليه).

„Onaj koji pazi i pomaže žene koje su ostale bez muževa i sirotinju je kao borac na Allahovom putu ili kao onaj koji obnoć klanja, a obdan posti."

Nije potrebno da pitamo šta je lijepo klanjati, koju nafilu, ili kad je lijepo postiti, koji dan, povedimo brigu o jetimima, udovicama i siromasima pa ćemo na taj način biti stalno u ibadetu. Kao što nas ibadet stalno veže za Allaha, dž.š., tako isto i briga o jetimima i siromasima veže čovjeka za Allaha, dž.š. U hadisu koga bilježi Muslim, Muhammed, a.s., posebno naglašava brigu o ženskoj djeci pa kaže:

من عال جاريتين حتى تدركا دخلت انا و هو الجنة كهاتين (مسلم).

„Ko bude vodio brigu o dvije djevojčice koje su ostale bez roditelja, dok ne porastu i dođu do svog merama, ja i on skupa ćemo ući u Džennet kao ova dva prsta."

Braćo moja, kako vidite, u ovom velikom iskušenju, koje nam je Allah, dž.š., dao, Džennet je svima nama na dohvat ruke, jer ovo što nas je zadesilo ostavilo je mnogo jetima koji očekuju našu pomoć, a naša pomoć i briga o njima je put ka Džennetu i sreći na oba svijeta. Jetimi su kao čovjek na kiši bez kišobrana, njihovi kišobrani i zaštita smo mi, pa mi pazeći i njegujući ih omekšavamo naša srca i postižemo Allahovo zadovoljstvo kako i stoji u hadisu koga bilježi Taberanija:

أتحب ان يلـين قلبـك و تـدرك حـاجتك ارحـم اليتـيم وامسـح رأسـه و اطعمه من طعامك يلن قلبك و تدرك حاجتك (الطبراني).

„Ako želiš da ti srce bude mekano jetima pomiluj po glavi i budi milostiv prema njemu, nahrani ga hranom koju ti jedeš, srce će ti biti mekano i postići ćeš svoje potrebe."

Upravo preko maksuma, jetima koji je nemoćan, koji očekuje moju i tvoju pomoć braćo i sestre postići ćemo svoje potrebe na oba svijeta. Tu nema dileme i vjernik ne smije da se koleba. To nam je dužnost koju ne smijemo odgađati, a kamoli ne izvršavati. Vjera u Allaha, dž.š., i u budući svijet se potvrđuje kroz pažnju i brigu o jetimima.

Ovaj naš dug prema jetimima ne može se ničim drugim nadomjestiti, jer maksum ne može čekati. Iskušenje koje je zadesilo našu generaciju ipak govori da je to generacija koja u sebi ima vrijednosti pa se nadam da će uspjeti u svojim obavezama kao što je uspjela i da odbrani ono što je odbranjeno. Nadam se da će svaki Bošnjak musliman biti na visini tog zadatka.

Allah, dž.š., u suri El-Beled ukazuje na te velike napore, kroz koje se mjeri veličina vjere i čovjekovog karaktera pa kaže: *Vi ćete teško savladati uzbrdicu, a hoćeš li da znaš šta je to uzbrdica? Roba ropstva osloboditi ili kad glad hara nahraniti siroče bliska roda ili uboga nevoljnika, a uz to da je od onih koji vjeruju, koji jedni drugima izdržljivost preporučuju, i koji jedni drugima milosrđe preporučuju, oni će biti sretnici.*

Dakle, draga moja braćo, tamo gdje u srcu ima vjere ima mjesta svakom čovjeku i nema problema koji se uz Allahovu pomoć i sabur ne može savladati, a posebno briga o jetimima. Čovjek je svjestan da nam Allah naređuje da Njemu robujemo i da iza toga vodi brigu o jetimima. U brigu o jetimima spada i briga o njihovim imecima dok ne porastu i ne postanu punoljetni i sposobni da se sami o istom brinu.

Allah, dž.š., u suri El-Isra' u 34. ajetu kaže:

وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ ۚ
وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ ۖ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا ٣٤

Od imetka siročeta što dalje! Osim ako želite da ga unaprijedite, sve dok ne postane punoljetno. I ispunjavajte obaveze, jer ćete za obaveze zaista odgovarati!

Što dalje od jetimove imovine, kad se radi o potrošnji, jedino ako se radi o unaprjeđenju, može joj se prići. Jetimski hakk je veliki i toga se treba bojati kao zmije otrovnice. No neko mora voditi brigu o toj imovini i njome poslovati, ulagati je tamo gdje će se ona unaprijediti, jer siroče zaslužuje punu pažnju i brigu. Čovjek koji upravlja jetimovom imovinom ne smije biti rasipnik jer Allah, dž.š., u suri En-Nisa' kaže u 5. ajetu:

وَلَا تُؤْتُوا۟ ٱلسُّفَهَآءَ أَمْوَٰلَكُمُ ٱلَّتِى جَعَلَ ٱللَّهُ لَكُمْ قِيَٰمًا
وَٱرْزُقُوهُمْ فِيهَا وَٱكْسُوهُمْ وَقُولُوا۟ لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوفًا ﴿٥﴾

I rasipnicima imetke, koje vam je Allah, dž.š., povjerio na upravljanje, ne uručujte, a njihov imetak za njihovu ishrahu i odijevanje trošite; i prijatne im riječi govorite.

Jetimska imovina se može trošiti samo za njihove potrebe, ishranu, odijevanje, školovanje i sl., nikako na drugu stranu i za druge ljude. Trošenje mora biti do kraja racionalno kako i Allah, dž.š., kaže u 6. ajetu sure En-Nisa':

وَلَا تَأْكُلُوهَآ إِسْرَافًا وَبِدَارًا أَن يَكْبَرُوا۟ وَمَن كَانَ
غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَن كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِٱلْمَعْرُوفِ

I ne žurite da ih rasipnički potrošite, dok oni ne odrastu. Ko je bogat neka se uzdrži, a ko je siromašan neka onoliko koliko mu je, prema običaju, neophodno troši.

Mufessiri, kad komentarišu ovaj ajet, navode stav da bogataš koji upravlja jetimskom imovinom treba postupati prema njoj kao i prema mesu od krepanoga, krvi, svinjskom mesu i drugim haramima, tj. da mu se ne približava. To je za njih značenje riječi *fel jesta'fif*. Za siromaha, koji upravlja jetimskom imovinom, kažu da se prema njoj odnosi kao kad se čovjek nađe u nuždi, pa će uzeti toliko koliko će mu spasiti život.

Svaki drugi odnos vodi čovjeka u grijeh i trpanje vatre u svoje stomake kako i stoji u 10. ajetu sure En-Nisa':

إِنَّ ٱلَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَٰلَ ٱلْيَتَٰمَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِى
بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا ﴿١٠﴾

Oni koji bez ikakva prava jedu imetke siročadi, doista jedu ono što će ih u vatru dovesti i oni će u ognju gorijeti.

Na takve se i odnosi hadis gdje Poslanik, a.s., kaže:

يبعث القيامة القوم من قبورهم تأجج من افواههم نارا.

„Allah, dž.š., će na kijametskom danu proživjeti neke ljude u takvo stanje da će im iz usta sipati (kiljati) vatra!"

Upravo su to oni koji jedu jetimske imetke na nedozvoljen način. Jetimska imovina ne smije ležati ni na gomili jer će je zekat pojesti i njome se mora poslovati kako bi ona rasla i ostala sačuvana. U to ime i Muhammed, a.s., kaže: „Poslujte imetkom (trgujte) siročadi da ga ne pojede zekat." (Tirmizija).

Navest ćemo dva hadisa koji nam sasvim jasno govore koliki je grijeh trošiti jetimski imetak na nedozvoljen način:

اربع حق على الله ان لا يدخلهم الجنة و لا يذيقهم نعيمها: مدمن خمر و اكل الربا. و اكل مال اليتيم بغير حق و العاق لوالديه. (الحاكم).

„Za četvoricu Allah, dž.š., je uzeo obavezu da neće ući u Džennet i da neće ni pomirisati blagodati Dženneta: stalni alkoholičar, koji jede kamatu, koji jede imetak jetima na nedozvoljen način i onaj kome roditelji ne halale."

U drugom hadisu Poslanik, a.s., izričito od nas traži da se čuvamo sedam zala koja upropaštavaju čovjeka:

اجتنبوا السبع المو بقات: الشرك بالله و السحر و قتل النفس التى حرم الله الا بالحق و اكل الربا و اكل مال اليتيم و تولى يوم الزحف و قذف المحصنات الغافلات المؤمنات. (الشيخان).

„Klonite se zala koja upropaštavaju: širka, sihira, ubistva čovjeka, osim kako je Allah odredio, jedenja kamete, jedenja jetimskog imetka, bježanja iz bojnih redova i potvaranje poštene muslimanke."

Oba ova hadisa jasno ocrtavaju veličinu grijeha ako bi čovjek pokušao da troši na nedozvoljen način, te stoga mora voditi računa da ne padne u takvo iskušenje i da ne čini ono što ga udaljava od Dženneta i njegovih nimeta.

Briga o jetimima je briga o ljudskom društvu. To je briga o našoj budućnosti, jer bez dobra odgoja mi nemamo ni dobre budućnosti. Svaki član našeg društva treba da je obuhvaćen našom brigom, a posebno jetimi. To nije dovoljno samo znati, nego to treba uraditi, a da bi se uradilo treba čvrsto vjerovati da je Allahov imperativ i da je to dobro djelo, odnosno ibadet. Treba imati volju da se to uradi, imati srce odakle dolazi glas savjesti i vjere da se to uradi. Um, ma koliko bio obrazovan, „bit će bez koristi, ako uz njega ne postoji plemenita duša i srce koje je izvor dobrote i plemenitosti."

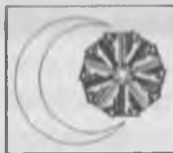
O tome Muhammed, a.s., kaže:

„U čovjekovom organizmu ima jedan komad mesa, pa ako je on dobar dobra su druga djela, a ako je on pokvaren pokvarena su druga djela, a to je srce."

Sad nam je jasno zašto Poslanik upućuje da jetima pomilujemo po glavi ako želimo da nam srce omekša, ako želimo da naše djelo bude plemenito, da bude pravilno učinjeno. Srce je pravi pokretač i pravi filter za sve ono što čovjek radi, a posebno za njegov odnos prema siročadi i njihovim imecima.

Odnos prema jetimima i njihovom imetku je naš amanet kojeg moramo ispuniti u ovom teškom vremenu. Taj naš amanet je prihvatanje svih naših obaveza koje za sobom povlači naše istinsko vjerovanje i naše predanje Allahu, dž.š. Samo pravi vjernik ispunjava povjerene mu obaveze bez dvoumljenja i nije mu potreban nikakav kontrolor, jer ga Allah, dž.š., kontrolira. Allah, dž.š., vidi, čuje i zna sve što čovjek radi. Tu je tajna samokontrole kod vjernika i tu je tajna njegovog ispravnog postupka.

Molimo Allaha, dž.š., da nas uputi i pomogne da naši jetimi budu upućeni i odgajani, a njihovi imeci sačuvani.

mustafa spahić

o hidžri uopće i poslanikova hidžra

Hidžra je univerzalni i neizmjenjivi Allahov zakon, tradicija, put, sudbina i sunnet svakog vjerovjesnika. Nema i nije bilo nijednog vjerovjesnika a da nije imao hidžru. Primjerice, u biti, takva je hidžra Nuha, Huda, Saliha, Šuajba, Ibrahima, Luta i Musaa. Posmatrano iz pozicije imana i islama u odnosu na svakog muslimana, hidžra je svako svjesno, slobodno, namjerno, isključivo po svojoj slobodnoj volji, unutarnjem htjenju, savjesti i motivu, putovanje, borba, radnja, aktivnost i postupak na Allahovom putu isključivo u ime i radi Njega (*we-l-muhadžiru men hedžere ma nehallah 'anhu*). U svom iskonskom određenju hidžra je putovanje i približavanje Allahu, dž.š., kroz vjerovanje, **iman**, sveukupno životno organiziranje, predanost i pokornost Allahu - **islam**, samoprijegor i napor na putu istine pomoću moći, jezika, borbe, srca i imovine - **džihad**, moralno-etički sustav - **ahlak**, svjesnu slobodnu i namjernu pokornost Allahovoj volji u formi vjerozakona - **Šerijat**, činjenje dobrih djela na korist ljudi u ime Allaha, dž.š., - **amelu-s-salihat** i napuštanje svega što je Allah zabranio i prihvaćanje onoga što je naredio. Takva hidžra u svim vremenima sa jednim te istim ciljem i svrhom i smislom, mada u različitim i neponovljivim socijalno-političkim, državno-pravnim i kulturno-civilizacijskim uvjetima i okolnostima je zajednička odlika, sudbina i tradicija svih vjerovjesnika i njihovih sljedbenika. Svi

svijesti i Allahu slobodno i namjerno predani i pokorni robovi, dakle muslimani, imaju dva zavičaja: **duhovni** koji se zove vjera, ideja, ideal, tradicija, kultura, etika i običaj i **prostorni** koji se zove mjesto rođenja, rodno selo ili rodni grad. Kada je muslimanima ugrožen i doveden u pitanje duhovni zavičaj i kada im prijeti potpuna asimilacija u drugu vjeru, kulturu, tradiciju, običaje, način života i sistem vrijednosti ili totalni nestanak, genocid i istrjebljenje, oni su pod svaku cijenu i na svaki način dužni sačuvati svoj identitet i kontinuitet memorije. Vjeru u Allaha, predanost, pokornost i robovanje samo Njemu, pravednost, istinu, dobro, ljepotu i vjerozakon muslimani nikada ne smiju napustiti pa makar za tu cijenu, kada se nikako ni na koji način ne mogu odbraniti morali ostaviti i rodni zavičaj jer Allahova zemlja je i prostrana i svako mjesto na zemlji u istoj mjeri i na isti način Allahu kao Stvoritelju pripada. (El-'Ankebut, 56.). Ko se uistinu u ime Allaha iseli, hidžru učini, naći će na zemlji mnogo mjesta i slobodu, a koga kao muhadžira na Allahovom putu sustigne smrt Allah mu garantira sigurnu nagradu (En-Nisa', 100.). Hidžra u islamu, također, afirmira i potvrđuje univerzalni islamski princip pravde, tako što za učinjenu hidžru slijedi potpuno ista nagrada muškarcima i ženama kao ravnopravnim i različitim, a ne suprotnim bićima. (Ali-'Imran, 195.). Iskrenost i čistota nijjeta određuju vrijednost hidžre kao i svakog drugog djela u islamu, a ne spol. To potvrđuje i čuveni hadis koji prenosi h. Umer, a kojim počinju, skoro sve hadiske zbirke „Innemel e'malu binijjati" izrečen u povodu Hidžre. Dakle, ljudi putuju iz mjesta u mjesto kreću se, preseljavaju, a samo oni koji putuju u ime Allaha oni hidžru čine. Slikovito kazano, svi insekti imaju krila i lete, a samo pčela med proizvodi. Tako se svi ljudi kreću a među njima samo muslimani hidžru čine. Kao putovanje i približavanje Allahu (*Inni muhadžirun ila Rabbi* (Ibrahim) hidžra od početka do kraja mora biti u ime Njega, po Njegovoj volji, zakonu, i od njega na propisan način vođena. I namjera i cilj i sredstva koja služe odbrani i ostvarenju cilja moraju biti neupitna i čista. Dobro, istina, pravda i ljepota su principi svijeta, ali su zlo, laž, nepravda, nasilje i mržnja njegovo često i žilavo stanje. Kao putovanje i približavanje Allahu, hidžra je neprekidna borba za ostvarenje dobra, istine, pravde i ljepote, a negacija zla, neistine, nepravde i nasilja. Bez obzira što su dobro, istina, pravda i ljepota principi svijeta za njih se mora boriti i oni se

kao takvi u mnogim situacijama mogu isključivo radom, akcijom i borbom čuvati, braniti i dalje prenostiti. Prije hidžre, ukoliko imaju mogućnosti, materijalnih sredstava, snage, oružja i vojske muslimani se isključivo u samoodbrani kao pravednoj borbi na koju ima pravo svaki narod, moraju boriti protiv svojih neprijatelja svim raspoloživim sredstvima u zaštiti vjere, kulture, života, imovine, porodice, časti i dostojanstva ummeta islama. Ukoliko nemaju snage, kao što je više nisu imali preostali muslimani u Mekki sa Muhammedom, a.s., da zaštite svoju vjeru i identitet od asimilacije, živote i imovinu ljudi, tada im je hidžra kao posljednje sredstvo neopozivi Allahov imperativ. Takva je bila i Hidžra Poslanika islama Muhammeda, a.s. Gledano univerzalno, vjerovjesnikova Hidžra je slijed, put i tradicija svih ranijih vjerovjesnika. Posmatrano povijesno, Hidžra Muhammeda, a.s., jeste preseljenje muslimana i Muhammeda, a.s., iz Mekke u Medinu trinaeste godine poslanstva, septembra mjeseca 622. godine. Muhammed, a.s., nije u medinskim hodočasnicima iz plemena Hazredž i Ews našao samo nove muslimane već i one koji će kao Ensarije primiti sve muslimane iz Mekke i one pobjegle u Abesiniju. Tako su muslimani pronašli sigurno utočište u Medini gdje su potpuno prijateljski i bratski primljeni. Već sredinom zu-l-hidždžeta muslimani su u malim grupicama pošli napuštati Mekku i kretati se ka Medini. Uskoro su u Mekki ostali samo Muhammed, a.s., njegova porodica, Ebu Bekrova i porodice, robova, h. Alije i h. Abbasa. Iz Mekke je muslimanima bilo teško izaći jer kada su za to saznali mušrici, na svaki način su ih u tome sprječavali. Tako je Ebu Džehl na prevaru, s puta za Medinu, povratio Ajjaša ibn Rebiu, sa izgovorom: „Stara ti je majka nesretna što mora živjeti bez tebe, zaklela se da će se izlagati vrelom suncu da je prži i da se neće uopće češljati dokle god se ne vratiš”. Ajjaš je volio majku i odluči da se vrati. Čim se vratio u Mekku stavili su mu okove i bacili ga u izolaciju. U lance su bacili (i Hišama ibn El-‘Asa) da ne bi otišao iz Mekke. Obojicu ih je tek poslije Muhammed, a.s., izbavio. Razumije se, samo po sebi, da su muhadžiri izgubili sva svoja imanja, pokretnine i nekretnine, sve osim onoga što su ponijeli. Mekkanski mušrici sebi prisvojiše svu njihovu imovinu kao ratni plijen. Ukupna pljačka nad muslimanima Mekke bila je izuzetno velika. Tako je Suhejb Er-Rumi u Mekki morao ostaviti veliko bogatstvo i imetak koji je stekao samo da bi

slobodno otišao iz Mekke u Medinu. Da bi onemogućili Hidžru preostalih muslimana iz Mekke u Medinu, posebno Muhammeda, a.s., u Mekki se u Daru-l-Nedwetu sastade Vijeće svih mekkanskih prvaka kojih je bilo između 15 i 100 da zauzmu zajednički stav i postupak prema Muhammedu, a.s. Svi se složiše da bi izgon Poslanika mogao biti opasan i da bi Medinelije s njim poslije mogli napasti Mekku ali ni da hapšenje i zatvaranje Vjerovjesnika nije sigurno i pravo rješenje. Zato se odlučiše na podmuklo opasno i opako političko ubojstvo (ustvari atentat) na Muhammeda, a.s., tako da se to ubojstvo povjeri grupi mladića, pripadnika svih gradskih rodova i porodica, kako pleme ubijenog Benu Hašim ne bi moglo ratovati protiv svih plemena. Računalo se sa činjenicom da u Mekki skoro i nema više muslimana. Nadali su se da će Benu Hašim, po savjetu Ebu Leheba, prihvatiti cijenu krvi, a Mušrici su bili spremni sve platiti, samo da se ubije Muhammed, a.s. No jedna tetka Poslanikova doznade za cijeli mušrički plan i smjesta izvijesti Poslanika. Muhammed, a.s., ne gubeći vrijeme, ode Ebu Bekru, ispriča mu sve o zavjeri, te mu saopći odluku da napušta grad. Kako je Ebu Bekr takvu odluku, već mjesecima očekivao, to on već bijaše nabavio dvije rasne deve za eventualno, očekivano putovanje. Dogovore se da će se iste noći u kasno doba naći na određenom mjestu, pa zajedno krenuti prema pećini Sewr nedaleko od grada. Ebu Bekr preuze na sebe organizaciju puta, pronalaženje vodiča i osiguranje hrane. Vodiča pronađe u Abdullah ibn Urejketu, koji premda je bio paganin, dokaza svoju vjernost, vodeći Resula i Ebu Bekra zaobilaznim i manje poznatim putem sve do Medine. Poslanik i Ebu Bekr odlučiše provesti nekoliko dana u pećini prije nego što će krenuti na put. Prije izlaska iz svoje kuće, tu noć Muhammed, a.s., dovodi u svoju kuću h. Aliju, bratića i zeta da po njegovu odlasku i prijateljima, ali i neprijateljima koji su mu opkolili kuću da ga ubiju, da im vrati kod Muhammeda, a.s., povjerene stvari na čuvanje. To je jedinstven slučaj u ljudskoj povijesti da jedan čovjek u smrtnoj opasnosti brine o vraćanju povjerenih stvari smrtnim neprijateljima koji su mu opkolili kuću da ga ubiju. Kako je Muhammed, a.s., svake noći običavao odlaziti pred Ka'bu da ibadet čini Mekkanci su ga cijelu noć čekali pred kućom da ga ubiju. Učeći Kur'an Poslanik oko pola noći napusti

svoju kuću, ali Allahovom odredbom, voljom i milošću neprijatelji ga ne primjetiše. Bilo iz praznovjerja bilo iz opreza ubojice i zavjerenici se ne usudiše ući u Poslanikovu kuću tokom noći. Gledajući izvana, njima je izgledalo da Muhammed, a.s., spava u svojoj postelji, da bi tek ujutro uočili postavljenu zamku. Ne treba ni spominjati da je u dozvoli Hidžre kao i pomoći i zaštiti u toku Hidžre Allahova riječ vodila Muhammeda, a.s. Kada su ujutro navalili na Muhammeda, a.s., kuću i tamo pronašli h. Aliju a ne Muhammeda, a.s., mušrici se prvo okomiše na h. Aliju a zatim se dadoše u potjeru za Muhammedom, a.s. I Ebu Bekr je u međuvremenu skočio s prozora svoje kuće koju su mušrici također motrili, te se na dogovorenom mjestu u dogovoreno vrijeme sastao s Resulom, da zajedno u toj noći bez mjesečine ostave za sobom grad i usmjere svoje korake prema planini Sewr. Pri putovanju ka planini Sewr izbjegavali su sve neželjene susrete, pa je na tom kamenitom putu od nekoliko kilometara Muhammed, a.s., dobro izranjavao noge. Kad su stigli do pećine, Ebu Bekr uđe prije, pomete je i razdere vlastiti ogrtač da bi njime začepio rupe od zmija. Priča se da razderanim ogrtačem Ebu Bekr nije mogao začepiti sve rupe, pa je posljednju začepio vlastitom petom, gdje ga je baš kasnije ujela zmija. Kad je sve u pećini uredio, Ebu Bekr pozva Poslanika da uđe. Budući da je bio umoran i iscrpljen, Poslanik zaspa prijatelju na krilu. Dok je Poslanik spavao, Ebu Bekra ujede zmija za petu i on se usprkos bolu ne pomače, ali suze koje su mu tekle niz obraze probude Poslanika. Saznavši šta se dogodilo. Poslanik svojom pljuvačkom (mu'džiza) izliječi Ebu Bekru ranu. Sljedeće zgode su samo lijep nastavak prethodnih. Nakon njihovog ulaska u pećinu pauk isplete mrežu oko ulaza, a dva goluba sagradiše gnijezdo na grani koja je štitila ulaz (mu'džize), tako da je ulaz u pećinu bio potpuno prirodno, po Allahovoj odredbi, maskiran. Poslanikovi progonitelji i smrtni neprijatelji stižu do pred samu pećinu što Ebu Bekra, zbog sudbine islama i Poslanikova života, uplaši, a Muhammed, a.s., mu prouči: *Ako ga vi ne pomognete, pa pomogao ga je Allah onda kad su ga oni koji ne vjeruju prisilili da ode (Hidžru učini), kad je s njim bio samo drug njegov, kad su njih dvojica bili u pećini, i kada je on rekao drugu svome: „Ne brini se i ne plaši, Allah je s nama!" Pa je Allah spustio*

pouzdanje Svoje na njega, i pomogao ga vojskom koju vi niste vidjeli i učinio da riječ nevjernika bude donja, a Allahova riječ, ona je gornja. Allah je silan i mudar. (Et-Tewbe, 40.).

Tako su paukova mreža i golublje gnijezdo odvratili progonitelje od otvora pećine. Dok su se nalazili u pećini, Ebu Bekrov pastir koji je u blizini čuvao stado donosio im je mlijeko, kćerka Esma hranu, a sin sve novosti iz grada. Odlazak Ebu Bekra i Muhammeda donio je mnogo neprijatnosti njihovim porodicama. Za njima je raspisana i potjernica kao i nagrada u visini 100 deva. Nakon tri dana, kad se grad već pomalo smirio, dođoše po njih u pećinu Ebu Bekrov pastir i vodič sa dvije deve, te se mala karavana uputi prema Medini.

Na putu za Medinu bilo je zgodnih i nezgodnih događaja. Kada su prolazili kroz zemlju **Benu Mudlidžaca** blizu Jenbua vođa njihovog plemena je posumnjao da bi to mogli biti ljudi koje su ucijenili mekkanski prvaci te ih on stade slijediti. To je bio **Suraka ibn Malik**. On se dva puta približi Muhammedu, a.s., ali mu svaki puta zapadne konj u pijesak (mu'džiza) i Suraka to shvati kao loš i opasan znak i on zamoli Muhammeda, a.s., da ga spasi iz ove situacije a on se obavezuje da će sve progonitelje odvratiti s ovog puta, i tome obećanju ostao je do kraja vjeran. Na putovanju za Medinu Muhammed, a.s., se susreće sa jednim rođakom koji se vraćao iz Sirije. On obdari Muhammeda novom odjećom i reče mu da ga u Medini nestrpljivo očekuju. Kada su prolazili kroz zemlju **plemena Eslam**, njihov starješina Burejda stade slijediti Muhammeda, a.s. No, Muhammed, a.s., nagovori i njega i njegovo pleme da prime islam, što oni bez oklijevanja učiniše. U Medini se pročulo da je Muhammed, a.s., napustio Mekku, što ovi shvatiše da je krenuo za Medinu. Zato su oni svaki dan izlazili iz kuća i motrili s jednog brežuljka put koji vodi prema Mekki i odlazili su kućama tek kad bi postalo prevruće. Poslanik je očito kasnio zbog vremena provedenog u pećini. Jednoga dana, kada su se Medinelije već bili razišli kućama, neki židov ih hitno pozva natrag objasnivši da očekivana karavana upravo dolazi, on ju bijaše spazio sa vrha svoje kule. Svi pojure prema brežuljku **Senijetu-l-weda**. Muslimani obukoše najbolje ruho, poniješe oružje i oklop kako bi sastavili počasnu gardu za voljenog Poslanika. Mlađarija bijaše još više oduševljena. Neko tu napisa kasidu **Talea-l-Bedru**. Momci i djevojke udarali su u bubnjeve učeći tu kasidu, odrasli su klicali,

a svi su vruće željeli da Poslanik odsjedne baš u njihovoj kući. U to karavana stiže do **Senijetu-l-wedaa** blizu mjestanca Kuba na jugu Medine.

Ovim je povijest okrenula novu stranicu. Progonjeni muslimani našli su novo utočište, a Medina je postala središte pokreta koji je skrenuo tok svjetske povijesti. **Zato je Hidžra dala, a nijedan drugi događaj, ime islamskoj eri**. Muhamed, a.s., je u Medinu stigao 12. rebiu-l-ewwela a muslimani su se tamo pošli iseljavati prije tri mjeseca. Došavši u selo Kuba **sedmi dan na putu za Jesrib u seocetu Džurfu, danas predgrađe Medine**, Resul odsjede kod mjesnog glavara Kulsum ibn El-Hidma četiri dana. Prvo Poslanikovo djelo u Kubau bila je gradnja džamije koja je, kao prva u islamu, ostala glasovita sve do naših dana. Poslanik, Ebu Bekr i h. Omer sami su nosili kamen i učestvovali u gradnji džamije. Kasnije u Kuba stiže i h. Alija. Pošto je već ranije Medinelijama Muhammed, a.s., naredio da petkom, umjesto podne namaza, klanjaju džumu, to sam Poslanik peti dan po dolasku u Kuba u petak kao imam i hatib klanja džumu i prouči hutbu. Nakon gradnje džamije u Kubau i dolaska h. Alije u Kuba, navečer poslije džumue Resul se zaputi ka Medini. Poslanik je uzjahao na devu - kaslu i pustio uzde da joj vise niz vrat. Kad bi se dogodilo da prođe kraj nekog plemena koje ga je molilo da se kod njih nastani, a svi su to medinski muslimani željeli, Poslanik bi odgovorio: „Neka nas deva - kasla, sama odvede kuda je Bog zadovoljan". I zaista nakon nekog vremena, deva legne, Muhammed, a.s., je podbode da bi krenula dalje, no ona pređe svega nekoliko metara i ponovo legne, na nenaseljenoj ravnici koja je pripadala Poslanikovim precima iz plemena Benu En-Nedžar. Najbliža kuća pripadala je Ebu Ejjubu. Ejjub sav sretan odmah uze Poslanikov prtljag, sretan što će ga ugostiti. Zemljište, na kojem se deva zaustavila, pripadalo je dvama siročadima, a služilo je za sušenje ljetine. Poslanik odmah otkupi tu zemlju i dade se na izgradnju džamije na njemu. To je začetak današnje velike, druge po značaju u islamu, medinske džamije. Poslanik je i sam učestvovao u izgradnji džamije kao u Kubau. Kraj džamije Poslanik naredi da se sagradi velika prostorija - sofa koja **je danju služila kao škola i prvi islamski univerzitet a noću kao prenoćište** beskućnicima. S druge strane džamije sagradiše nekoliko soba za Poslanika i njegovu porodicu. Nakon izvjesnog vremena Poslanik

posla svoje oslobođene robove Zejda ibn Harisa i Ebu Rafija da mu dovedu porodicu - ženu Sevdu i dvije kćeri Fatimu i Ummi Kulsum te ženu i dvije kćeri Ebu Bekra. Neke žene muslimanke nisu se mogle iseliti iz Mekke zbog roditelja ili muževa idolopoklonika. To su bili slučajevi Ummi Seleme i Poslanikove kćerke - Zejnebe, udate za Ebul-Asom koji još nije bio musliman. To je historijski, manje-više, poznati tok Hidžre. Međutim, pored istog cilja i jednog te istog univerzalnog zakona hidžre ranijih vjerovjesnika i Muhammed, a.s., postoje neke razlike između Hidžre Muhammeda, a.s., i svih ranijih hidžri.

Svi raniji vjerovjesnici po učinjenoj hidžri sa vjernicima, uglavnom nikada se nisu vraćali u mjesta iz kojih su hidžru učinili (osim Muhammeda, a.s., i njegovog Ummeta). Kada su muslimani 622. u Mekki morali zajedno sa Muhammedom, a.s., napustiti i ostaviti svoje domove, dućane, zemlju, svu imovinu, rodni grad i zavičaj ponijeli su u daleku Medinu samo svoju vjeru, duh, ideju, ideale, Kur'an i Poslanikov sunnet. Međutim, nisu iz Mekke kao divlje progonjene zvijeri bježali nego su Hidžru u Medinu činili da bi se pripremali, organizirali i osnažili za povratak. Kada su pod pritiskom pagana, kao i svi raniji poslanici i njihove pristaše, napuštali Mekku, muslimani su bili isključivo duhovno, vjerski, idejno i moralno jaki ali vojno i fizički slabi i to je bio osnovni i jedini razlog zašto su bili ni krivi ni dužni protjerani iz rodnog grada. Oni su, dakle, otišli iz Mekke, ne da bi iz nje pobjegli, već da bi se u nju poslije ne više samo vjerski i duhovno već i vojno i fizički, organizirano kao potpuni pobjednici vratili.

Zato se Muhammed i njegov Ummet prvi i jedini u povijesti uspio povratiti u rodni grad i zahvaljujući objedinjenoj vjersko-duhovnoj i fizičko-vojnoj snazi. Po povratku u Mekku on taj grad kao centar bezboštva, lažne vjere, poroka, nepravde i idolatrije sada, uz Allahovu pomoć i uputu, pretvara u svjetsko središte istinske vjere, tewhida, kelimei-šehadeta, ideala i pravde. Sljedeća razlika u hidžrama prijašnjih vjerovjesnika i Hidžre Muhammeda, a.s., leži u činjenici što su raniji vjerovjesnici i njihove pristaše činili hidžru u nepoznata mjesta i među, islamu i muslimanima, nenaklonjene, a ponekad i neprijateljski raspoložene narode a Muhammed, a.s., i muhadžiri iz Mekke čine Hidžru u Medinu među svoju braću Ensarije istovjernike koji su ih bolje nego rođenu braću u, ime Allaha, primili i sa njima za islamsku ljubav, bratstvo

i solidarnost i zadnji zalogaj podijelili. Raniji poslanici imali su po nekoliko muhadžira ali nisu nikada kao Muhammed, a.s., i njegov Ummet imali Ensarije. To je poruka muslimanima do Sudnjeg dana da jedni druge poput medinskih Ensarija, svoje muhadžire, moraju primiti i bolje nego braću prihvatiti. Kako su mnoge medinske porodice potpuno otvorile vrata svojih domova mekkenskim muhadžirima, njima je ipak u Medini bilo neobično. Prvo im se nakon prave pustinjske klime u Mekki, bilo teško naviknuti na klimu medinske oaze. Neki su zbog tih klimatskih promjena kao Ebu Bekr dobili groznicu, a ne treba zaboraviti da su muhadžiri sa dolaskom u Medinu u mnogo čemu promjenili način života i da su, skroz naskroz, bili bez imovine. U mnogima se pojavila nostalgija i žal za rodnim krajem i gradom. U tom smislu, na sve te okolnosti trebalo je nešto smišljeno i organizirano preduzeti. Zato Resul kao vođa muslimana u svemu, sazva skup svih prvaka mekkanskih i medinskih porodica i pozva ih na iskrenu i svesrdnju saradnju kako bi se muhadžirima olakšalo prilagođavanje. Svi se zdušno odazvaše Resulovom pozivu da svaka medinska porodica, pogotovu imućnije, uzme po jednu ili više mekkanskih porodica.

Oba domaćina bi zajedno radila i dijelila zajednički stečene prihode. Među muslimanima nastade bratimljenje *muahat* pa u početku i nasljeđivanje imovine po osnovi bratimljenja, te se povezaše isti broj Mekkanaca sa istim brojem Medinelija. Ensarije su bile toliko širokogrude i iskrene da su od Resula tražile da uzme pola njihove zemlje i da je podijeli sa Mekkelijama, a Mekkelije se na toj pažnji zahvališe riječima: „Iznajmite nam vaše zemlje za ugovoreni zakup." Kada su se svi muhadžiri uspješno uključili u ekonomski, privredni i socijalni život Medine, zahvaljujući ovakvom prijemu Ensarija, Poslanik poništi zahtjev o nasljeđivanju, i na to su imali pravo samo krvni srodnici. Međutim, taj ugovor, je imao efekat, jer je iz jedne kuće samo jedan išao u rat muhadžir ili ensarija. Primjer odnosa između muhadžira i ensarija ostaje muslimanima pouka i poruka islamskog odnosa do Sudnjeg dana. Prije nego što je i sam učinio Hidžru, Muhammed, a.s., je organizirano, sistematski, planski najprije iselio sve muslimane i to prvo žene, djecu, starce, iznemogle, bolesne i invalide. Hidžru kao najvažniji sudbinski čin za život, i zajednicu muslimana Muhammed, a.s., čini sa najvjernijim i najsposobnijim

prijateljem u životu Ebu Bekrom. Zato se najvažniji sudbonosni poslovi trebaju obavljati sa najvjernijim i najiskrenijim saradnicima. Kako Muhammed, a.s., h. Ebu Bekr i h. Alija zadnji čine Hidžru to znači da brod koji tone i koji je u životnoj opasnosti posljednji napušta kormilar broda. Muhammed, a.s., posljednji napušta Mekku, a ne bježi prvi u Medinu. Ovo je poruka svakom muslimanskom prvaku da on mora biti prvi u dužnostima i odgovornostima a posljednji u častima i ravnopravan u pravima. Sve ranije hidžre su istiniti i Objavom posvjedočeni događaji, ali povijesno neutvrđenih datuma, samo je Hidžra Muhammeda, a.s., istovremeno i istinit i Objavom posvjedočen događaj ali i povijesno potpuno utvrđen i poznat datum zato što se cio život, poslanstvo i Hidžra Muhammeda, a.s., za razliku od ranijih vjerovjesnika, događa pod punim i najvećim reflektorima povijesti. U životu i povijesti muslimana Hidžra je most i veza između Mekke i Medine, imana i islama, duha i materije, duše i tijela, ideala i interesa zajednice i društva, mase; ličnosti, države i religije. Dok mekkanske sure govore o vjeri u Allaha, uvjerenju, Sudnjem danu i odgovornosti, zagrobnom životu, svijetu Gajba, stvaranju i održavanju svijetova i stvorenja, svrsi i sudbini svega, medinske sure govore i uče o obredima, moralno-etičkom sustavu, skupu zakona iz kojih i po kojima se u Medini po prvi put u povijesti formira islamski red i poredak, islamska država i Umma ili vjerska zajednica muslimana kao egzistencijalna slika tewhida. Ono što je u prirodi izlazak sunca, pileta iz jajeta, klasa pšenice iz jednog zrna, to je Hidžret u povijesti islama. Do Hidžre samo duhovni i vjerski pokret, što je slučaj sa vjerovijesništvom, svih vjerovjesnika prije Muhammeda, a.s., islam je poslije Hidžre i zahvaljujući njoj, prerastao u društvenu zajednicu i počeo bivati društvo, organizacija, država, postao javna, uvijek napadana ali i sve moćnija i brojnija religija.

Kao što su imanski i islamski šarti spojeni kao tijelo i duša, a srce im je Kelimei-šehadet, na isti je način povezan mekkanski i medinski period Objave, a ključna veza među njima je Hidžra. Hidžra je najveće pomirenje na relaciji zajednica koja se zasniva na vjeri i društvo koje se zasniva na interesima.

Hidžra prije, sada i uvijek znači red, poredak, zakonitost, kretanje ka dobru, istini, pravdi, ljepoti, ljubavi i povjerenju kao približavanje Allahu i ostvarivanje prave zajednice i zdravog društva.

prof. dr. rasim muminović

dometi pervertirane svijesti

Kao izraz plemensko-patrijarhalnog iskustva, narodna epika je najizrazitija forma **vanvremenske mitske svijesti** nekog naroda. Najčešće nastala u uslovima uskraćenog prava na legitimnu historiju, ona je, opet sa svoje strane, duboko poricanje historije koliko i sublimacija onog **metahistorijskog** kojim se hoće kompenzirati izgubljeno vrijeme. Porečeno vrijeme postaje katkad optimalna baza za razvijanje **mythosa** koji izražava jedinstvo plemenskog i transhistorijskog što je ignoriranjem vremena učinilo prepoznatljivom dobar dio kulture tog naroda izrazito plemenskim. Historijska svijest koja je porodila taj mythos pretvorila se u jamstvo zajednice koja ga treba. S njim još ništa nije ostalo nepoznato jer se sve nalazi u njemu. Utoliko se njegov duh opire vremenu da bi sužavao svoj vanvremenski sadržaj, ali to i jest razlog što se njegovi zagovornici sukobljavaju sa vremenom odnosno novumom imanentnim vremenskom toku. Oni mythosom brane svoju **arhaiku** tako što joj ne dopuštaju da se uskladi s vremenom u kome se oblikuje kultura. Kako mythos ne podnosi promjene što ih donosi vrijeme, s njim dolazi u sukob stil kulture koja se tome opire. On se, zapravo, drži tipskog i zbog podložnosti simbolu ignorira ono individualističko. Nostalgija naroda za trans-historijom hoće u kosovskom mythosu sublimaciju vremena i njegovu konzervaciju, što je u suprotnosti s duhom

vremana koje ne pronosi zastoje ako ovi ne znače grčenje vremena pred ishodom novih povijesnih mogućnosti. U takvim okolnostima samo konzervativni duh pokazuje netrpeljivost prema promjenama i inovacijama koliko i izražava bojaznost od dodira sa onim njemu tuđim, posebno od pojava koje proglašava „odrođavanjem" što je strah od tipizacije koja bi ga mogla izjednačiti s „drugima". Stoga je u otporu vremenu lahko prepoznati otpor historiji zbog „tuđosti" sa kojom bi ga mogla identificirati. Nosioci konzervativnog duha postaju kako uzročnici nesporazuma tako i tvorci neočekivanih zala.

Ono **tuđe** mitski duh svodi na **neprijateljsko**, a ovo na ugrožavajuće zlo kojim nerijetko nastoji prikriti zla pričinjena drugima. Naročito je opasno kada tuđinsko zlo postane izvor pervertirane svijesti koja postoji tako što perpertuira zla koja maskira izmišljanjem sličnih zala što ih pripisuje svojim trajnim neprijateljima. Ako to postaje preokupacijom povrijeđene psihe kao izvora narodne kreacije koju srećemo u formi junačkih narodnih pjesama, čijim se sadržajima obilato hrani konzervativni narodni duh kome će puno pogodovati nedostatak istinskih narodnih junaka upravo onda kada su potrebni, što postaje motivacija za njihovo stvaranje u imaginaciji. Njihova moć je obrnuto proporcionalna nemoći naroda i potrebi za takvim junacima. U izmijenjenim povijesnim uslovima to može biti inspiracija koliko i opravdanje nedopustivih zala, osobito iskompleksiranim pojedincima koji se na taj način nastoje dokazati.

Oni, nažalost, ljubav prema svom narodu nastoje dokazati mržnjom prema drugim narodima i tako otkrivaju svoju nacionalističku psihu, jer normalna psiha ne poznaje tu vrstu poremećenosti. Indikacija neuravnoteženosti subjekata je njegovo sužavanje pozitivnih osjećanja tamo gdje se očekuje njihovo širenje. Stoga ako neki subjekat mrzi drugoga na osnovu njegova imena, njegova patologija je indikativna. Pošto se malo misli u mržnji kao i u ljubavi, nedostatak mišljenja za njihovo podavanje i usmjeravanje svjedoči o suženosti svijesti. Utoliko više što misliti znači transcendirati a što smeta fokusiranju mržnje i ljubavi. Mišljenje nas izvlači iz nečega ali i uvodi u nešto što ga čini precesom variranja, dok su svođenjem na objekat emocije osuđene da se identificiraju sa vlastitom

predmetnošću kada se i govori o njihovom sljepilu, što se manifestira njihovim zatvaranjem u svoje granice, te ograničavanjem mišljenja. Zapravo, to da narodna poezija ne obiluje mišljenjem moguće je objasniti prevelikim prisustvom ljubavi odnosno mržnje njenih nosilaca. Njenim izrazitijim oblicima nije podatnija sloboda od straha koji uzaludno doziva. Strah pojedinca od usamljenosti tjera ga ka zajedništvu ili ga prisiljava da se povuče u sebe. U prvom se predaje aktivnostima koje mogu biti veoma opasne, dok se u drugom slučaju prepušta pasivitetu. No ni zatvaranjem u sebe subjekat ne prestaje sabirati mržnju prema akterima koji su ga doveli u to stanje.

Duh etnosa odbija prihvatiti misao upravo zbog ambivalentnog prisustva ljubavi i mržnje u jegovu biću, ali i iz uvjerenja da bi mogla iznutra pokolebati njegovo varljivo stanje, razoriti tajnu njegova nesigurnog postojanja. Misao bi mogla da ga zbog te lažnosti proglasi fikcijom i da ga odbaci. Držeći se podaleko od mišljenja i promišljanja lažni etnos prepušta se samozadovoljstvu sve dok mu ovo ne počne kvariti sreću otkrivanjem varljivosti njegova stanja. Ono što mu olahko podaruju ljubav i mržnja, mišljenje dovodi u pitanje, zbog čega njegova sveobuhvatnost postaje de facto uobraženje njegove ograničenosti. Mišljenje se ne zadovoljava niti jednim stanjem i zato uznemirava samozadovoljni duh preobraćanjem njegovih dostignuća u pitanja. Ono otkriva da je bezmjernost koju pripisujemo vasioni samo naše pusto uobraženje od kojeg se ne može živjeti iako je neophodno za odgonetanje smisla života. Od takovog uobraženja valja se oslobađati, ali ne onako kako se oslobađamo tuđina. Istina, neki se oslobađaju bezmjernosti njenim svođenjem na sopstvenu konačnost, dok „tuđinu" objavljuju rat uvijek kada za to postoje uslovi. Najgore je kada svijest reduciraju na svoj etnos zbog kojeg drugima objavljuju rat koji uništava i njih i druge. Njima su skoro suprotni oni što se predaju ljubavi prema mudrosti koja teži sveznanju i zato ih ne zbunjuje to što iza pojava nalaze njihovu bit kao ono tajanstveno vidljivog svijeta, koliko ih iznenađuje kako indiferentnost enormnog procenta ljudi prema znanju tako i nemoć onih što znaju da usklade svoje ponašanje s njim. Nažalost, individualizam se opire misticizmu i jednoobraznosti

samo dok ne izgubi pouzdanje u moć uma. To je utoliko tragičnije što djetinjstvo pokaže sklonost svih spoznavanju svijeta i što se toga prebrzo i olahko odriču maltene svi ne stigavši da spoznaju ni ono što ih čini ljudima a da ne spominjem zahtjeve na koje ih obavezuje ljudska radoznalost. Mnogi, nažalost, ne izrastu do sumnje u moć uma a već se srozavaju na razinu kolektivne svijesti koja lebdi između carstva nagona i svijeta duha.

Kompenziranja, sublimacija i projekcija su mehanizmi odbrane Ega (Ja) usko povezani sa mehanizmom bjekstva od slobode. Pozitivna sloboda ispoljava se prevazilaženjem napetosti i zebnje pomoću spontanosti i slobode, a negativna se oličava u odstupanju od slobode i pokušaju da se savlada usamljenost otvaranjem puta ka svijetu. U tome je impliciran i odnos čovjeka prema sebi i svijetu koji može biti normalan i patološki u kontekstu njihove funkcije. To se prepoznaje u dijaloškoj prirodi čovjeka koja se odnosi na iskustvo prema konkretnom čovjeku i služi konstituiranju Ja, dok se ekonomsko-politička koordinacija pojavljuje kao determinirajući faktor svih oblika individualnog i društvenog života pojedinca. Sa rastom komunikativnosti raste podozrenje pojedinca prema okolini očekuju se sve više zle namjere drugih ljudi, što se na društvenom planu reflektira u formi bojaznosti i postaje sastavni dio paranoidnog stava pojedinca koji je sklon da proglašava vlastite neuspjehe krivicom drugih služeći se mehanizmom projekcije, dok je cilj promjene tog mehanizma oslobađanje od osjećanja krivice odnosno osjećanja manje vrijednosti koje se javlja uz osjećanje krivice.

Osujećivanjem dijaloške dimenzije čovjeka ugrožava se u korijenu sama humana struktura, čak i antropološki. Drugi nas vide i onda kada nas ne gledaju. Na doživljaj fiktivne opasnosti pojedinac zna reagirati nizom zaštitnih mjera - mržnjom pa i agresijom, čak i gađenjem nad masom. Paranoidan doživljaj ne zna za mjeru, on zapanjuje ekspanzionističkom neumjerenošću premda je vid negativne slobode. On je progonjen, mrze ga i rade mu o glavi, a pošto mu je ukinut Ja-aktivitet, on upada u stanje nemoći i izoliranosti. Njegov stav ne znači promjenu stvarnosti nego značenje stvarnosti. Defektan organ sprječava zadovoljenje: težnje za važenjem, posjedovanjem i vlašću.

Osjećanje manje vrijednosti je prema Adleru osnovni pokretač svih čovjekovih aktivnosti u životu.

Već je isticano da imati tijelo znači imati osnovu za svoje vlastito ništavilo i ne biti osnova svoga bića. Čovjek je, naime, u vremenu a to znači u trodimenzionalnom prostoru gdje se svaka bolest pojavljuje uz tijelo kao kriza svijesti. U tome strah može biti izraz potisnut agresivnošću, ali i vid reagiranja na nedostatak Ja. U strahu čovjek dolazi do svijesti o svojoj slobodi, jer svaki strah je pred slobodom i od slobode. Umjetnik, stvaralac je heroj koji živi sa slobodom i u slobodi, a uvijek počinje od ništa. Stoga je ludačko sve što je na granici ili s onu stranu nje. Lud je onaj nad kojim se ne da uspostaviti neki red. Pred silinom nagona odbrane povlače se svi drugi nagoni: vitalni, socijalni, individualni i grupni. Nešto je devijantno samo zato što odstupa od društvenog. Ovo je bilo neophodno naznačiti radi podsjećanja na mehanizme o kojima je ranije raspravljano, a značajni su za reguliranje ponašanja pojedinca i kolektiva u kome se temelji srpski antropološko-psihološko-sociološki defekt.

Velikosrpski nacionlizam predstavlja se bez sumnje povijesnim udesom svih naroda koji su dospjeli u dodir s njim, njihovom nesrećom. To je izraz pervertirane svijesti o kojoj je raspravljano na više mjesta, a koja prijeti da uništi nevine narode sve dok ne bude shvaćena njena patološko-destruktivnna priroda. Djelovanje te svijesti u srpskoj povijesti prezentira njenu genezu i dopušta da se prate faze njena kontinuiteta. Od cara Dušana preko kneza Lazara, kneza Miloša, kralja Aleksandra Karađorđevića, generala Mihailovića do Slobodana Miloševića moguće je, ako se izuzme faza „socijalizma”, egzaktno pratiti kontinuitet stradalništva i srpskog naroda u kome nema junaštva ako se izuzme ono u narodnoj epici i mistificiranoj srpskoj povijesti. Glorificirani Dušan iskoristio je povijesnu krizu balkanskog regiona da proglasi sebe carem Srba, Bugara i Grka u vrijeme kada su ovi posljednji imali cara u Konstantinopolisu, „carstva” koje se jedva održalo jednu deceniju da bi se u vrijeme osmanskih nadiranja našlo u rasulu, čak i bez kralja. Narod koji nije imao ništa za carevinu izašao je pod varljivim nazivom „carski” (knez Lazar) na jedno veće polje u tom prostoru pred moćnu carsku imperiju koja ga je tako

porazila da to ne bi trebalo ni spominjati da iz toga nije proizašao mythos pobjede koji je postao ne samo metafizička vertikala srpske kulturne baštine nego i izvor najprimitivnije genocidne ideologije u povijesti ljudskog roda. Nakon poraza na Kosovu što ga je mythos proglasio pobjedom, uslijedila su stoljeća života srpskog naroda pod Osmanlijama koji su sišli sa svoje imperijalne scene prema zakonima povijesti a ne tako što bi ih prognali mali narodi, tipa srpskog naroda, ali i koji su u svom nezaustavljivom padu velike imperije ostavili tragove svoje imperijalne moći i kulturnog ugleda iako se radilo o sličnoj moći demonstriranoj u Kosovskom boju. No, ovog puta imperija je odlazila poput poplave koja se vraća u korito rijeke, pa je i praćenje njena povlačenja moglo stvarati iluziju slavoljubaca kako učestvuju u njenom nestajanju. Nije bilo, u najmanju ruku, potrebno stvarati mythos o tome kao ni proglašenju najobičnijeg seljačkog ustanka srpskom revolucijom. Međutim, pošto njihovi susjedi nisu ni toliko učinili ili su to činili bez mitomanske reklame i patološke propagande, mitologiziranje društvenih zbivanja odvijalo se po receptu Dušanova carstva i kosovskog junaštva koja su bila osnova za uvlačenje irealne srpske politike u prvi svjetski rat kada je srpska vojska reprizirala kosovsku predstavu.

Tamo gdje nije uspjevao dominirati, velikosrpski duh povlačio se u svoje mitomanske okvire predajući se nebeskoj vječnosti, zajedničkoj za žive i mrtve. Iz te njegove nebeske radionice proizašle su ideje poput one „da Srbi žive u jednoj državi" premda za to nemaju ni geografskih niti povijesnih pretpostavki. U toj želji nije teško prepoznati djelovanje spomenutog paranoidnog straha velikosrba od svijeta koliko i želje da gospodare narodima s kojima su u Titovo doba dijelili vlast i životne uslove. Znači li to i strah ubice da živi zajedno sa žrtvom ili se boji njenih potomaka, teško je reći.

Izvjesno je, međutim, da su velikosrbi svojim mitomanskim lažima koliko i zlodjelima projiciranim u destruktivnoj ideologiji stvorili nemogućnost da žive zajedno sa svojim nesrpskim susjedima, a što ujedno otkriva njihovo paranoidno uobraženje. Njihove laži preobratile su se tako u demonske sile koje njima donose nemir a njihovim susjedima genocidna zla. Njihova pervertirana svijest učinila je realnost

nepodnošljivom i tjera ih da radi zemlje jurišaju na ljude, kao vuci na jagnjad pod uslovom da su ovi nenaoružani i nedovoljno jaki. Taj bolesni duh kome su najzad podlegli učinio je da se dokopaju naoružanja kojim nemilosrdno tuku, ubijaju i kolju nesrpske narode. On se na taj način objektivira ubijanjem i razaranjem objelodanjujući nehotice svoju patološku prirodu. Dokopavši se artiljerije, njegovi nosioci postali su sijači smrti i tamo gdje je nepristupačno za njihova tjelesa, a kako su u pribavljanju tog naoružanja učestvovale i današnje žrtve, Evropa pod utjecajem Engleza, Rusa i Francuza pomaže tim paranoicima uvođenjem embarga na uvoz naoružanja kojim bi se žrtva branila. Zbog toga humanistička nemoć svijeta još uvijek udara u destruktivnu svemoć krvavih agresora koji čine nezapamćena zla. Posljedice su suviše poznate da bi ih trebalo posebno isticati.

Duh velikosrba je jednoobrazan, duh prošlosti, Kosova, duh završene povijesti, paradigmatički stereotip koji izražava kolektivnu volju i mistificiranja osjećanja. On uslovljava posebno ponašanje, zaseban stil koji implicira odricanje individualnosti da bi se moglo potčiniti kolektivnom mišljenju, bolje, uvjerenju koje ne pretpostavlja mišljenje. On proglašava historiju važnijom od života, a kulturu koja se ne drži mistificirane historije nevažećom ili u najboljem slučaju sumnjivom. Stupanj nacionalne zaslijepljenosti tog duha možda najeklatantnije objelodanjuje prisvajanje hrvatskih, crnogorskih i bošnjačkih pjesnika. Njemu je bila dovoljna izjava uvrijeđenog Meše Selimovića da je srpski potomak pa da njegovo književno djelo, uprkos tome što predstavlja inkarnaciju bošnjačko-muslimanskog duha, proglase srpskim. Što bi glavni junak Derviša i smrti mogao učiniti s kosovskim zavjetom do da ga proglasi ljudskom mahnitošću. Koji bi to moral mogao tolerirati klanje djece, žena i staraca osim onoga koji to ubraja u junačka djela. Kakav je to moral, uzaludno ćemo se pitati. Upravo smisao kosovskog zavjeta je osveta Kosova bez obzira što je to, zapravo, besmisao. Njegova primjena na bošnjački narod to potvrđuje, jer su se davno raspale kosti ubica i ubijenih na Kosovu. Ubijanje Bošnjaka je osveta Kosova na nevinima koja se preokreće u multipliciranje krivice potrebom da krivci moraju biti kažnjeni. Prema tome, duh kosovskog zavjeta je

neponištivi dokaz poremećenosti mozga koji ga je proizveo, kao što je njegovo ostvarivanje najgora vrsta moralne prljavštine, zlodjelo daleko bliže pripadnicima carstva zoologije nego svijetu antropologije. Normalna svijest razotkriva u tom zavjetu izraz pervertirane svijesti i odraz njene bezumne destruktivnosti. Ono što iz toga zavjeta proizilazi stavlja jezik na muke u nedostatku izraza kojima bi ga adekvatno označio. I govor tu udara o granice sopstvenih moći izražavanja, ali se i sučeljava s onim najgorim po tome što za njega nedostaju riječi. Takvoj užasnutosti prisustvujemo u susretu sa „kolektivnim silovanjem žena da bi rodile Srbe", jer su iscrpljene sve poznate mogućnosti da se na to smisleno kaže i zato je šutanje govor o onom najgorem koje infantilnost izražava neartikuliranim ridanjem. Udarivši o granice sopstvenih izražajnih mogućnosti, čovjek se vraća neartikuliranim počecima pošto ne nalazi rješenje u sadašnjosti niti ga naslućuje u budućnosti. Stavljen pred iznenađenje osjeća uzaludnim pitanja koja mu se nameću: kako tvorce takvih djela nazvati ljudima a da se ne povrijedi ljudsko dostojanstvo? Zar takvi mogu polagati pravo na državu, na svoju porodicu, na bilo što dostojno ljudi itd.

Nakon svega velikosrbin može govoriti o svojoj kulturi, znanju, časti, junaštvu, o srpskom ponosu, o Bogu pred kojeg bi smio stati, o bilo čemu što je za čovjeka važno? - Ne mora izdvajati svoju kulturu od drugih zato što se **ona sama izdvojila nemogućnošću da uđe u kulturu homo sapiensa**. Nema on pravo ni na svoj narod stoga što je zbrinjavanjem njegove prošlosti ukinuo sadašnjost i doveo u pitanje njegovu budućnost. Pleme (tribus) je paradigma koju slijedi i od koje se djelimično udaljava shodno uspostavljanju vlastitog mišljenja i ponašanja.

Historija (gr. priča, događaj) traži da bude ispričana kako bi zadovoljila potrebe psihe a ne i zahtjeve uma, što se najbolje postiže svođenjem događaja na **doživljaj** koji imaginarno obavezuje na učešće onih koji ga primaju imaginarno ako to nije moguće stvarno. Prezentiranjem događaja po diktatu želja, a ne onako kako su se zbili, tribalna svijest uobražava s razlogom da sudjeluje u njima pa time i u povijesti što je proces obmanjivanja. Stvaranjem zadovoljstva sebi, tribalna svijest se ne miri s time pa zato nastoji prevariti one izvan plemena.

Njena obmana postaje ujedno obmanom egzistencije onih koji je prihvaćaju. Oni tako postaju „veliki" za sebe a mizerni po tome za druge, po nastojanju da budu iznad drugih padaju ispod ljudskog dostojanstva. Neosnovano osjećanje njihove superiornosti nad drugima tjera ih da se dijele od drugih premda je **njihov svijet izgrađen od iluzija pomiješanih sa stvarnošću**. To je svijet povodljivosti pa i svijet stradanja.

Narod iz nevolje nazvan „nebeskim" doista je veoma **nesrećan** narod jer se samo njegovom povijesnom nesrećom može objasniti tragični udes nesrpskih naroda na jugoslovenskom prostoru. Uz već isticanu ulogu crkve, takvim ga je učinila vlast koja nije nikada imala razumijevanja za njegove teškoće i životne muke. U tome se, ako se izuzme trenutak „socijalizma", nimalo ne razlikuju domaći od stranih vlastodržaca. Štoviše, domaći su, kako sam naprijed pokazao, prednjačili samoobmanjivanjem pokrećući u njegovoj duši osjećaj za slavom koja je trebala bez ikakvog truda da ispuni njegovu čežnjivu i napaćenu dušu. Svoju nezajažljivu potrebu za vlašću vezivali su za njegove drhtaje za slavom, namećući mu utisak da se brinu za njegovu životnu sudbinu, a oni su čeznuli za podmirenjem svoga nagona za vlašću. Radi se o veoma **prosječnom balkanskom narodu** sa jače razvijenom žudnjom za slavom koja ga je učinila sredstvom političkih mahinacija i oruđem ratova u kojima je više od drugih prolijevao krv npr. u Srbiji, a polagao pravo da vlada u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, te drugim jugoslavenskim državama. S obzirom na njegovo krizno stanje nije ga bilo teško uvjeriti da ima pravo živjeti tamo gdje njegovi vlastodršci žele vladati, da se može riješiti sopstvene izgubljenosti **raseljavanjem i ubijanjem svojih nesrpskih susjeda**, ali njegova skučena pamet i slavoljubiva praznina nisu **shvatile da to znači činiti zločine drugima da bi sebi pomogli**. Koliko je izgubljen za razumijevanje povijesti dokazuje faktičnost da ga njegovi vlastodršci uspijevaju uvjeriti u neophodnost da živi u jednoj državi, što se ne da, ako se izuzme stanoviti procenat hrvatskih ekstremista, nametnuti nijednom narodu na Balkanu, a da ne spominjem evropske narode.

Pozivanje na kosovski mythos otkriva njegovu **anahronost** koliko i iracionalnost njihova bića, njihovu zapalost u ideološke

magle srednjevjekovne tradicije, da im izmiče spoznaja onoga što u kriznim razdobljima rade. Svijest koja se poziva na kvazihistorijsko pravo ugrožava prava drugih i otkriva sopstvenu neuravnoteženost. Njena potreba za naoružanjem u vrijeme zanosa svih ostalih naroda za socijalizmom ističe njenu riješenost da silom „ostvaruje svoja prava", uzima rat za formu političkog rješavanja društvenih problema. Dovoljno je da se pojavi neki ekscentrik iz njenih redova i da ih pozove na krvavi rat pa da se **plemenska masa** preobrati u **bezumnu lavinu** koja ubija, kolje i razara, ili da se proglasi zaštitnikom njene arhaičnosti pa da za njim krenu poput stada. Svijet zasnovan na prividu pokaže se u praksi prevarenim i samoobmanutim za one koji hoće da budu iznad drugih. Ako im se ukaže na neke da su im uskratili razvoj, navalit će na njih svom žestinom svoje sirove prirode. **Iz toga da su žrtve drugih, oni se pune mržnjom prema njima**, što je olakšano činjenicom da se slijepo vezuju za svoj etnos. Ta mržnja je izvor **agresivnosti** prema onima koje je njihova ideologija proglasila krivcima za patnje i stradanja njihovih predaka. Njima je dovoljno da „krivci" imaju drugo ime pa da su za njihovo uvjerenje krivi. Obračun se svodi na druge u ime „istine" koja je korpus delikti patologije pervertirane svijesti. Bolest te svijesti indicira suženost sadržaja „ljudskosti" i „društvenosti" u svome značenju. Iako je ljudskost primarna oznaka čovjeka kao bića **sui generis**, a društvenost civilizacijsko uvažavanje ljudskosti, pervertirana svijest svodi prvu na svoj etnos, a suprotstavlja načelu tvoračke subjektivnosti, što se da razumjeti nerazvijenošću ili poremećenošću te svijesti. **Ona stoga nije u stanju dosegnuti istinu koja znači otklonjeni privid i suprotstavljanost iracionalnosti, jer je istina koliko nadsubjektivna toliko i protivna subjektivnosti.**

Da bi sebi dao veći dignitet srpski etnos se infantilno poziva na više sile kao „nebeski narod" i tako skončava u povijesnom misticizmu. Njegovim jezikom saopćava pervertirana svijest tobože pouzdano ono što nije u stanju znati, jer je izvan ljudskih mogućnosti. To pojedinac čini da bi se oslobodio usamljenosti i nesigurnosti, pristaje na kolektivnu svijest bez respektiranja bilo kakve kritičnosti, a što ona čini da bi mogla proglasiti nemoguće mogućim. Otuda su ti stavovi

kolektivne svijesti duboko protivurječni koliko i htijenja njenih zagovornika. Pristanak pojedinca na mitomansku svijest uslovljen je njegovim oslobađanjem od usamljenosti i prigušenosti njegovih želja. Ta svijest je neprestano u sukobu s realnim i trezvenim svijetom, te stoga podsticajna za **razvijanje lukavstva i njegove samoobmane**. Njen nosilac preokupiran lukavstvom želi vladati drugima i ne zapaža koliko obmanjuje sebe kao što nipodaštavanjem tuđeg Ja ostaje bez sopstvenog Ja zbog čega je prinuđen da se drži kvaziplemenskog Ja, što ga čini konfuznim i prljavim. Budući da je u protivrječju s ljudskošću u svijetu, on doživljava svijet kao da je ovaj uroćen protiv njegova etnosa u kome i s kim treba da dobije sve. Već time što negira druge zbog prošlosti svog naroda, on gubi put ka budućnosti i drži se nepovratne prošlosti koja je ujedno i jedina njegova budućnost. Njegovim apsurdnim odnosom prema svijetu biva uvučen u nove apsurde od kojih je jedan „etničko čišćenje" u kome otkriva jedan od izlaza iz apsurda.

Duh zatvoren prema čovjeku osudio je svog nosioca na zatvorenost, lukavo dovijanje, mračno djelovanje, na prikrivanje, na zajedništvo sa istomišljenicima mračne volje, uskog pogleda i pretežno egocentričkog osjećanja. Pošto su najčešće prikraćeni za čovječni dijalog s drugima, ti subjekti nose potencijalno u **sebi sukob s drugima** i drže se tobože svijeta kojeg su naslijedili od predaka čiji grobovi mogu biti na zemlji koju su kao agresori željeli prisvojiti ili u kojoj su slijedili povlačenje drugih. U glavama srpskih hegemonista to je „srpska zemlja" koju treba osvojiti, ako nije moguće drugačije „etničkim čišćenjem", a ako neko pri tom pogine, to će biti najbolji dokaz čija je zemlja.

Za alibi drugog tipa nihilisti nesrpskih naroda uzimaju „otpadništvo" ili „odrođivanje" kao dokaz da su se povijesno razvijali i mijenjali, a ne ostali robovi prošlosti svojih predaka. Za pervertiranu svijest „odrodi" ili „otpadnici" nisu autohton niti autentičan narod i zato ga treba uništiti da bi se prisvojila njegova zemlja. Optužujući Bošnjake za primanje islama i druge za prihvaćanje katolicizma, ta svijest zaboravlja da i pravoslavlje dolazi s Orijenta i da je njegova postojbina neznatno bliža Balkanu od kolijevke islama. Tražeći od ostalih da se vrate u vjeru pradjedovsku ona misli na njihov povratak

u pravoslavlje čim izjednačuje paganstvo starih Slavena sa pravoslavljem. U tome valja prepoznati težnju pervertirane svijesti za arhaičnošću i zatvorenošću karakterističnu za mentalni konzervativizam.

Takva gledanja i rezoniranja praćena su razočarenjem u svijest koja nastoji da ih oslobodi dogmatske iluzornosti i pokaže njihovu nezasnovanost i raskrinka njihovo robovanje arhaičnosti. Ali ako smo sviješću oposredovani sa svijetom, pitanje je šta je s onima koji žele uništiti druge, samo zato što vode svoj sopstveni autentnični život ne dolazeći ni na ideju da se pitaju o karakteru božanstava svojih susjeda. Pervertirana svijest odbacuje druge da bi sačuvala iluzorno mišljenje svojih nosilaca o sebi kao „nebeskom narodu". Ona je toliko opterećena egocentrizmom praćenim mržnjom da i ne uspijeva pokrenuti intelektualne mehanizme koji bi odbacili njenu bludnju koja zanemaruje red i zakonomjernost pojava i procesa u svijetu. Njena dospjelost u transhistoriju osudila je na ignoriranje kao i negiranje prošlosti njenih susjeda, ali i destruiranje njihove sadašnjosti da bi se stvorio prostor za narod koji hoće živjeti u jednoj državi na otetoj zemlji drugih naroda. Njegova država je zapravo Srbija i niko mu ne brani da u njoj živi, kao što mu ne smeta da živi u Bosni i Hercegovini kao domovini više naroda, ali ne da je dijeli da bi svoj dio pripojio Srbiji odnosno Crnoj Gori, jer to ne pokušava, osim Srba, niti jedan narod na svijetu. Pozivati izgubljenički nekoga da se vrati na nekakav početak nekog opet fiktivnog početka moguće je mitomanskoj svijesti koja se našla s one strane svijesti, u antinomičnoj situaciji bez mogućnosti da se vrati normalnom stanju, ali i bez sposobnosti da recipira i prihvati empiriju u svoj ne-empirijski svijet. Time što nalazi rješenje te antinomije u destrukciji povijesne zbilje pervertirana svijest otkriva sopstvenu poremećenost. Ako je ranije radi proglašenja poraza pobjedom morala dići poraženi narod na rang nebeskog naroda, sada bi za priznanje određenog historijskog naroda morala proglasiti njegove historijske tekovine nepostojećim i ona, što je tragično, to čini duže od jednog stoljeća ne samo negiranjem njegovih povijesnih tekovina nego i sprovođenjem genocida uvijek kada joj se za to ukaže prilika. Na taj način pokušava se postojanje tog naroda predstaviti nepostojećim, a ako to nije moguće, učiniti ga genocidom nepostojećim.

Prema tome i ta poremećena svijest ima svoju metodu, ma koliko bila identična svijesti ludaka, kojom gradi svoju historiju, kulturu i ideologiju s mitomanskim obilježjima. One su mentalno opteretile enormni procenat srpskog naroda, da je njegovo liječenje otežano nedostatkom odgovarajućeg prostora i medicinskih metoda. Simboličan je karantin koji su uvele Ujedinjene nacije donošenjem rezolucije o ekonomskoj blokadi Srbije i Crne Gore, kao što je površno razumijevanje masovne bolesti njihovih naroda. Takav pristup ovom veoma opasnom društvenom fenomenu dovoljno nagovještava kako su razumjeli „tvorci novog svjetskog poretka" ubijanje i klanje na hiljade djece, žena i staraca, ali i prihvatili kolektivno silovanje žena, a da ne spominjem nedopustiva stradanja preživjelih i razaranja sela i gradova samo da bi se zadovoljili porivi pervertirane svijesti naroda koji postaje sve opasniji za Evropu, a potom i za svijet. Istina, utvrđivanje dijagnoze masovne pošasti otežano je faktičnošću da je patološka masa učinila samo simbolički postojećim zdravi elemenat koji se oglašava kritikom svoga etnosa što stvara iluziju o zdravom duhu u bolesnom društvenom organizmu. Međutim taj duh ne uspjeva dirnuti bolesnu masu a kamoli zaustaviti njenu destruktivnu snagu koja pred indiferentnim licem Evrope i svijeta svakodnevno ubija u ovom ratu gotovo stotinu nedužnih civila kao što dokrajčuje gradove i sela. Sve to čini uprkos naznačenom duhu a ne zadovoljstvo konzervativno-reakcionarnih predrasuda i raznovrsnih navika indiferentnog svijeta, pogotovu religioznog, koji se kiti milosrđem.

Svijet u kome jedni sanjaju, drugi se bore, a treći mole svjedoči o slobodi u čije ime rade svi dokazujući odsustvo slobode u svom djelovanju. Zbog toga je teško govoriti o slobodi ličnosti tamo gdje se radi o kolektivnoj svijesti i bjekstvu od slobode. Nije bolje ni sa političkom slobodom zbog voluntarističkih oblika mnogih sistema i konformizama neodgovornih ljudi, a da ne spominjem duhovnu slobodu za koju valja imati zdravog duha. U takvom svijetu sloboda i stvarnost su najčešće u međusobnom protivrječju jer je sloboda uglavnom iluzorna mogućnost kada se hoće njenom realizacijom ostvariti sebičnost bilo destruktivno ili konstruktivno. Anahroni duh je u oštroj suprotnosti s duhom

slobode zbog toga što je ovoj imanentna humana supstanca, dok su nosioci anahronog duha već propale ili još neizgrađene ličnosti, što ih čini kreativnim samo u destruiranju tuđih kulturnih i povijesnih tekovina. Mistificiranjem ili nihilizacijom tih i drugih tekovina oni guše uslove slobodnog duha te onemogućavaju pristup objektivnosti i trezvenoj analizi stvarnosti.

To je razumljivo ako se zna da subjekat predstavlja volju prožetu osjećanjem koje se u nedostatku intelekta toliko zatvara u sebe da se pokazuje objektom lažnog svijeta. Njegova preokupiranost osjećanjem ostvaruje se na račun slabljenja svijesti o svojoj subjektivnosti i granicama koje nalaže osjećanje dostojanstva. Daleko od dostojanstva pervertirana svijest usmjerena je destrukciji svijeta, za nju nepodnosivog samo zato što svojim objektivnim postojanjem negira njeno megalomansko uobraženje. Postojanjem bez glorifikacije on čini nestabilnim svijet hipostaziranja, a to je u principu svijet pervertirane svijesti kojeg proglašava povijesnom stvarnošću bez odgovarajućih pretpostavki za to. Pošto je društvenost određenog etnosa demantira u tome, ona se okreće protiv nje povlačeći poteze nedostojne ljudi. Stoga što su duh i kultura nešto više od svakodnevnice, glorificirana stvarnost pokazuje svoju lažnost što bez sadržaja stvarnosti hoće da bude na niveau-u duha koji je smatra bijednom, jer su njeni tvorci umjesto da ih dostignu osuđeni da izmišljaju određene vrijednosti i da trpe njihovo negiranje u njihovu poređenju sa objetivnom stvarnošću, što se očituje kao njihova nemoć. Premda stoljećima u svom mitološko-manijakalnom zakašnjenju, pervertirana svijest nadoknađuje svoju ahistoričnost militarističkom tehnikom 20. stoljeća i pokazala se efikasnom u destruktivnosti inherentnoj njenoj alogičnoj prirodi, osobito u korišćenju artiljerije protiv civilnog stanovništva i u razaranju materijalnih objekata, u baratanju krvničkim nožem i masovnom silovanju žena. Pred tako enormno ispoljenoj neljudskosti i efikasnoj destruktivnosti nije ni mogao doći do izraza krvavi nacionalizam niti mitski izljevi manijakalne psihe premda odnjegovane na najjačim motivima mržnje jednog naroda prema susjedima. U skladu s odsustvom bilo kakvog osjećaja za vremensko proticanje koje bi trebalo

da udaljava kosovski događaj od sadašnjeg zbivanja, pervertirana svijest je, držeći se nepromjenljivosti mogla biti zadovoljna učincima artiljerije stoga što nije ostavljala mjesta hipostaziranju razaranja materijalnih dobara koja je ova uništavala posebno historijskih spomenika, sakralnih objekata i kulturno-prosvjetnih institucija. Nije bilo potrebno isticati da je ta artiljerija bila u rukama sataninih sinova osnaženih kosovskom mržnjom kao trajnim izvorom zala u ovim prostorima.

Ono što je postigla guslarska svijest bujnom imaginacijom slijepih pjevača u srednjem vijeku, to sada čini pervertirana svijest satanskom upotrebom artiljerije i korišćenjem monstruma za kolektivno silovanje žena, čime je nehotice popravila nedostatak osjećanja za hronologiju bogatstvom smisla za destrukciju. Ona je misteriju duha jednog etnosa dala satanski karakter upotrebom militarističke tehnike. Zahvaljujući toj tehnici koje se lukavo dokopala srpska vojska, stanovnici velikih gradova neće ubuduće morati da zamišljaju pojedine dijelove pakla niti da dočaravaju egzotičke miljee sa dominacijom zvuka gusala. Dovoljno će biti da se prisjete pjevanja gusala preko mikrofona kojima je primitivni mentalitet srpsko-crnogorskog agresora prkosio duhovnom ambijentu gradova, ali paklene prolome kanonada artiljerije obrušene na grad. Zvuk guslarske pjesme feudalnog doba i grmljavina haubica s kraja 20. stoljeća dvije su sile koje je mogla ujediniti samo pervertirana svijest i koje djeluju pakleno samo u rušilačkom efektu artiljerijskih projektila bačenih na grad sa više stotina hiljada stanovnika. Guslarska pjesma podsjeća samo na svijest poslužioca artiljerijskih oruđa, asocira na čobanina koji se paljenjem artiljerijskih projektila oslobađa straha što mu ga nameće tuđi svijet. Takva asocijacija je, međutim, varljiva koliko i srpska mitologizirana historija jer jezik artiljerije, ma kako inspiriran guslarskim jezikom, nije dar plemenitog već izraz destruktivnog duha koji ne poznaje guslarska svijest. Samo tifusarska svijest kao elemenat pervertirne svijesti može uživati u jeziku artiljerije zato što **odgovara neredu** od kojeg je sazdano **tifusarsko** biće. Zato njihov smisao treba tražiti s onu stranu groba kao i s onu stranu ljudske svijesti koja nalazi svoj zemaljski oblik u pervertiranoj

svijesti. Praksa te svijesti je zapravo zemaljski pakao za ljude. **U njoj nosilac pervertirane svijesti objedinjuje svoju patološku žudnju za destruktivnom moći naoružanja**, svijesti koja je odbacila afirmaciju ideje **homo universalisa** da bi se naoružanja dokopala i sijala smrt u ime homo **nationalisa** i njegove dominacije svijetom.

Tajna defektivnosti usmjerenja tolike destruktivnosti ostaje nedostupna onima koji propuste shvatiti pervertiranu svijest kao tvorca nečuvenih zala. Svrha te svijesti je što i svrha artiljerije i zato ona svodi jezik artiljerije i jezik guslarske svijesti na jedno - govor smrti i govor o smrti. Misao koju pokreće pervertirana svijest može inkarnirati artiljerija koja govori jezikom svemoći o ljudskoj nemoći. Ono što nju pokreće u suprotnosti je s glagolom „misliti" (cogitare) jer se njime najuspješnije najavljuje čovjek koji ima posla sa svijetom uvjerenim da je čovjek najviše biće univerzuma. Ljudski misliti znači ne misliti protiv čovjeka, misliti na čovjeka koji je jedino sposoban misliti i razlikovati dobro i zlo.

No, pervertirana svijest misli destruktivno, mehanički, tehnički, mitsko-manijački, guslarski, tifusarski - defektno ljudski odnosno neljudski. Opterećena pozitivnim ili negativnim doživljajem, koju valja ukloniti ili pribaviti, ukloniti kao opasnost za nas, a pribaviti radi priređivanja opasnosti drugima. Sila je potrebna onima što se brane i onima koji napadaju. Za pervertiranu svijest i napad je odbrana zato što se njen nosilac osjeća ugroženim konstantno i obaveznim da se brani, što je eminentno obilježje paranoidnosti. Normalna svijest brani se samo onda kada je napadnuta i zato ona nema potrebe da se npr. u „socijalizmu" sprema za rat protiv onih koji mu pripadaju kao i njen nosilac. Ako to nije slučaj, radi se o pervertiranoj svijesti koja se neprestano brani i sprema za odbranu. Ona je teška i sebi i opasna za druge. Držeći se ugroženosti ona je spremna na ubijanje, rušenje i razaranje i to uvijek čini kada je uvjerena da su za to dati svi uslovi. Ako se kod granatiranja grada punog ljudi njeno mišljenje svodi na guslarski doživljaj mišljenje normalne svijesti je upitnost: da li su ti rušitelji uistinu ljudi ili ludaci? Ako su ljudi i to čine, otkuda im pravo na ljudskost koju uništavaju, jer ona nije samo u njima? Dalje, granatiranje im uskraćuje pravo na pitanje i oni moraju prijeći

na šutanje, što je znak vrhunskog doživljaja bezumlja kada prestaje mogućnost određivanja besmisla.

Nije slučajno što guslarska svijest nalazi svoje otjelotvorenje u guslarskoj viziji slijepca koji se iz svog aspekta obraća prošlosti u ime sadašnjosti i budućnosti. On ono prošlo glorificira kako bi ga učinio sadašnjim i podsticajnim za budućnost. Slično radi nosilac pervertirane svijesti kada granatira grad kojeg smatra gradom pripadnika svoje ideologije što je svojevrsni kontradiktio in adjecto. To je zapravo sudar misli sa besmislom kojeg nečovještvo uzima za smisao, zbog toga što mu supstanca nečovještva ne dopušta da bude mišljena izvan konkretnosti. Ono nečovječno je uvijek određeni oblik nečovještva, u protivnom ostalo bi nedokučivo. U mišljenju pervertirane svijesti implicirana je nemoć koja time što hoće biti svemoć otkriva sopstveni razlog odricanja od stvarnosti budući da se neljudskost uvijek kompromitira u susretu sa ljudskošću, ali i ne odstranjuje pa se nameće pitanje kako da je prevaziđemo? Ako se misli da je to moguće ignorancijom kako se čini s fragmentarnošću ljudskih niskosti, to je nemoguće zato što bi se time neljudskost reducirala na sitnice koje zanemarujemo, a ona nije takva. Na genocidnu neljudskost nije moguće, dakle, reagirati ljudskim razumijevanjem niti pak ignorancijom. U pitanju je produkt patološke svijesti koji može razumjeti samo bolesna psiha premda se radi o iracionalnoj sili koju je moguće **objašnjavati ali ne i razumjeti**. Njena agnostičnost nam ne smeta da se borimo protiv nje onako kako se borimo protiv prirodnih nepogoda. S njima se može uspješno komunicirati uz prisustvo sile koju te nemani u ljudskom obličju jedino „razumiju".

S obzirom na to sintagma „tamni vilajet" koju pripisuju drugima najadekvatnije odgovara mračnim silama kao obitavalištu nečovječnosti. Utoliko prije što turcizam „vilayet" znači i mjesto rođenja a ne samo pokrajinu i zemlju. Sada znamo da se tom sintagmom skrivaju „mračne sile" koje možemo objasniti ali ne i potpuno razumjeti. U stilu analogije poraz = pobjeda „vilayet" označava svijet bez rada koji usljed nedostatka logičke strukture onemogućuje da ga razumijemo zbog čega nam preostaje samo da ga tumačimo.

Upravo takav nered smatra pervertirana svijest „junaštvom" „nebeskog naroda" koje se postiže iracionalizacijom racionalnosti. To je ponajprije pribjegavanje

prošlosti koja znači njegovo kvazinebesko uzdignuće koje mu obezbjeđuje status naroda koji treba da gospodari drugima. U vezi s tim je i potreba za zemljom u kojoj bi mogli živjeti na okupu pripadnici „nebeskog naroda" i zbog koje taj narod poseže za sredstvima nečovječnosti da bi pribavio zemlju progonima drugih sa njihovih vjekovnih ognjišta. Time „nebeski narod" dostiže ponor koji se da objašnjavati ali se ne može ljudski razumjeti. Htijući sve, taj narod se srozao do ljudskog ništavila i tako nehtijući dospio u „tamni vilayet" koji je uzaludno pokušavao pripisati onima koje ubija i kolje čime ostvaruje maximum svog poricanja. Time je sebe doveo u poziciju da čini ono što ga kao narod anulira što je pogubno i za simbolični procenat njegovog normalnog stanovništva. Njegova podivljala strast i prikupljena energija postale su iracionalna moć kojom ponižavaju, progone i ubijaju nesrpske narode. Tamo gdje se dokopao sile potvrđuje zakon tiranina, a tamo gdje mu ona nedostaje „manji je od makova zrna". Lišava narode njihovih prirodnih i društvenih prava kao i drugih društvenih normi u stilu tiranina koji pokušava pripadnike pojednih naroda pa i čitav jedan narod lišiti povijesne prošlosti da bi samo njegov etnos imao svoju mitomansku prošlost. Skuplja se u ništicu sve dok mu se ne pruži prilika da pokaže svoju galeriju patoloških tipova kao iz pakla izašlih. Vrši nasilje nad ljudskim iskustvom da bi se po njemu odredio progresivni hod povijesti koji je kod njega stao najprije kod Nemanjića, a onda na Kosovu i opet u svojoj kontradiktornosti ističe svoju na obmanama građenu historiju. Nasilje nad vremenom čini svođenjem vremena na prošlost iz koje ne zna da se izvuče njegova pervertirana svijest i time osuđuje sebe da ga prošlost proždere onako kako je Chronos proždirao svoj porod. Ali nosilac pervertirane svijesti uništit će mnoge dok sam ne bude došao na red nestajanja. Zato prokletstvo stoljeća neka padne na one koji mu pomažu da pokaže bezgraničnu nečovječnost i destruktivnu moć kakvu nije zapamtila povijest i koji produžavaju njegovo neonarcisoidno trajanje. Zna se da je vrijeme tamo gdje se nešto događa, ali i da ono pobjeđuje konstruktivnim moćima destruktivnih snaga pa je logično očekivati da zlo bude poraženo, jer bi u protivnom svijet davno bio uništen. Pripadnici srpskog etnosa koji su

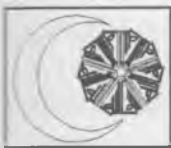
umakli zagrljaju pervertirane svijesti izbjegli su dekadentnost duha zarobljenog prošlošću i prihvatili vrijeme u značenju „prostora za ljudski razvoj" u kome grade zajednički život sa svojim nesrpskim susjedima ljudski dostojanstveno. S njihova emancipiranog stajališta poklonici pervertirane svijesti nalikuju svojim robovanjem prošlosti poklonicima egipatskih mumija, dalekim vremenu kojim um mjeri događanje svijeta otkrivajući sobom u universumu prisustvo humanuma kao njegove vrhunske vrijednosti.

Pervertirana svijest uzima prošlost za apsolutnu istinu što je neodrživo kako sa stajališta da je prošlost samo jedna od temporalnih dimenzija tako i da je sadršaj apsolutizirane prošlosti zapravo laž. Njenim mistificiranjem glorificira se prošlost koja znači obmanjivanje apstraktno-utopijskim sadržajima. Bezobzirnost nosilaca pervertirane svijesti najavljuju se hipostaziranjem tekovine svog, a nihiliziranju dostignuća ostalih naroda. Ta narcisoidnost je njihova iščašenost iz svijeta koja upućuje na njihovu povijesnu izgubljenost u svijetu, izgubljenost jedinstva s ljudima odnosno narodima koje žele uništiti u čemu su ispoljili divljaštvo koje može jedino izraziti termin **srbizam**, jer zla koja su počinili drugima ne mogu obuhvatiti ranije isticani termini za to iako su bili u stanju da imenuju najgnusnija zlodjela u dosadašnjoj povijesti. Razlog za takva zla treba tražiti u pervertiranoj svijesti o poremećenoj stvarnosti, koja je izraz nemirenja sa sopstvenom nemoći, odnosno bolesnog revanšizma. Ni njihova kultura nije prošla bez ugrađivanja patoloških elemenata koji je udaljavaju od kulturnog i civiliziranog svijeta kao tekovinu pervertirane svijesti. **Kultom u toj kulturi nastoji se nadomjestiti odsustvo ljudskog dostojanstva koje, da kod njih postoji, ne bi moglo pristati na njega. Njegov najdublji pad je u pokušaju da predstavi poraz pobjedom. Tijelo nosilaca tog duha sačuvalo je životinjske nagone koje nema čime obuzdati što ih s obzirom na njihove nagone baca ispod razine životinja. Obogaćeni** pervertiranom sviješću ti nagoni prelaze svoje biološke granice i tako odvode svoje nosioce u bezumlje tuđe životinjskom carstvu. Ma koliko svojim krvološtvom bio blizak hijeni, genocidni koljač je nadmašio svojim krvološtvom.

Pod utjecajem kosovskog mythosa kao i duha izvan njega, napisana su brda knjiga o tom događaju koje se mogu svesti na

ocjenu uzaludnog uljepšavanja laži da bi se prihvatila za istinu. Taj duh se osjeća i u djelima najboljih srpskih pisaca i to kao buđenje mržnje prema Turcima u koje uključuju i Bošnjake. U ime fiktivne oni se okreću protiv konkretne čovječnosti vjerni plemenskoj prošlosti i ispoljavaju netrpeljivost prema autentičnoj historiji, a zanose se mitologiziranjem svoje nacionalne prošlosti, pa duh predaka postaje duh „nebeskog naroda" čija je svijest mitotvorna - vanvremenska. Agonalnost tog duha produžava se mitotvorstvom narodnih junaka koji figuriraju kao uzori-ljudi u narodnoj pjesmi koja preferira iluzornost stvarnosti.

Naročito zabrinjava identifikacija hegemonističke politike i religije u ciljevima „nebeskog naroda", što rezultira mistificiranjem politike i politizacijom religije. Obje podliježu uobraženju da su drugi krivi za povijesno stagniranje srpskog naroda. Ne pitaju se otkuda njima kosovski mythos iako su ostali balkanski narodi bili podložni osmanskom imperiju i pružali odgovarajući otpor, zašto samo Srbi traže vinovnike za svoje patnje. Nije li to maska za njihove hegemonističke i imperijalne ciljeve na Balkanu? Kako objasniti njihovu mržnju prema susjedima bez povezivanja sa njihovim bolesnim ambicijama, bez uvida u njihovu nesposobnost da se svijet uzme realno i objektivno? Slabićima je, inače, uvijek neko kriv za njihove promašaje i neuspjehe. Lukavko i podmuklica hoće dobiti kuknjavom i podvalama ono što trezveni ljudi postižu radom, a načelo lukavstva zajedničko je politici i religiji tog naroda. One vjeruju da mogu varati a da same ne budu prevarene. Nijedna od njih ne shvaća da nemirenje sa historijom stvara historiju koja je nastajanje prirode za čovjeka. Ona posredstvom ideja prenosi sadržaje jednog vremena u drugo čime se obračunava novi sa starim duhom.

seminar o časnom kur'anu u zenici

U Zenici je 31. marta i 1. aprila 1996. godine, u organizaciji Kulturnog centra Islamske Republike Iran u Sarajevu i Rijaseta Islamske zajednice, održan Seminar o Časnom Kur'anu.

Izražavajući dobrodošlicu učesnicima i prisutnima, ambasador Islamske Republike Iran, g. Möhamed Ebrahim Taherijan, je ozvaničio početak rada Seminara ističući da je sam početak koincidentan sa Danom Islamske Republike Iran - Dan kada se narod Islamske Republike Iran okrenuo islamu.

Glavni cilj Seminara bio je približavanje muslimana Kur'anu, omogućavanje pravilnijeg razumijevanja Kur'ana te pitanje jedinstva muslimana. Pored naših alima, učešće u radu Seminara uzeli su i vjerski uglednici iz Islamske Republike Iran i Pakistana. Na osnovu svih izlaganja moglo bi se reći da su najviše pažnje privukli radovi sa temama: „Granice između tewhida i širka", „Pitanje žene u islamu" i „Pitanje nepatvorenosti Kur'ana", premda je bilo govora i o drugim temama kao npr. o položaju nemuslimana u duhu i svjetlu Kur'ana, o islamskom društvu itd.

U toku rada Seminara prezentirano je sedamnaest referata i izlaganja te održan okrugli sto kojim je i završen dvodnevni rad Seminara.

U ovom broju ***Glasnika*** *objavljujemo referate mr. Džemaludina Latića i prof. dr. Bećira Džake, podnesene na navedenom Seminaru.*

Ajša REDŽOVIĆ

mr. džemaludin latić

islamsko društvo u kur'anu

Suština islamskog učenja sadržana je u njegovoj deklaraciji da nema drugog Boga osim Allaha dželle šanuhu i da je Muhammed alejhi-s-selam Njegov rob i Njegov poslanik. Dva nerazdvojna dijela ove deklaracije, šehadeta, najavila su trajnu ambiciju islama da uređuje život pojedinca, zajednice i države u svim njegovim ispoljavanjima i odnosima.

Onoga časa kada je rekao „Samo Tebi, Stvoritelju i Uzdržavatelju svjetova, ibadet činimo" islam je uspostavio jasnu i dalekosežnu granicu između svoga učenja, tewhida, i širka. Čovjek naime može biti ili u *tewhidu* ili u *širku*, treće solucije nema budući da se pod širkom podrazumijeva svaki pokušaj izjednačavanja bilo koga ili bilo čega sa Bogom Stvoriteljem, a jedino On zaslužuje ibadet. Time se dragovoljna poslušnost Bogu, islam, shvata kao dug čovjeka prema Bogu.

Kur'anski termin za vjeru je *din*, koji ima isti korijen kao i *deyn*, dug. Svojom vjerom čovjek vraća svoj dug prema svome Stvoritelju - kao što *Mu* se, uostalom, sve neumitno vraća.

Spomenutom granicom islam je udario temelje stvarnoj čovjekovoj slobodi; ona se naime nalazi u ibadetu samo Allahu, i obrnuto - u svakom vidu širka, velikom kao i u najmanjem, leži čovjekovo ropstvo, nesreća i propast. A najveći širk su državnopravni sistemi uspostavljeni protiv Allahovih zakona. To je najveća korupcija, koja ljude lišava slobode i odvodi ih od njihove božanske biti (*fitretullah*) s kojom se rađaju.

Otuda je islamska maksima *La ilahe illallah* najrevolucionarniji poklič u povijesti čovječanstva. Revolucija u islamu nije samo promjena vlasničkih i političkih odnosa već je to

prvenstveno permanentna i sveobuhvatna duhovna i moralna promjena pojedinca i društva. Površan pogled na život i djelovanje Božijih poslanika, o kojima izvještava Kur'an, uvjerit će nas u tvrdnji da su oni bili najveći, najbeskompromisniji i najdjelotvorniji revolucionari koji su se sučeljavali sa sveobuhvatnim širkom njihovih plemena, društava, naroda ili država.

Mi smo poslanike Naše s jasnim dokazima slali i po njima knjige i terezije objavljivali - da bi ljudi pravedno postupali... (El-Hadid, 5).

„Knjige i terezije" nesumnjivo označavaju opomene i zakonske propise kako bi se u društvu uspostavila pravda. Kur'anski termin *qist* uz pravdu podrazumijeva i istinitost i čovjekoljubivost.

O ovom ajetu Imam Homeini u svojoj knjizi „Islamska vlast" kaže: „Opći cilj slanja poslanika je, dakle, u tome da ljudski životi budu uređeni i regulisani na osnovu pravednih društvenih odnosa i da se među njima može uspostaviti istinsko čovjekoljublje. Ovo je moguće jedino uspostavom vlasti i provođenjem zakona, bilo da to izvrši sam poslanik, kao što je bio slučaj s Najčasnijim Poslanikom, a.s., bilo sljedbenici koji dolaze poslije njega."

Božiji poslanik Muhammed alejhi-s-selam ujedinio je u svojoj poslaničkoj ličnosti sve osobine prijašnjih Allahovih poslanika. Njegova borba sa širkom sintetizira Nuhovu zabrinutost, stidljivost i upornost, Ibrahimovu ljutnju, disidentstvo i progonstvo, Musaovu borbenost i smisao za organizaciju, Isaovu samilost i nježnost . . . Onoga časa kada je iz pećine Hira sišao u mušričko društvo Mekke, započeo je njegov sukob sa svim vidovima čovjekova ropstva lažnim božanstvima. Njegove ambicije su polazile od promjene pojedinca, ali se na tome nisu zaustavile. Naime, islam je pošao od pretpostavke da se vjera pojedinca ne može sačuvati niti razvijati bez organiziranoga društva i, kasnije, države. Organizacija je dužnost muslimana; ona proizilazi iz duha islamskog učenja koje nijedan propis nije donijelo a da u njemu nisu udružene individualna i društvena, dakle politička dimenzija.

Poslanikov, a.s., cilj nije bio da odgoji nekolicinu pojedinaca već dakle da organizira muslimansku malu zajednicu najprije u islamsko društvo, a onda u državu utemeljenu na vladavini Allahovih zakona. Proces je tekao sporo, ali sigurno. Islam se širi poput korijena stabla - polahko, ali čvrsto.

Progon muslimana iz Mekke je, ustvari, progon ideje o islamskom društvu. Ima velike simbolike u tome što su Medinelije dočekale svoju islamsku braću prognanu iz Mekke s tekbirima, ali i sa oružjem. Naime, ideja islamskog društva ne može se očuvati bez vojne zaštite - kao što se ni islam ne može očuvati bez organizacije. Muslimanski mudžtehidi sami trebaju da pronađu moduse te organizacije i da ih predlože ummetu.

Kakvo je islamsko društvo? Po čemu se razlikuje od ostalih društava?

To je društvo čije članove privlači i udružuje ideja, u ovom slučaju ideja *tewhida*. Odbacuju se svi drugi, nacionalni ili rasni, geografski, spolni, staleški . . . dakle, vanjski i materijalni, ontološki elementi i kriteriji za udruživanje. Kada se odlučuju za ovaj princip u svojoj organizaciji, Muslimani polaze od kur'anskog kazivanja o Ademu i Iblisu. Ovaj drugi - lanetullahi te'ala - odbio je sedždu Ademu alejhi's-selam zbog nebitne razlike u porijeklu.

Zašto se nisi poklonio kad sam ti naredio? - upita Stvoritelj. Ja sam bolji od njega; mene si od vatre stvorio, a njega od ilovače - odgovori Iblis (El-A'raf, 12).

Zato što vjeruju da imaju isto porijeklo (to jest, da ih je stvorio jedan te isti Stvoritelj) i da dijele istu ideju, članovi islamskog drušva su braća. (*Inneme'l-mu'minune ihvetun* - Doista su vjernici braća, el-Hudžurat, 10). Za razliku od mušrika koji su svojim svjetonazorom, praksom, zakonima i bogoštovljem sa Stvoriteljem izjednačili nekoga ili nešto drugo, Muslimani se pozivaju da vjeruju u Allaha i da odbiju vjerovati u Taguta.

Zar ne vidiš one koji tvrde da vjeruju u ono što se objavljuje tebi i ono što je objavljeno prije tebe pa ipak žele da im se pred Tagutom sudi, a naređeno im je da ne vjeruju u njega. A šejtan želi da ih u veliku zabludu odvede (En-Nisa', 60).

Tagut je ime za svaku tlačiteljsku vlast, a ta je vlas tlačiteljska i nezakonita zato što je ustala protiv vladavine Allahovih zakona i protiv poslaničke misije.

Društvo koje se organizira na ovim principima Kur'an je nazvao „najboljim društvom koje se pojavilo na zemlji" (Kuntum hayre ummetin uhridžet lin-nas), a odmah zatim je dao razloge za ovako častan naziv: „zato što činite i naređujete Dobro (ma'ruf), a izbjegavate ono što je pokuđeno (munker) i druge pozivate da to ne čine i zato što vjerujete u Allaha."

Kur'anski termin za islamsko društvo je *Ummet*. U njegovoj etimologiji je značenje temelja, osnove, glavnine . . . ali mi ćemo ovdje izvući ono značenje koje ga povezuje sa majkom, umm. Majka je temelj djetetu i porodici - kao što je *Ummet* temelj islama. I kao što je majka samilosna prema svome djetetu, tako su Muslimani samilosni između sebe.

„Muhammed je Allahov poslanik, a oni koji su s njime srditi su prema nevjernicima, a samilosni jedan prema drugom."

Svako ko prihvati ideju *tewhida* ulazi u islamsko društvo kao ravnopravan član, koji više brine o svojim obavezama nego o pravima. Svaki član islamskog društva participira u potpunosti u njemu dijeleći radost uspjeha i tugu posrtanja na Allahovom putu. Sukladno potpunoj participaciji u islamskom društvu, svako ko napusti svoju braću, ko izda deklaraciju *tewhida* i prekrši moralni kodeks islamskog društva zaslužuje kaznu i smatra se izdajnikom (murtedom). Islamsko pravo je išlo dotle da otac sinu koji počini riddet, izdaju *tewhida* i *Ummeta*, ne smije ostaviti ništa od nasljedstva.

Započeto s idejom i nastavljeno u sferi morala, islamsko društvo svoju organizaciju proširuje na državu. Ali država kod Muslimana nikada ne smije biti sama sebi svrha niti smije imati neograničenu volju i ingerencije. Država mora biti samo instrument u vršenju ibadeta. Ona ima svoju jasnu misiju i cilj. To nije država kojoj je jedini cilj da ojača i omogući blagostanje. Ona nije „ovosvjetovna prisutnost Boga" (Hegel).

O vjernici, pokoravajte se Allahu i pokoravajte se Poslaniku i onima koje ste izabrali . . . En-Nisa', 59).

Imam Homeini ovaj posljednji dio, oko kojeg su se sučeljavali brojni komentatori Kur'ana (*we ulil emri minkum*), tumači da su to oni koji imaju autoritet u muslimanskom *Ummetu*. Jasno, autoritet se ne može steći bez poznavanja i slijeđenja Allahove Riječi i Poslanikova Sunneta.

Odgajajući pojedince, za koje je Resulullah, a.s., rekao da se nikada neće složiti u zabludi zato što njihova muminska srca razlučuju istinu od laži, islamski vjerozakon šerijat ih poziva da se politički ujedine. Poznati hadis da nije musliman ko ne brine o problemima islamskog društva Muslimanima nalaže obavezu političkog instruiranja i organiziranja. „Okrupnjavajte se!" poručio

je Resulullah. U društvu u kojem postoji sloboda javne riječi i kritike vlasti pokuđeno je biti na strani onih koji se otcijepe - kao što je obaveza svakog Muslimana da ustane i osudi svaku vlast koja bi onemogućila slobodu vjeroispovijesti, iznošenja javnog mišljenja i kritičkog stava. Tako je jasno da je država potčinjena *Ummetu* - realizatoru Allahovih zakona, a ne obrnuto.

Pa kad je već ustanovio da svoju vjeru lijepu neće moći očuvati bez organizacije, islam opominje *Ummet* da će „na sve teže i teže muke nailaziti". Zato mu je potrebna organizacija! Islam ne nudi nikakvu utopiju, niti preporučuje nepromišljen i nerealan put. On polazi od kur'anskih konstatacija da Uzvišeni Allah čovječanstvo nije učinio sljedbenicima jedne vjere, da se ljudi razlikuju i da svaki narod ima svoj vjerozakon i sistem vrijednosti (*šir'aten we minhadža*). Zbog toga je naredio Muslimanima da se bore za takve društvene odnose u kojima će Allahova riječ biti gornja, ali i da nikoga nasilno ne utjeruju u Allahovu vjeru. S onima koji Muslimane ne istjeruju iz domova i zemalja njihovih i koji ih ne proganjaju zbog vjere njihove islam je preporučio prednosti sporazuma i od Muslimana zatražio da te sporazume poštuju, a s onima koji ih proganjaju, ubijaju, ili protjeruju iz domova naredio je *kisas*, vraćanje istom mjerom. To je uvjet da prežive i žive kao Muslimani.

Islamsko društvo je stoga zatvoreno i otvoreno u isto vrijeme. Islam polazi od ideje o zajedničkom porijeklu svih vjera. Sve druge vjere su izdanci na jedinstvenom stablu Božije objave. Njihovi pravni sistemi su različiti, ali ovo stablo je jedinstveno. Zbog toga islamsko društvo s nemuslimanima zadržava dobre odnose. Nemuslimani čak mogu biti članovi *Ummeta* u tom smislu da s Muslimanima čine jednu jedinstvenu pravnu zajednicu koja ima ugovorene obaveze i dužnosti. Svaka nemuslimanska zajednica u islamskom društvu je zasebna pravna cjelina koja zadržava svoju vjersku, kulturnu i nacionalnu autonomiju. Znajući da će Muslimani živjeti u različitim okolnostima, islamska pravna nauka, fikh, je razradila pravila organiziranja Muslimana u društvima i državama u kojima su većina, ali i gdje su manjina. Obaveza fakiha je da isplaniraju, preporuče i osmisle muslimansko organiziranje kako bi se sačuvala islamska vjera, muslimanska teritorija, država i društvo. Samo takvi učenjaci su na istom stepenu sa šehidima u Allahovim očima!

prof. dr. bećir džaka

položaj žene u islamu

Kroz historiju položaj žene u društvu se mijenjao. Globalno razlikujemo dva perioda:

Prvi period je predhistorijsko vrijeme o kome nemamo skoro nikakvih tačnih podataka da bismo zaključili kakav je tačno bio položaj žene u društvu. Po nekim podacima u to predislamsko vrijeme žena je uživala veća prava nego u naše doba.

Drugi period je historijsko doba. U ovom periodu u nekim društvima žena je ljudsko biće koje je bilo lišeno svih prava, društvenih, ekonomskih i političkih. Ovako stanje još uvijek u nekim društvima vlada i u posljednjem stoljeću. Ovakav položaj i način razmišljanja o ženi ušao je i u neke pravne sisteme u svijetu. Tako recimo rimsko pravo tvrdi da žena u toku čitavog svog života nije sposobna da upravlja i raspolaže svojim važnijim poslovima pa zato treba da prepusti muškarcu, starješini porodice, da vodi njene poslove. I pravni sistemi nekih tzv. kulturnih zemalja opterećeni su takvim stavovima prema ženi. Npr. u francuskom zakonu u dijelu koji se odnosi na supružnike u čl. 215 i 217 stoji zapisano da žena bez dozvole muža ne može obaviti nikakav pravni posao i u svim pravnim transakcijama od nje se zahtijeva da ima dozvolu muža.

U sredini gdje se pojavio islam, znači u Hidžazu, u dijelu kasnije Saudijske Arabije, prije pojave Božijeg Poslanika sa ženama se postupalo na sličan način. Žena je bila u svakom pogledu zavisna od muškarca i bez ikakve samostalnosti. Mnogi su se plašili da im se rodi žensko dijete. Predislamski Arapi toliko su mrzili žensku djecu da su ih **žive u zemlju zakopavali**. Drugo je pitanje uzroka i uslovljenosti takvih običaja, ali oni su postojali. Islam je došao i strogo osudio i zabranio takvu praksu

i običaje Arapa, bez obzira na razloge takve prakse. Na jednom mjestu u Kur'anu Allah, dž.š., sa vrlo malo riječi najstrožije osuđuje takve običaje kada kaže: *I kada živa sahranjena djevojčica bude upitana, zbog kakve krivice je umorena* (81, 8.-9.)

Ne samo u ono vrijeme, nego i danas ima ljudi i cijelih narodnih skupina koje nerado gledaju na novorođeno žensko dijete. U Kur'anu se ističe kako su Arapi postupali i kako su osjećali kad im se rodi žensko dijete: *Oni Bogu pripisuju kćeri, a sebi što žele (mušku djecu). Ako se jednom od njih javi vesela vijest da mu se žensko rodilo promijeni se njegovo lice, a u sebi prikriva mržnju. On se krije od svijeta od te zle vijesti. Da li da ga zadrži s poniženjem, ili da ga zatrpa u zemlju. Ružno li je kako oni sude.* (16, 58.)

Zato Kur'an napominje muslimanima da je to da li će se roditi žensko ili muško volja Božija i odredba koju pravi musliman treba zadovoljno primiti. U Kur'anu stoji: *Carstvo nebesa i Zemlje pripada Bogu. On stvara što hoće. Poklanja kome hoće kćeri, a poklanja kome hoće mušku djecu. Ili im dadne i muške i ženske djece, koga hoće ostaviti narodnim. On sve zna i može.* (42, 49.-50.)

Kao nomadski i stočarski narod, Arapi su bili razriješili žensku djecu bilo kakvog naslijeđa od svojih roditelja. Čak su nekada lišavali nasljedstva i mušku djecu. Nasljedstvo su osiguravali samo za one koji idu u rat protiv neprijatelja. Kada je Kur'an objavio ko što nasljeđuje, Arapi su se bunili i govorili: „Ženi je data četvrtina ili osmina, kćeri polovina, dato je i malom djetetu. Od svih ovih niko ne ide u borbu niti donosi ratni plijen."

Nakon bitke na Uhudu, mnoge udovice ostale su same sa svojom djecom. Dvije takve su došle pred Muhammeda, a.s., i požalile mu se. Jedna je rekla da sa svoje dvije kćeri koje nisu udate nije ništa naslijedila poslije smrti njena muža, nego da je sve muževo naslijedio njegov brat. Druga je kazala da joj je iza muža ostalo petero djece, dvije njene maloljetne kćerke i dva muževa amidžića. Poslije smrti muža svu imovinu su naslijedila njegova dva amidžića, a njoj i maloljetnim kćerima nije ništa dato u nasljedstvo. Naime, tako je bilo urađeno po zatečenom običaju o naslijeđivanju iz predislamskog vremena. Tada je došao ajet Muhammedu, a.s., gdje se generalno govori o

naslijeđivanju po kome su i žene uzete u obzir za naslijeđivanje. Pomenuti ajet glasi: *Muškarcima pripada dio onoga što ostave roditelji i rođaci, a i ženama dio onoga što ostave roditelji i rođaci, bilo toga malo ili mnogo, to je određeni dio.* (4, 7.) Poslije toga je Muhammed, a.s., naredio pomenutim osobama koje su bile prigrabile sav imetak poslije umrlih, da ga vrate dok ne dođe slijedeći ajet kako raspodijeliti ostavštinu iza umrlog. I zaista, ubrzo je objavljen ajet u kome se govori koliko koji nasljednik naslijeđuje. U tom ajet stoji: *Allah vam naređuje da od djece vaše - muškim pripadne toliko koliko dvjema ženama* . . . (4, 11.). A iz sljedećeg ajeta nazire se isti stav Kur'ana: *A vama pripada - polovina onoga što ostave žene vaše, ako ne budu imale dijeteta, a ako budu imale dijete, onda četvrtina onoga što su ostavile, pošto se izvrši oporuka koju su ostavile, ili podmiri dug* . . . (4, 12.) Isti propis je i u sljedećem ajetu . . . *A ako su oni braća i sestre, onda će muškarcu pripasti dio jednak koliko dvjema ženskima.* (4, 176.).

Vjerski autoriteti objašnjavaju ovakav stav Kur'ana tim što muškarac u normalnim uvjetima treba da se oženi i da ženi plati mehr, da ženu izdržava i da opskrbljuje svoju kuću raznim životnim potrepštinama. Naprotiv, ženi to ništa nije potrebno. Ona će se udati, dobit će mehr i izdržavat će je muž, a u slučaju njegove smrti, ona ima pravo na dio njegove ostavštine. Iz ovoga proizilazi da su obaveze muškarca veće nego obaveze žene. Prema tome, ono što je ustanovio i propisao Šerijat potpuna je pravda i tu ne bi trebalo da bude prigovora.

Na osnovu gornjeg propisa Kur'ana vidi se da je žena tretirana kao polovina muškarca. Takav slučaj imamo još u nekim slučajevima. Recimo u slučajevima kada se žena uzima za svjedoka. U tom slučaju umjesto jednog muškarca mogu svjedočiti dvije žene. Ona može svjedočiti ravnopravno samo u nekim ženskim pitanjima, gdje se ne mogu uopće pojavljivati muškarci. Znači da u nekim važnim pitanjima žena može svjedočiti samo u društvu još jedne žene. Jer po svojoj naravi i prirodi žena je nagla i zaboravna, smatraju šerijatski pravnici. To je i Kur'an predvidio kada kaže: *Ako jedna od njih dvije zaboravi, neka je druga podsjeti.* (2, 282)

O prednosti muškarca nad ženom po šerijatskom pravu, govori i činjenica da je po Šerijatu predviđeno da halifa muslimana može biti samo muškarac, pa je tako prakticirano

dok se birao i postavljao halifa. Pravo raskida braka dato je samo muškarcu, jer žene su brzoplete, brzo donose odluke, ali se brzo i pokaju. To je stav šerijatskih pravnika. Džihad je u islamu obavezan samo za muškarce, osim u slučajevima da neprijatelj napadne na zemlju kada su i žene obavezne da brane zemlju, pa makar to radile i bez dozvole muževa svojih. Džuma i bajram-namazi nisu obavezni za žene, ali nisu ni zabranjeni. Ove prednosti muškarca nad ženama imaju uporišta u Kur'anu, u ajetu, gdje se kaže: *Ljudi imaju prednost nad ženama za jedan stepen.* (4, 34) Isto to vidimo u sljedećem ajetu: *Muškarci vode brigu o ženama zato što je Allah dao prednost jednima nad drugima i zato što oni troše imetke svoje . . .* (4, 34.)

Ženi kao majci, u islamu se pridaje veća važnost nego ocu. Istina to se ne vidi iz tekstova Kur'ana, ali se vidi iz Muhammedove, a.s., tradicije. Jednom prilikom Muhammed, a.s., je rekao: „Džennet je pod nogama majke!" (*El-Džennetu tahte akdami al-ummehati.*) Jer, žena kao majka ima mnogo više prava na djecu nego otac. I to zasluženog prava. Neko je jednom pitao Muhammeda, a.s., prema kome osjeća dug, a on je odgovorio: „Na prvo mjesto stavljam majku, pa majku, pa opet majku, a tek na četvrto mjesto stavljam oca."

O važnosti majke i njenog poziva može se zaključiti i iz sljedećeg ajeta gdje Allah dželle šanuhu, napominje i zapovijeda čovjeku da bude zahvalan Njemu i majki, znači pored sebe stavlja i majku. Evo tog ajeta: *Mi smo naredili čovjeku da bude poslušan roditeljima svojim. Majka ga nosi, a njeno zdravlje trpi, i odbija ga u toku dvije godine. Budi zahvalan **Meni** i roditeljima svojim, Meni će se svi vratiti.* (31, 14.) O odgoju i obrazovanju djeteta koje mu osigurava i čini majka ne treba ni govoriti.

U vezi sa pokirivanjem žene, u Kur'anu postoje ajeti iz kojih se vidi kako se to čini. Ali prije toga da vidimo razloge za objavljivanje takvih ajeta, pa ćemo onda iste citirati. Naime, za vrijeme Muhammeda, a.s., jedan mladić je išao putem i susreo se sa jednom ženom koja je bila slobodnije pokrivena. Krajevi njenog pokrivača bili su zabačeni pozadi pa su joj se vidjeli vrat i dio ispod vrata što je skrenulo pažnju dotičnog

mladića. On se kao mlad zagledao u ženu i nije pazio ispred sebe, tako da je udario u zid glavom i na neku kost se dobro okrvavio. Kada je žena nestala iz njegovog vidokruga, došao je sebi i odmah se uputio pred Muhammeda, a.s., kome je sve ispričao. Neposredno poslije toga stigao je sljedeći ajet u kome se regulira pokrivanje žena i ponašanje muškaraca: *Reci vjernicima neka obore poglede svoje i neka vode brigu o stidnim mjestima svojim, to im je bolje, jer Allah, uistinu, zna ono što oni rade. A reci vjernicama neka obore poglede svoje i neka vode brigu o stidnim mjestima svojim; i neka ne dozvole da se od ukrasa njihovih vidi išta osim onoga što je ionako spoljašnje, i neka vela svoja spuste na grudi svoje; neka ukrase svoje ne pokazuju drugima, to mogu samo muževima svojim, ili očevima svojim, ili očevima muževa svojih, ili sinovima svojim, ili sinovima muževa svojih, ili braći svojoj, ili sinovima braće svoje, ili sinovima sestara svojih, ili prijateljicama svojim, ili robinjama svojim, ili muškarcima kojima nisu potrebne žene, ili djeci koja još ne znaju koja su stidna mjesta žena; i neka ne udaraju nogama svojim da bi se čuo zveket nakita njihova koji pokrivaju. I svi se Allahu pokajte, o vjernici, da biste postigli ono što želite.* (24, 30.-31.) Isto tako otkrivene mogu biti starije žene koje su izgubile svoju ženstvenost.: *A starim ženama koje ne žude više za udajom nije grijeh da odlože ogrtače svoje, ali ne pokazujući ona mjesta na kojima se ukrasi nose; a bolje im je da budu krjeposne ne skidajući svoju odjeću. Allah sve čuje i zna.* (24, 60.)

U naprijed citiranom ajetu nabrajaju se lica pred kojima žene mogu biti otkrivene. To se ponavlja u sljedećem ajetu gdje se iznose i neke dopune: *Njima nije grijeh da budu otkrivene pred očevima svojim, i sinovima svojim, i braćom svojom,i sinovima braće svoje, i sinovima sestara svojih i ženama vjernicama, i pred onima koji su u vlasništvu njihovu. I Allaha se bojte, jer Allahu, doista, nije skriveno ništa.* (33, 55.) Ovdje se kao dopuna, spominje žena vjernica pred kojom se može otkriti muslimanka. Znači pred nevjernicama se traba sakriti zato što bi one mogle da pričaju među svojim muškarcima šta su vidjele, pa bi to moglo dovesti do problema. Šta još po Kur'anu ne treba da čine pred nepoznatim i stranim ljudima. Ne smiju bučno hodati i

udarati nogama kada hodaju, jer tada bi im zvečalo grivne na nogama i narukvice na rukama, što bi imalo za posljedicu asociranje na dijelove tijela na kojima se grivne i narukvice nalaze, a to su noge ispod koljena i ruke do laktova. To također nije dobro. U vezi sa pokrivanjem žene u Kur'anu vidimo i sljedeći propis: *O Vjerovjesniče, reci ženama svojim, kćerima svojim, i ženama vjernika neka spuste haljine svoje niza se. Tako će se najlakše prepoznati pa neće napastvovane biti. A Allah prašta i samilostan je.* (33, 59.) Šta znači ovo da će se lakše prepoznati i da neće napastvovane biti? U tefsirima stoji da je u doba Muhammeda, a.s., već bilo uobičajno da žene idu u džamije kao i muškarci. I one su išle. Kad bi se noću vraćale kući, besposleni mladići bi im dobacivali, zaustavljali ih i uznemiravali. Došao je gornji ajet u kome se kazuje da žene nose haljine svoje i da ih skupe oko sebe. To bi bio znak da su to muslimanke i da ih niko ne smije uznemiravati. Jer, tada je bio običaj da služavke izlaze vani bez pokrivača čime bi se izlagale uznemiravanju. Ženama muslimankama se naređuje da stave i nose pokrivače i posebne haljine-ogrtače i da se tako razlikuju od služavki koje su privlačile pažnju neobuzdanih mladića. To ne znači da je bilo slobodno uznemiravati bilo kakve žene pa makar bile i bez propisane odjeće, ali u svakom slučaju izbijao im se iz ruku povod da uznemiravaju slobodne muslimanke.

Svi ovi propisi su da bi se žena sačuvala od pogleda pohotnih muškaraca. Na taj način čuva se moral i žene i muškarca, zaustavlja se širenje nemorala. Nelogično je tražiti sprječavanje nemorala, zinaluka a ne zabraniti ono što ga omogućava. Danas u vrijeme tzv. seksualne revolucije ovakvi propisi izgledaju možda anahroni. Ali, današnje statistike u svijetu pokazuju da se povećanjem golotinje povećava broj vanbračne djece, razvedenih brakova i raspada porodica. Kada se žena upotrebljava za reklame, kada se njene slike bez odjeće lijepe po čekaonicama i na javnim mjestima da bi se reklamirali pojedini proizvodi, žena je spala na stepen obične robe, stepen obične lutke. U islamu nema takve prakse. Šerijat koji se oslanja na Kur'an naredio je ženama da se pristojno odijevaju kada izlaze pred nepoznate muškarce, da ne izlažu svoje tjelesne ljepote, da se manje

miješaju sa muškarcima, da i one i muškarci kada se kreću, poglede svoje obore itd. Iz navedenih ajeta se vidi da treba pokrivati, dio glave i ruke do ručnih zglobova a noge do članaka, te nositi određene ogrtače, ali nigdje se ne kaže kakvu odjeću treba nositi, kakve boje i kroja. U svakoj zemlji to se radi prema lokalnim uvjetima i mogućnostima. U islamskim zemljama nose se razni čadori i ogrtači. Tome prigovaraju mnogi iz tzv. kulturnih zemalja. Prigovara se da pokrivala i ogrtači sputavaju ženu, da je udaljavaju od posla, te da nije ravnopravna sa muškarcem. Prvo moramo razlučiti biološko izjednačavanje žene sa muškarcem, što je sasvim nemoguće, i njen pravni status u društvu. U ustavima žene se pravno mogu izravnjati sa muškarcima, ali biološki to je nemoguće. Zbog svoje ženske prirode žene su pogodnije za neka zanimanja nego muškarci. Na primjer u Iranu muškarac ne može dobiti specijalizaciju ginekologije ako ima ženskih kandidata za specijalizaciju ginekologije. Žene su vrlo pogodne u obrazovnim i odgojnim organizacijama, naročito u ženskim školama, u ambulantama, bolnicama. Mogu ravnopravno raditi sa muškarcima na televiziji, u radionicama, u ustanovama, u avionima, u zaštiti ranjenika, a i učestvovati na borbenim linijama zajedno sa muškarcima, ako to bude potrebno, a da im način odijevanja i pokrivenost propisanih dijelova tijela ne pravi nikakvu smetnju. Tradicija naših muslimanki možda je bila previše naglašena u pokrivanju. Naime, svi znamo kako su izgledali zarovi kao ogrtač za izlaz u grad. U zarovima sve se skrivalo, ni lice se nije vidjelo, što Kur'an ne propisuje. A vidjeli smo naprijed šta i kako propisuje.

Još jedan propis iz Kur'ana doživio je različite interpretacije. Naime, da se njime degradira žena. Radi se o propisu koji dozvoljava muškarcima da pod određenim uvjetima mogu da se vjenčaju sa dvije, tri ili četiri žene. Neprijatelji islama ovaj propis u islamu smatraju velikom društvenom mahanom. Oni ocjenjuju da je poligamija veliki društveni i kulturni nazadak žene, to je poniženje žene i sasvim neprirodna ustanova. Da vidimo kako to Kur'an propisuje višeženstvo. Ajet u kome se govori o višeženstvu glasi: *Ako se bojite da prema ženama sirotama nećete biti pravedni, onda*

se ženite sa onim ženama koje su vam dopuštene, sa po dvije, sa po tri ili sa po četiri. A ako strahujete da nećete pravedni biti, onda samo sa po jednom; ili - eto vam onih koje posjedujete. Tako ćete se najlakše nepravde sačuvati. (4, 3.) Šta je bio neposredni povod za objavu ovog ajeta. Naime, u Hidžazu su mnogi imućni ljudi imali običaj da uzimaju na čuvanje sirote djevojčice, pa kada bi porasle onda bi ih oni bez ičijeg pitanja vjenčavali za sebe i sav njihov imetak bi uzimali sebi, a njima ni merha ne bi davali. U bračnom životu i za najmanju greščicu oni bi ih puštali bez ikakvih materijalnih obaveza prema njima. Onda je došao gornji ajet i hraniteljima takvih djevojčica naređeno je da sa njima, ako ih ožene, postupaju kao sa suprugama, a ako tako ne mogu, neka se njima ne žene, nego sa drugim ženama, i to sa dvije, tri ili četiri, ali pod uvjetom, da ako se bojite da nećete prema njima pravedni biti, onda samo sa jednom. Ovdje se nameće pitanje šta znači sintagma „pravedni biti". Da li se tu misli na materijalne mogućnosti ili na mogućnosti srca da čovjek jednako voli više žena. Među mufessirima bilo je razilaženja u tumačenju ove sintagme i njene poruke. Ali, imajući u vidu zašto je navedeno višeženstvo dozvoljeno kao i neke druge ajete, dolazi se do zaključka da se tom porukom misli samo na materijalne mogućnosti i materijalnu pravdu, a nikako na pravdu u srcu. Svemogući nije računao na to da čovjek može sve četiri žene jednako voljeti, jer to je u životu nemoguće. Zato u sljedećem ajetu Allah veli: *Vi ne možete jednako postupati prema ženama svojim ma koliko to željeli, ali ne dozvolite sebi takvu naklonost pa da jednu ostavite u neizvjesnosti.* (4, 129.) Iz ovoga se jasno vidi da ni Božiji zakon ne može da bude protiv nekih prirodnih normi, koje su u krajnjem opet Božije norme, pa ako se ne može jednako voljeti dvije ili više žena, onda ne treba pokazivati više naklonosti samo prema jednoj da one druge ne bi ostale u neizvjesnosti, to jest ne treba javno pokazivati više ili manje naklonosti.

I pored toga što je poligamija pod određenim uvjetima dozvoljena kao socijalna nužda, osiguranje uvjeta da se danas može prakticirati doista je teško jer današnji uvjeti života mnogo se razlikuju od uvjeta života u staro vrijeme

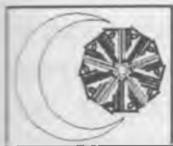
kada nije bilo teško osigurati jednake životne uvjete za više žena. Danas je mnogo teže osigurati iste uvjete ravnopravnog življenja za više žena. S druge strane, kod naroda koji su stalno ratovali, što je bio slučaj i u doba Muhammeda, a.s., mnogi muškarci su ginuli u ratovima i mnoge žene su ostajale udovice bez zaštite. Jedan ovakav propis gdje je davana mnogućnost da se udome i osiguraju žene udovice, bio je izuzetno socijalno rješenje. Pa čak i u naše vrijeme, poslije Drugog svjetskog rata u više ratom zahvaćenih zemalja, posebno u Njemačkoj, mnoge žene su ostale bez muževa. Vodeći ljudi u Njemačkoj počeli su razmišljati o višeženstvu, pa su zatražili od islamskog Univerziteta El-Azher u Kairu da im pošalje pravila o poligamiji u islamu. No, tada je intervenirala crkva i sve je palo u vodu. Jasno, u to vrijeme ratom zahvaćenim zemljama došlo je do velikog povećanja prostitucije. Ima još dosta razloga kojima šerijatski pravnici pravdaju poligamiju, ali o teme nećemo sada govoriti. U svakom slučaju u zemljama gdje je poligamija zakonom zabranjena, ona se praktično itekako ilegalno sprovodi u svim zemljama. Jedan poznati francuski historičar Gustav Lubon u knjizi *Historija islamske civilizacije* upoređujući zakonom predviđeno višeženstvo u islamu i nezakonite veze i odnose na Zapadu, i piše: „Uprkos tome što na Zapadu klimatski i prirodni uslovi ne zahtijevaju takav običaj (višeženstvo) monogamija je nešto što nalazimo samo u zakonskim knjigama. Mi ne možemo negirati postojanje takvih običaja u našem društvu. Stvarno, ja sam začuđen i ne znam šta to manje ima u zakonitom i ograničenom višeženstvu na Istoku od licemjernog višeženstva na Zapadu. Naprotiv, ja smatram da je ono prvo (znači ono na Istoku) u svakom slučaju i dostojnije od ovog na Zapadu."

Svakako ne treba zaboraviti da su mnogi na Istoku nazovi muslimani zloupotrijebili ovaj propis i formirali za sebe čitave hareme sa većim brojem žena, ne vodeći nikakva računa o pravima žena i o islamskim propisima o višeženstvu. Uopće, da li postoji ijedan pozitivni islamski propis koga nisu zloupotrijebili prividni muslimani.

Ovdje se postavlja pitanje, da li bi jedna žena mogla imati više muževa. Odgovor islamskih pravnika je **ne**. A zašto?

Zato što se u takvim slučajevima ne bi znalo ko je otac koga djeteta, a djecu kojima se ne zna za oca i majke manje vole. Dalje, seksulni prohtjevi su veći kod muškarca nego kod žena, pa bi i sa te strane dolazilo do problema. Čak i kod životinja, mužijaci su uvijek spremni dok ženke imaju ograničene prohtjeve. Zato ne bi valjalo da žene imaju više muževa.

Naprijed navedeni problemi i pitanja u vezi sa položajem žene u islamu samo su neka za koja smo smatrali da ih treba spomenuti i razmotriti. Propisi su takvi kako smo vidjeli. Tumačenje kur'anskog teksta sad za sad je ovakvo i naši pogledi i reakcije na te propise mogu biti ovakvi ili onakvi. U svakom slučaju to zavisi od vremena u kome živimo i od načina tumačenja i poimanja Kur'anskih propisa. Dakle, propisi su takvi, a naše poimanje istih zavisi od vremena i mjesta kad i gdje se oni tumače i poimaju.

toshihiko izutsu

semantika i kur'an

Prvo poglavlje

Toshihiko Izutsu je najveći japanski poznavalac islama. Napisao je šest knjiga o jeziku Kur'ana, zatim o jeziku islamske filozofije i njezinoj teologiji. Svoju akademsku karijeru proveo je na brojnim američkim i japanskim univerzitetima. Umro je 1988. godine. Kod nas je prevedena knjiga „Sufizam i taoizam" i izašla je u izdanju biblioteke „Logos" u Sarajevu.

Glasnik će u svojim narednim brojevima u nastavcima objaviti knjigu „Bog i čovjek u Kur'anu".

I Semantika Kur'ana

Ova knjiga koja je sada naslovljena *Bog i čovjek u Kur'anu* mogla je također biti naslovljena na jedan općenitiji način naslovom Semantika Kur'ana. Ja bih to učinio vrlo rado da nije bila posrijedi činjenica da je glavni dio ove studije uglavnom usredsređen isključivo na problem personalnog odnosa između Boga i čovjeka u kur'anskom svjetogledu i bavi se tim posebnim pitanjem. Alternativni naslov imao bi prednost u tome jer bi pokazivao, od samog početka, dvije posebne tačke naglaska koje karakteriziraju ovu studiju kao cjelinu: semantiku s jedne i Kur'an s druge strane.

U stvari, i jedno i drugo podjednako je važno kad je posrijedi svrha ove studije; kada bismo bilo šta od to dvoje zanemarili, tad bi cijeli rad izgubio na svojemu značaju. Jer, od životne važnosti ovdje nije odvojeno promatranje bilo Kur'ana ili semantike, već promatranje upravo samog njihovog kombiniranja. To kombiniranje sugerira da ćemo mi pristupiti naročitom aspektu Kur'ana sa ne manje naročitog motrišta. K tome, moramo podsjetiti, Kur'anu je moguće pristupiti kroz izvjestan broj različitih stanovišta kao što su teološka, filozofska, sociološka, gramatička, egzegetska, itd., a sam Kur'an podaruje brojne različite ali jednako značajne aspekte. Stoga je posvemu bitno što ćemo morati pokušati na samom početku imati najjasniju moguću ideju spram važnosti semantičke metodologije kur'anskih studija, te vidjeti da li imade ikakve stvarne prednosti u pristupu islamskoj Svetoj Knjizi iz ovakvog posebnog ugla.

Naslov „Semantika Kur'ana" sugerirao bi, da se s njim počelo, kako će se ovaj rad sastojati u prvom redu u našoj primjeni metoda semantičke ili pojmovne analize na građu koju izdašno nudi kur'anski rječnik. K tome, takav bi naslov sugerirao da kroz ove dvije poente naglašavanja, o čemu se već dala napomena, semantika predstavlja metodološki aspekt našeg rada, a Kur'an njegovu materijalnu stranu. Oboje je, kako sam kazao, od podjednake važnosti. Ali, praktički, to jest zarad svrhe ove studije, prvi aspekt vjerovatno je mnogo značajniji od drugoga, zato što je ova knjiga namijenjena prije i nakon svega onom čitateljstvu koje već imade dobro opće znanje o islamu, te koje je, dakle, spremno živo se zainteresirati od samog početka za pojmovne probleme koji su potaknuti ovakvom vrstom proučavanja Kur'ana samog dok, s druge, strane ne posjeduju nikakvog specijalističkog znanja glede semantike i njene metodologije. Stoga ću ja u prvome dijelu ove knjige staviti manji naglasak na materijalnu stranu negoli na metodološki aspekt našeg problema, sve s ciljem da islamistima pokažemo interes i vrijednost zauzimanja novoga gledanja na stare probleme.

Na nesreću, to što se danas naziva semantikom jeste zbunjujuće komplicirano. Krajnje je teško, ako ne i apsolutno nemoguće, posmatraču izvana imati opću predstavu na šta

nalikuje semantika.[1] Takva smetenost uveliko se imade zahvaliti činjenici što je „semantika", kako to i sama njena etimologija sugerira, n a u k a koja se bavi fenomenom **Značenja** u najširem smislu te riječi, doista tako širokom da gotovo sve što se može smatrati posjednikom bilo kakva značenja uopće polaže pravo na to da se smatra predmetom semantike. U stvari, „značenje" u ovom smislu priređuje danas značajne probleme misliocima i naučnicima koji rade na najrazličitijim područjima specijaliziranih proučavanja kao što su lingvistika u strogom smislu te riječi, sociologija, antropologija, psihologija, neurologija, fiziologija, biologija, analitička filozofija, simbolička logika, matematika i, odnedavno, elektronski inženjering, te druge nauke. Utoliko „semantika", kao proučavanje **Značenja**, ne imade drugoga puta do li biti novi tip filozofije zasnovane na krajnje novoj koncepciji bića i egzistencije, koncepciji koja se proteže na mnoge različite i široko divergentne grane tradicionalne nauke, koje su, međutim, još uvijek daleko od toga da poprime ideal savršenog ujedinjavanja.

Pod takvim uvjetima upravo je prirodno, također, da u onom što se naziva „semantikom" prebiva, isuviše očigledno, nedostatak sklada i ujedinjavanja. Drugim riječima, još uvijek ne imademo uredno i pomno organiziranu nauku semantike; sve, zapravo, što imademo pri sebi jeste izvjestan broj različitih teorija **Značenja**. S određenom mjerom pretjerivanja takvo stanje možemo opisati sljedećim riječima: Svatko ko govori o semantici ide pravom stazom, mi moramo imati na pameti to da osoba koja se bavi semantikom ima pravo da definira i razumijeva tu riječ kako želi. Budući da je to tako, moj prvi zadatak u pisanju ove knjige morat će da se sastoji u tome da pokušam razjasniti svoju vlastitu koncepciju semantike, te utvrditi, koliko god je to egzaktnije moguće šta ja mislim da treba biti glavno zanimanje semantičara, te šta mu je krajnji cilj a, napose, šta temeljni pristup u bavljenju objašnjenjem metodoloških principa koji se izvode iz svega

---

[1] Čitaocu ukazujemo na djelo *Semantics - an Introduction to the Science of Meaning*, Oxford, 1962., kao dobro uravnoteženi prikaz cjelokupnog područja što ga pokriva semantika, zajedno s uvjerljivim kratkim predstavljanjem historijskog zaleđa. Djelo je napisao prof. Stephen Ullmann.

toga. Na sljedećim stranicama ja ću to pokušati učiniti, i to ne in abstracto, već u spoju s nekim najkonkretnijim i najdubljim problemima koje podstiče jezik Kur'ana.

Kako će sasvim biti bjelodano iz građe koja prethodi, semantika kako je ja razumijem jeste analitičko proučavanje sržnih termina nekog jezika pri čemu se imade na pameti prispijevanje, eventualno, do pojmovnog zahvatanja Weltanschauunga ili pogleda na svijet ljudi koji zbore tim jezikom kao sredstvom ne samo govora i mišljenja, nego, što je još važnije, sredstva konceptualiziranja, pojmovanja i tumačenja svijeta koji ih okružuje. Semantika, ovako shvaćena, jeste neka vrsta Weltanschauungslehre, tj. semantika je proučavanje prirode i strukture pogleda na svijet nekog naroda iz ovog ili onog značajnog perioda njegove historije, proučavanje koje je pritom obavljeno uz pomoć metodološke analize glavnih kulturnih pojmova naroda koji je proizveo za sebe i kristalizirao ključne riječi, sržne termine svoga jezika.

Lahko će biti sada vidjeti da se riječ Kur'an u našoj frazi „Semantika Kur'ana" mora shvatiti samo u smislu Kur'anskoga Weltanschauunga, ili Kur'anskoga pogleda na svijet, to jest Kur'anske vizije univerzuma. Semantika Kur'ana bavila bi se uglavnom problemom kako je, po viđenju ove Svete Knjige, svijet Bitka strukturiran, šta su glavne konstituante svijeta, te kako su one povezane jedna s drugom. Semantika bi, u ovom značenju, bila neka vrsta konkretne ontologije, živa i dinamična ontologija, a ne neka vrsta statične sistematske ontologije koja je konstituirana od strane nekog filozofa na jednoj apstraktnoj razini metafizičkog mišljenja. Formirala bi ontologiju na konkretnoj razini Bitka i egzistencije kakva je reflektirana u stavcima Kur'ana. Naš će cilj biti da pokažemo iz Kur'ana ovakav tip žive, dinamične ontologije, propitujući analitički i metodološki glavne pojmove, to jest, one pojmove koji su, čini se, igrali odlučujuću ulogu u oblikovanju Kur'anske vizije univerzuma.[2]

---

[2] U elaboriranju ideje semantike kao vrste nauke koja proučava pogled na svijet (Weltanschaunslehre) uveliko dugujem profesoru Leu Weisgerberu iz Bona koji je, prije mnogo godina, stalno naglašavao značaj ljudskog jezika kao intelektualnog procesa formiranja svijeta (Welgestaltung). Kao kratko, ali vrlo impresivno i sažeto, izlaganje njegovih teza vidi njegovo nedavno djelo Grundformen sprahlicher Weltgestaltung, Keln (Opladen, 1963). U mnogim

II Objedinjavanje pojedinačnih pojmova

Na prvi pogled činilo bi se da je ova zadaća posvemu jednostavna. Mogao bi neko pomisliti sljedeće: sve što se tu ima uraditi jeste izabrati cijeli riječnik Kur'ana, sve važne riječi koje stoje za važne pojmove kao što su Allah, islam, nebijj (vjerovjesnik), iman (vjerovanje), kafir (nevjernik), itd., i ispitati šta ti pojmovi znače u Kur'anskom kontekstu. U stvari, ta zadaća nije tako jednostavna, jer ove riječi ili pojmovi nisu naprosto tu, u Kur'anu, na način da svaka riječ ili svaki pojam stoji izolirano u odnosu na druge riječi i pojmove. Naprotiv, riječi i pojmovi Kur'ana su u međusobnoj ovisnosti i crpe svoja konkretna značenja upravo iz cjelovitog sistema odnosa/relacija. Drugim riječima, riječi i pojmovi formiraju međusobno različite skupine, opsežne ili malehne, koje su, opet, spojene jedna s drugom na različite načine, tako da konstituiraju, u krajnjemu, organiziran totalitet, jednu posvemu složenu i kompliciranu mrežu pojmovnih asocijacija. To što je stvarno važno za naš naročiti cilj jeste da je na djelu ovakva vrsta pojmovnog sistema u Kur'anu, a ne pojedinačni pojmovi kao takvi, uzeti odvojeno i razmotreni po sebi nezavisno od opće strukture, ili Gestalta (Postava), kako bismo tu strukturu mogli nazvati, i u koju su te riječi i pojmovi integrirani. U analiziranju pojedinačnih ključnih pojmova koji se nahode u Kur'anu, nikad ne smijemo izgubiti iz vida mnoštvo odnosa koje svaki taj pojam nameće drugim pojmovima u tom cjelovitom sistemu.

Vrhunski značaj takve pojmovne mreže, ili totalnog Gestalta koji počiva u svjetopogledu Kur'ana, sasvim će se shvatiti kroz propitivanje, čak i površno, nekoliko primjera uzetih gotovo nasumce. Možemo početi sagleđanjem činjenice da niti jedan od sržnih termina, koji igraju odlučujuću ulogu u formiranju Kur'anskog svjetopogleda, uključivo i samo ime Božije Allah nije bilo ni na koji način nova kovanica. Gotovo sve te riječi i termini bili su u upotrebi, u ovom ili onom obliku, u predislamskim

---

esencijalnim tačkama njegova humboldtijanska filozofija jezika podudara se savršeno s onim što je danas, u svijetu gdje se govori engleskim jezikom, znano pod imenom Sapir-Who- rfova hipoteza. Kad je posrijedi ta teorija vidi najlucidnije kritičko propitivanje provedeno od profesora Paula Henlea u djelu *Language, Thought and Culture*, Michigan, 1958., poglavlje I. Po svemu što se vidi, ove su dvije škole dugo vremena razvijale isti tip lingvističke teorije s obje strane Atlantika, bez toga da su jedna drugu upoznale.

vremenima. Kada je Islamska Objava počela koristiti ove riječi, ona je već bila cjelovit sistem, a opći kontekst u kojem su te riječi sada korišćene bilo je ono što je iznenadilo mekkanske politeiste kao nešto sasvim strano, nepoznato i, prema tome, neprihvatljivo, a ne te pojedinačne riječi i sami pojmovi.

Te su riječi bile u stalnoj upotrebi u VII stoljeću, ako ne unutar ograničenih područja trgovačkog društva Mekke, onda barem u nekom religijskom krugu ili na neki drugi način u Arabiji; no, ipak, te su riječi pripadale različitim pojmovnim sistemima. Islam je te riječi sjedinio, kombinirao ih sve unutar jedne cjelovito nove, do tada nepoznate pojmovne mreže. Tu je bila uglavnom na djelu - ne kažem isključivo, jer je nesumnjivo, bilo tu posrijedi još izvjestan broj drugih faktora - transpozicija pojmova, temeljni prerazmještaj i preudešenje moralnih i religijskih vrijednosti koji su uslijedili; to je iz temelja revolucioniziralo arapsku koncepciju svijeta i ljudske egzistencije. Sa stanovišta semantičara koji se interesira za historiju ideja, to je ono, a ne nešto drugo, što je podarilo Kur'anskoj viziji univerzuma tako značajno karakretističnu boju!

Govoreći unutar općenitijih termina, zdravorazumski se znade da riječi, kada se izuzmu iz svojih tradicionalno utvrđenih kombinacija i stave u jedan sasvim različit i novi kontekst, bivaju podložne djelovanju tog premještanja, transpozicije. To je poznato kao djelovanje konteksta na značenje riječi. Ponekada taj utjecaj imade za posljedicu istančane promjene naglaska i blage izmjene nijanse i emotivne evokacije. No, mnogo češće se tu zbivaju velike izmjene u značenjskoj strukturi riječi. To vrijedi čak i onda kada riječ, koja je posrijedi, u novome sistemu još uvijek ustrajava na istom, temeljnom značenju koje je imala i u starom sistemu.

Dajmo sada vidjeti neke primjere iz Kur'ana. Ime Allah (الله), na primjer, nije uopće bilo n e p o z n a t o predislamskim Arapima. To se dokazuje činjenicom da se to ime javlja ne samo u predislamskoj poeziji i kao sastavni dio osobnih imena (npr. Abdullah, nap. prev.), negoli također i u starim natpisima. U najmanju ruku uzev, neki su ljudi i neka plemena vjerovala u božanstvo koje se zove Allah, i čini se, štaviše,da su išli s vjerovanjem u Allaha dotle da su Ga priznavali Stvoriteljem nebesa i zemlje, što je uostalom lahko vidjeti i iz Kur'anskih

stavaka.[3] Među ljudima ovakvog tipa čini se da je čak i najviši položaj u politeističkoj hijerarhiji određivan Allahu, naime, to vidimo po dodjeljivanju Allahu svojstva „Gospodar Kuće/Hrama" (ربّ البيت), to jest, On je Gospodar Ka'be u Mekki, gdje su druga božanstva mnogobošci smatrali mnogobrojnim posrednicima između tog vrhovnog Boga i ljudskih bića. Ova upravo navedena koncepcija božanske hijerarhije najočitije je reflektirana u Kur'anu. U suri Ez-Zumer (XXXIX, 3.) čujemo kako neki mnogobošci govore:[4]

ما نعبدهم إلاّ ليقرّبونا إلى الله زلفى

Ne robujemo mi njima osim da nas što više Allahu približe!

Ideja koja počiva ovdje jeste ona šefa'ata (شفاعة), tj. „posredništva", koja igra krajnje važnu ulogu u historiji religijskog mišljenja među Arapima i muslimanima od predislamskih vremena pa naovamo do Srednjeg vijeka, kada započinje privlačiti pozornost islamskih teologa.

U gotovo istom smislu nalazimo, u suri El-Ahkaf (XLVI, 28), kako se govori o božanstvima pored Allaha za koje su politeisti smatrali da imaju ulogu tzv. kurbana (قربان), ta riječ doslovno znači „približavanje", to jest dobijanje naklonosti i zagovorništva. Tu se nadalje, u vezi sa onim drevnim gradovima koje je zadesilo uništenje kao posljedica njihovog svojeglavog odbijanja da povjeruju u Allaha, postavlja pitanje sa žestokim sarkazmom:

فلو لا نصرهم الذين اتّخذوا من دون الله قربانا آلهة

Pa zašto im nisu pomogli oni koje su oni mimo Allaha uzimali, da im budu posrednici približitelji i bogovi?!

Ovi i mnogi drugi stavci jasno pokazuju da je postojanje božanstva koje se zove Allah, s najvišim položajem među božanstvima, bilo poznato i priznato u džahilijjetu. No, to je božanstvo, nakon svega, u džahilijjetu smatrano jednim od božanstava. Ovom stoljećima starom džahilijja-sistemu religijskih vrijednosti bilo je smrtno zaprijećeno onda kad je

---

[3] Vidi kasnije poglavlje *Allah*, gdje se detaljnije raspravlja kur'anska evidencija o predislamskom pojmu Allah na sistematičniji način.

[4] Prijevod i numeracija kur'anskih ajeta uzeti su iz moga prijevoda Kur'ana koji je objavljen 1995. u Sarajevu, izdanje „Bosanska Knjiga". (Napomena E. Karić)

islamski Poslanik proklamirao da ovo vrhovno Božanstvo nije samo vrhovno u odnosnom smislu, to jest, da je najviše božanstvo u hijerarhiji (mekkanskog politeizma), već da je to apsolutno vrhovni, i također jedinstveni, to jest, jedan i jedini Bog koji postoji! Time je učenje islama degradiralo sva druga božanstva na pozciju batila (باطل), tj. lažnih božanstava nasuprot El-Hakku (الحق), stvarnom, istinskom Bogu! Drugim riječima, islam je ta božanstva sveo na puke nazive bez ikakova realiteta, na čiste proizvode fantazije i imaginacije. Ukoliko bi Arapi prihvatili ovo novo učenje (tj. islamsku koncepciju Allaha), onda bi cjelokupna situacija (s mekkanskim pantheonom) pretrpjela cjelovitu promjenu, i reperkusije se ne bi osjetile samo na relativno ograničenom području religijskih ideja, nego bi praktički sve sfere života, i društvene i pojedinačne, tako pretrpjele djelovanje. Nije čudo da se ogromno protivljenje ovom pokretu islama predvođenom od strane Božijeg poslanika Muhammeda a.s. počelo odmah manifestirati i raslo je oko njega.

Treba zabilježiti da sve ovo nije značilo samo promjenu u arapskoj koncepciji naravi Allaha samog; to je značilo također drastičnu i radikalnu promjenu cjelokupnog pojmovnog sistema o kojem smo govorili u prethodnom odjeljku. Nova islamska koncepcija vrhovnoga Boga djelovala je duboko na cijelu strukturu viđenja univerzuma. Po prvi put u historiji Arapa ustanovljen je monoteistički i teocentrični sistem, sistem čije je središte zauzimao samo jedan i jedini Bog kao jedini izvor svih ljudskih djelovanja, i, doista, svih oblika bitka i egzistencije. Sljedstveno tome, sve su postojeće stvari i vrijednosti bile podvrgnute cjelovitom preuređenju i novom označenju. Elementi univerzuma, bez ijednoga izuzetka, istrgnuti su iz svoga staroga tla, i presađeni u novo polje; svakom je djeliću i sastavnici doznačeno sada novo mjesto, ustanovljeni su među njima sada novi odnosi. Pojmovi koji su prije bili sasvim međuse strani bili su sada, s dolaskom islama, dovedeni u čvršće veze; nasuprot tome, pojmovi koji su bili čvrsto u vezi jedan s drugim u starome sistemu (džahilijjetu) postali su u novome sistemu odvojeni.

Na području natprirodnih bića, priznanje pozicije Allaha kao jedinoga Gospodara cijeloga univerzuma lišilo je,

kako je spomenuto naprijed, sva druga takozvana božanstva (aliheh - آلهة) bilo kakvog realiteta. To su sada bila „puka imena”, nazivlje koje ne korespondira ma kojim stvarnim entitetima koji postoje izvan jezika. Terminologijom moderne semantike rečeno, treba kazati da u ovakvom pojmovanju termin ilah (إله), što znači božanstvo (množina aliheh), kad se primijeni na bilo šta drugo sem samoga Allaha, ne znači ništa doli riječ koja posjeduje konotaciju ali ne i denotaciju.

U suri Jusuf (XII, 4o) tako čitamo:

ما تعبدون من دونه إلاّ أسماءً سمّيتموها أنتم و آباؤكم. ما أنزل الله بها من سلطان!

To čemu robujete, mimo Allaha, samo su imena što ste ih nadjenuli vi i vaši preci. Allah o njima nije objavio nikakva jamstva![5]

Uz tzv. božanstva u džahilijjetu je bilo, također, nekoliko drugih tipova natprirodnih bića koja su bila obožavana, od kojih se strahovalo i koje se častilo na različitim razinama, već prema mjestima i plemenima: meleki/anđeli, demoni/đavoli i džinni. Sva su ta bića preuzeta i inkorporirana u ovaj novi sistem islamskog dovođenja svijeta do pojmova, ali sa nekim fundamentalnim preinakama s obzirom na njihov položaj i ulogu u toj općoj shemi.

O najvažnijoj kategoriji džina imat ćemo da govorimo više kad budemo kasnije govorili o njima u vezi sa problemom Objave i pjesničke inspiracije.[6] Dopustimo sebi ovdje da raspravimo, kao tipičan primjer, slučaj obožavanja meleka/anđela u drevnoj Arabiji. Prema informacijama do kojih se dolazi iz hadisa, čini se da je obožavanje meleka/anđela bilo naširoko prakticirano među Arapima džahilijjeta. Sam nam Kur’an kaže da je bilo mnogo onih koji su vjerovali i ispoljavali uvjerenje da su meleki „kćeri Allahove”. Riječ *mel’ek* i melek (ملئك ، ملك), u značenju „anđela”, bila je vrlo dobro znana ne samo među stanovnicima gradova, koji su, naime, mogli lahko biti pod utjecajem judaizma ili perzijskog religijskog pojmovanja, već također i među čistim stanovnicima pustinje, beduinima.

---

[5] Tj. Allah nije nikakva dokaza objavio o tome da su to stvarna bića.

[6] Vidi poglavlje VII: Komunikativni odnos između Boga i čovjeka, semantička struktura Objave.

Poznati predislamski ratnički pjesnik, Antara b. Šeddad, na primjer, ima ovaj stih:[7]

فيبيك أنّ في حدّ سيفي
ملك الموت حاضر لا يغيب

(Pitaj bilo kojeg iskusna ratnika u našemu plemenu),
I on će te izvijestiti da na bridu sablje moje Melek smrti
je, prisutan uvijek, nikad ne iščezava!

U arapskom beduinskom pojmovanju, melek je nevidljivo duhovno biće, donekle na prirodu dobrog ili superiornog džina, vrijedno da bude čašćeno ili obožavano, ali to biće nema određenog mjesta u hijerarhiji natprirodnih bića. Ponekada je neki anđeo bio čašćen kao posrednik ili medijator između višeg božanstva i čovjeka, ali je najčešće melek bio biće koje i samo bilo predmet nekoga kulta i obožavanja. U ovakvo je pojmovanje islam unio duboku promjenu sa dalekosežnom posljedicom po pogled na svijet (Weltanschauung) Arapa. Sa ustanovljenjem (za Arape) jednog u cjelini novog teocentričnog sistema, doznačeno je i definitivno mjesto za meleke u hijerarhiji bića. Štaviše, meleki su i sami bili klasificirani unutar nekoliko kategorija, već prema svojoj funkciji i, na taj način, formirana je jedna hijerarhija unutar univerzalne hijerarhije bića. Neka su imena poprimila veliku važnost, budući da su bila u vezi sa nekim posebno značajnim misijama koje su se trebale ispuniti u izvršenju najveće namjere Božanske Providnosti, takav je, primjerice, melek Džibril (u kršćanstvu Gabrijel, u hrišćanstvu Gavrilo, u arapskom jeziku جبريل ili جَبريل) kao nebeski glasnik koji je zadužen zadaćom prenošenja Objavljenih Riječi Poslaniku na zemlji.

Što je još značajnije, sa islamom meleki prestaju biti po sebi predmet divljenja i obožavanja. Sada su to ništa drugo doli jednostavna stvorenja Božija, koja se u tom pogledu ni na koji način ne razlikuju od ljudskih bića; štaviše meleki su po

---

[7] 'Antara, Diwan, izd. 'Abdurre'uf, Kairo, p. 22. Ovdje se 'Antara obraća svojoj voljenoj djevojci 'Abli. Pojam Meleka smrti igra značajnu ulogu u kur'anskoj eshatologiji. Izvjestan broj značajnih pasaža Kur'ana (npr. sura VI, 93) opisuje kako će meleki doći i ohrabriti i obuhvatiti dušu u kritičnom momentu borbe sa smrću, te da će dušu/čovjeka dovesti do Vrhovnoga Suca. K tome, ovaj pojam nije nipošto bio nepoznat i stran džahilijjetskoj pameti.

Usp. i vidi 'Antara, Ibid., str. 81, stih I3).

prirodi, kao uostalom i ljudi sami, tako stvoreni da bi robovali Bogu, da bi bili skrušene i ponizne sluge Božije! U suri IV, stavak 172., kaže nam se:

لنْ يستنكفَ المسيحُ انْ يكونَ عبدًا لله و لا الملائكةُ المقرّبون. و منْ

يستنكفْ عنْ عبادته و يستكبرْ فسيحشرهمُ الله جميعاً.

Isau neće biti prezreno da bude Allahov rob, niti će biti prezreno melekima, Allahu najbližim. A ko prezire da Allahu robuje, i ko se oholi, Allah će takve pred Sobom sve skupiti.

Dakle, vidimo meleke kako su, bez toga da prestaju bivati nebeskim bićima koja pripadaju jednom višem ontološkom poretku negoli čovječanstvo, u islamu svedeni na položaj pukih slugu ili robova Allahovih uglavnom na isti način kao i obična ljudska bića. A ukoliko je to slučaj sa melekima, koliko onda još više mora biti sa džinima. I džini su, također, prvobitno i po svojoj biti stvoreni, dakako, da služe i robuju Allahu; ne može tu uopće biti nikakve razlike u ovom značajnom pogledu između džina i ljudskih bića. U suri Ez-Zarijat, LI, stavak 56., Allah, dž.š., veli:

و ما خلقتُ الجنّ و الإنس إلاّ ليعبدون.

A ljude i džine stvorio sam samo da Meni robuju.

I jedan drugi ajet je vrlo dobro poznat,[8] naime onaj u kojemu se strogo izjavljuje da će oni između džina, koji iskazuju neposluh Allahu i koji odbijaju da mu robuju, biti strovaljeni u Džehennem na Danu Sudnjemu, i to zajedno sa ljudskim kuffarima (كفّار = nevjernici), i bez ikakve razlike!

Treba napomenuti da je sve ovo o čemu govorimo samo mali dio jednoga univerzalnog preudešenja pojmova i preraspoređivanje vrijednosti do koji je došlo sa novim islamskim učenjem. Islam je radikalno promijenio narav arapskog pojmovanja svijeta. Moramo zapaziti to da se ove riječi nisu promijenile u svojim izvornim i temeljnim značenjima. To što se stvarno promijenilo jeste opći plan, opći sistem, i u tom novom sistemu svaka je riječ našla neko novo mjesto. Riječ mel'ek, na primjer, još zadržava svoje staro značenje „anđela" (meleka), pa ipak u ovom novom sistemu mel'ek nije više to

---

[8] Vidi suru es-Sedžde, XXXII, 13.

što je bio. Ta je riječ pretrpjela finu, ali vrlo duboku unutarnju semantičku transformaciju, a što je posljedica njenog stavljanja na novo mjesto u novom sistemu.

Utjecaj novog pojmovnog okvira na značenjsku strukturu pojedinačnih pojmova bit će mnogo jasniji ukoliko se vratimo riječima koje označavaju područja moralnih, etičkih ili religijskih vrijednosti. Prirodno je da u ovom slučaju sam Kur'an obiluje odličnim primjerima s ovog područja. Možemo spomenuti kao najtipičniju jednu riječ - takwa (تقوى). Kako ćemo kasnije vidjeti,[9] temeljna semantička jezgra riječi takwa bila je u džahilijjetu „samoodbrambeno držanje živog bića, bila to životinja ili bio čovjek, naspram neke destruktivne sile koja dolazi spolja". Ova riječ ulazi u islamski sistem pojmova noseći sa sobom ovo samo temeljno značenje. Ali tu, pod preovlađujućim utjecajem cijeloga sistema islama, a posebno usljed činjenice da je ta riječ sada stavljena u sklop specifičnog semantičkog područja sastavljenog od skupine pojmova koji imaju vezu sa „vjerovanjem" koje je svojstveno islamskom monoteizmu, pojam takwa poprima krajnje važno religijsko značenje. Naime, takwa (تقوى), prolazeći kroz posredni stupanj „pobožnog strahopoštovanja spram Božanskog kažnjavanja na Danu sudnjem", na kraju poprima značenje osobne „pobožnosti", čiste i jednostavne.

Značajni i brojni primjeri mogu se lahko navesti da bi se ilustrirao isti proces semantičkog preobražaja posmatran iz različitih uglova. No, sada, na ovoj etapi našeg proučavanja, nije nužno da to činimo, jer, na kraju krajeva, upravo će to biti najvažniji predmet cijelog ovog proučavanja. To će, dakle, nastaviti da nas zaokuplja kroz cijelu knjigu. Zato, umjesto da nastavim ići dalje u ovom smjeru, ja ću se ovdje zaustaviti neko vrijeme i dodati neke opće opservacije o onome što sam nazvao cjelovitim pojmovnim sistemom ili mrežom sa donekle više tehničke tačke motrišta.

III „Temeljno" i „srodno" značenje

Kroz kratko i sažeto objašnjenje koje sam ja upravo dao, značaj cijelog pojmovnog okvira, ili totalnog Gestalta, učinjen

---

[9] Vidi poglavlje IX, odjeljak II „Etički odnos između Boga i čovjeka" gdje su ova i druge riječi pažljivo analizirane sa posebnog motrišta semantičkog polja. Vidi također i naredni odjeljak, gdje će dvije važne riječi *kufr* i *islam* (كفر اسلام) biti tretirane kao ilustracija tehničkog razlikovanja između „temeljnog" i „srodnog" značenja.

je, nadam se, očigledno jasnim. To je okvir koji djeluje na značenjske vrijednosti pojedinačnih riječi koje postoje u tom totalitetu. Pojmovi, vidjeli smo, ne stoje sami i u izolaciji, nego su uvijek visoko organizirani u sistem ili u sisteme!

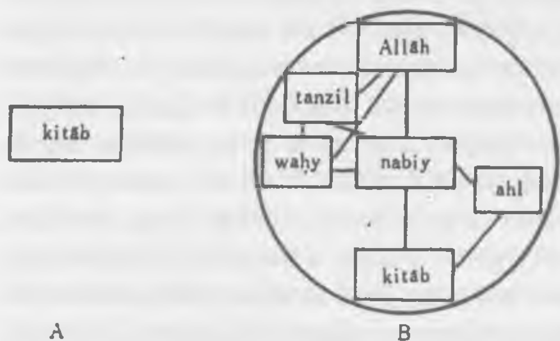
Bolje je da na ovoj skalini knjige dam uvod u tehničku distinkciju između onog što bih nazvao „osnovnim", „temeljnim" značenjem i onog što bih nazvao „srodnim" značenjem, a to razlikovanje je jedan od najvažnijih metodoloških pojmova semantike. To činim da bih olakšao naš daljnji analitički rad.

Dakle, ako uzmemo Kur'an i ispitamo sa našeg motrišta sržne termine (key-terms) na koje u njemu nailazimo, odmah ćemo zapaziti dvije stvari, jednu sasvim jasnu i, očito, isuviše banalnu i zdravorazumsku a da bi se uopće i isticala, i drugu koja ne mora biti sasvim očigledna na prvi pogled.

Očita strana ove problematike jeste *da svaka pojedinačna riječ, uzeta zasebno, posjeduje svoj vlastiti temeljni ili pojmovni sadržaj na kojemu ta riječ ustrajava, čak i ukoliko je istrgnemo izvan njezinog kur'anskog konteksta*. Riječ *kitab* (كتاب), „knjiga", na primjer, znači u osnovi istu stvar, bez obzira na to nalazila se u Kur'anu ili izvan Kur'ana. Ta riječ, sve dotle dok je osjeća govor zajednice kao jednu riječ, čuva svoje temeljno značenje - u ovom slučaju vrlo opće i nespecifično značenje „knjige" - ma gdje se nalazila, bila ona korišćena kao sržni termin u nekom datom sistemu pojmova ili se, pak, nalazila općenitije izvan tog posebnog sistema. Ovaj konstantni semantički element koji ostaje pričvršćen za riječ, bez obzira gdje riječ ide i kako se koristi, možemo nazvati „temeljnim" značenjem riječi.

Ovo, međutim, ne iscrpljuje niti pokuplja (svo) značenje date riječi. I upravo ovdje započinje drugi aspekt značenja riječi, na koji smo već ukazali. U kur'anskom kontekstu riječ *kitab* poprima jednu neuobičajenu važnost kao znak istinskog pojedinačnog religijskog pojma koji je okružen aureolom svetosti. To slijedi iz činjenice da u ovom kontekstu ta riječ stoji u vrlo čvrstom odnosu sa pojmom Božanske Objave, ili, bolje reći, u vezi sa različitim pojmovima koji izravno ukazuju na Objavu. To znači da jednostavna riječ kitab, sa svojim jednostavnim osnovnim značenjem „knjige", kada se uvede u

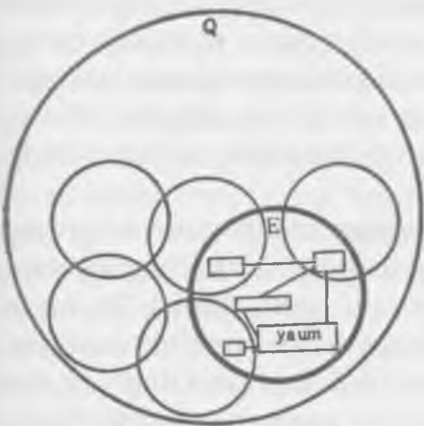
naročit sistem i kad joj se da određena definitivna pozicija u sistemu, poprima mnoštvo novih semantičkih elemenata koji se pomaljaju iz te pojedinačne situacije, i također iz različitih odnosa koje pojam kitab pobuđuje kod drugih važnih pojmova tog sistema. I, kao što se vrlo često događa, ti novi elementi ozbiljno idu za tim da djeluju i, čak, modificiraju u bitnome izvorno značenje strukture te riječi. Prema tome, u ovom slučaju riječ kitab, čim je uvedena u islamski pojmovni sistem, stavljena je u čvrst odnos sa tako važnim kur'anskim riječima kao što su Allah (الله), vahj/Objava (وحى), tenzil/objavljivanje, slanje Objave, Božijih riječi, dolje (تنزيل), nebijj/vjerovjesnik (نبى), ehl/ljudi, porodica, svojta (اهل), napose tu riječ imademo u vidu kad je u sintagmi ehlu l-kitab/sljedbenici Pisma/Biblije (أهل الكتاب), (tj. to je sintagma koja označava narode koji imadu Knjigu Objave kao što su kršćani, jevreji, itd). Odsada, riječ kitab/knjiga ovdje će se morati razumijevati, kad je posrijedi kur'anski kontekst, u vezi sa netom navedenim terminima, i ta će asocijacija sama dati riječi kitab vrlo specifičnu semantičku boju, to jest, samu kompleksnost i naročitu značenjsku strukturu koju riječ kitab ne bi nikada poprimila da je ostala izvan ovoga sistema. Treba napomenuti da je, također, ovaj dio značenja riječi kitab, sve dok se ona koristi unutar kur'anskog konteksta izvanredno važan i bitan dio njezinog značenja, u stvari, taj dio njezina značenja je daleko važniji negoli njeno „temeljno" značenje samo! To bih ja u ovoj knjizi nazvao „srodnim", „relacionim" značenjem te riječi, da bih ga razlikovao od „temeljnog" značenja.

Prema tome, dok je „temeljno" značenje riječi nešto što je inherentno u samoj riječi, koje ona sa sobom nosi ma gdje išla, dotle je „relaciono" značenje nešto što je k o n o t a t i v n o, što postaje doznačeno i pridodato „temeljnom" značenju tako što

data riječ zauzima naročito mjesto/poziciju u nekom polju, stojeći u različitim relacijama sa svim drugim važnim riječima u tom sistemu.

Imajući na pameti veliku metodološku važnost ovoga pojma, dobro će biti da dam ovdje jedan drugi primjer koji pokazuje kako se „relaciono" značenje pomalja u bivstvovanje. Riječ koju ja imam na umu jeste *jewm* (يوم), čije je „temeljno" značenje d a n . Pretpostavimo da veliki krug (ili Q) u dijagramu predstavlja cijeli kur'anski vokabular. Ovaj veliki značenjski krug Q jeste, kako ćemo odmah vidjeti, jedan veliki pojmovni sistem koji se sastoji od izvjesnog broja manjih, međuse preklapajućih, pojmovnih sistema koje nazivamo u semantici „semantičkim poljima". Među njima imade jedno „polje" koje je od naročite važnosti u određivanju prirode kur'anskog pogleda na svijet, „polje" koje je sastavljeno od riječi koje imaju izravnu aluziju i referenciju na Proživljenje i Posljednji Dan, kao što su kijamet/proživljenje (قيامة), ba's/ ustajanje iz grobova, buđenje mrtvaca u mezarima (بعث), din/ (Posljednji) Sud (دين), hisab/polaganje/svođenje računa (حساب), itd. Ovo polje ili pojmovnu mrežu sačinjavaju ove riječi i mogli bismo ga nazvati Eshatološkim poljem (E).

Kako je i prirodno, jedna intenzivna atmosfera vrlo neobične naravi prožima cijelo ovo semantičko polje i njime vlada. Upravo u tu atmosferu ti stavljaš riječ jeum sa njezinim vlastitim-neutralnim, mogli bismo kazati ,,dan" značenjem, koje jewm posjeduje u normalnim situacijama. Pa ipak, najedanput vidiš varijetet pojmovnih asocijacija koje se oblikuju oko nje, a pojam „dan" uočavaš obojen sa doznačenim eshatologijskim koloritom. Ukratko, el-jewm, „dan", znači na ovom posebnom (semantičkom) polju, ne nekoji obični dan, nego Posljednji Dan, to jest, Sudnji Dan. Upravo isto objašnjenje vrijedi i za kur'ansku upotrebu riječi

sa'ah (ساعة), čije je temeljno značenje „tren"[10] Da bi se shvatila u smislu „Trena Proživljenja", ta riječ ne potrebuje da se zbiljski nađe u naročitim kombinacijama sa drugim riječima koje imaju eksplicitnije eshatološke asocijacije; riječ *sa'ah* je, naime, po sebi dovoljna da ponese sve nužne eshatološke implikacije, ali samo ukoliko znademo da se ona ne rabi u svojemu temeljnom značenju, nego u značenju koje je svojstveno ovom semantičkom polju (tj. Proživljenje, Dan Suda, itd).

Često se događa da preinačujuća sila cijeloga sistema riječi djeluje na neku riječ tako jako da ta data riječ napokon gubi, u glavnome, svoje prvobitno pojmovno značenje. Kada se to desi, mi tada imamo jednu različitu riječ; drugim riječima kazano, mi smo svjedoci rađanja n o v e riječi. Istaknut primjer ovakve naravi jeste semantička transformacija kojoj je glagol *kefere* (كفر) podvrgnut u Kur'anu.

Kefere zapravo, i u temeljnom značenju, znači „biti nezahvalan", „iskazati nezahvalnost" prema nekom dobrom djelu, ili spram nekog lijepoga gesta učinjenog od druge osobe. Kefere je upravo opozitnog značenja značenju koje imađe riječ *šekere* (شكر) koja znači „biti zahvalan". I to je uobičajeno značenje glagola kefere unutar širega konteksta vokabulara arapskog jezika. To značenje se ne mijenja ni na koji način, bilo da taj glagol rabe muslimani ili, pak, nemuslimanski Arapi! Ono je zajedničko svim ljudima koji govore arapski. Štaviše, tako je bilo diljem stoljeća, od predislamskih vremena čak do naših dana.

Međutim, riječ kefere zauzima sasvim poseban pravac unutar užeg konteksta islamske teologije. Na kur'anskoj etapi razvoja arapskog jezika, ovu je riječ uzela Božija Objava iz predislamskog vokabulara i stavila u jedno krajnje značajno semantičko polje, sastavljeno od riječi koje posjeduju o d n o s sa središnjim pojmom „vjerovanja", naime, vjerovanja u Boga. Izravna i najintimnija pomovna veza ustanovljena je između glagola vjerovati (*amene* - آمن) i riječi Allah. To će reći, unutar ovog usko ograničenog semantičkog polja - koje bismo mogli

---

[10] Usporedi npr. suru XXXIII, ajet 63:
Ljudi te pitaju o Smaku Svijeta, Ti reci: „Znanje o njemu samo je Allaha!"
A ti ne znaš, možda je blizu (sa'ah) Smak Svijeta!

nazvati iman-polje - , iman je približni ekvivalent u značenju „vjerovati", a kako ćemo vidjeti potpunije nešto kasnije - kefere nije više prosto držanje i stav nezahvalnosti, nego je to *nezahvalnost spram Boga*, ili tačnije, *spram Božije dobrote i ljepote pokazane s Njegove strane*. I to je prva skalina u vrlo zanimljivom semantičkom razvoju ove riječi (kefere) u kur'anskom kontekstu.

Da bismo razumjeli narednu skalinu moramo se prisjetiti jedne temeljne činjenice o islamu, a ta je da je, prema religijskom učenju samoga Kur'ana, jedan od bitnih preduvjeta, ili bolje, sam prvi korak u dostizanju do istinskog „vjerovanja" ili „vjere" (*iman* - إيمان), da *čovjek treba naučiti razumijevati naoko* sasvim obične i uobičajene prirodne fenomene koje oko sebe zapaža *ne kao proste prirodne fenomene*, nego kao mnoge pojave, kao *manifestiranja Božanske dobrote spram čovjeka* - to jest, u kur'anskoj terminologiji, kao mnoge Božije „znakove" (*ajat* - آيات) - i čovjek Bogu ima biti zahvalan na njima. Kur'an nikada ne posustaje insistirati na najnaglašeniji način na tome i ne osjeća zamor pokušavajući da upozna čovjeka o tom koliko mnogo dobrih i lijepih stvari koje on uživa u ovozemnom životu jesu, zapravo, *ništa drugo doli Božiji darovi*. Islam kao religija je, u ovom pogledu, stroga opomena da se zahvale imaju upućivati Bogu. Istovremeno, islam je stroga opomena upućena čovjeku da postane duboko svjestan svoje krajnje i bitne ovisnosti o Bogu. Po religijskom gledanju Kur'ana, ova svijest sa strane čovjeka o njegovoj apsolutnoj ovisnosti o Bogu *jeste* sami početak istinske vjere i vjerovanja u Boga. To objašnjava kako glagol kefere - ili njegova imenička forma *kufr* (كفر) - skreću malo po malo od izvornog značenja „nezahvalnosti" i dospijevaju sve bliže i bliže do značenja „nevjerništva" ili „bezvjerstva" kao otvorenog negiranja pojma imana (vjerovanja). U kur'anskim ajetima koji su bili objavljeni Muhammedu, a.s., pošavši kraju njegovog životnoga vijeka, kefere nije više bio antonim riječi šekere („biti zahvalan"), već je, prije bi se reklo, kefere postala riječ opozitna glagolu amene („vjerovati"). Naravno, participni oblik glagola kefere, *kafir* (كافر) - a toj je riječi u ovoj formi sudbinski bilo propisano da odigra udio od najvišeg značaja u potonjoj povijesti islamskog mišljenja, bilo da se radi o teološkoj ili političkoj - počinje

značiti naprosto *„nevjernik”*.[11] Saglasno tome, riječ šekere, sa svoje strane, dospijeva vrlo blizu pojmu samoga imana, vjerovanja. Na ne malom broju mjesta u Kur’anu šekere („biti zahvalan Bogu”) je postala gotovo sinonimna riječ sa riječju amene („vjerovati u Boga”), mada, sasvim sigurno, semantička transformacija u ovom slučaju nije bila sasvim cjelovita kao u slučaju riječi kefere.

Bilo kako bilo, ovdje mi vidimo kako se na značenja riječi utiče od njihovih susjeda, i to kroz djelovanje, to jest, posredstvom cijeloga sistema kojemu su namijenjene da pripadnu. Riječ koja označava „zahvalnost” ne može nikada zamjetnije poprimiti značenje koje bi postalo blisko „vjeri” i „vjerovanju” osim ukoliko se ne stavi u neko naročito semantičko polje, u kojem svi elementi doprinose ka tome da se omogući datoj riječi razvijanje značenja u tom (novom) smjeru. A u vezi sa našom distinkcijom između „temeljnog” i „relacionog” značenja, mogli bismo sasvim odgovarajuće opisati tu situaciju tako što ćemo reći da se u slučaju šekere izrazito karakteristično, relaciono značenje razvilo oko temeljne semantičke srčike te riječi u Kur’anu, što je omogućilo toj riječi da bude ponekada rabljena gotovo sinonimno sa riječju amene, dok je u slučaju riječi kefere (izvorno: „biti nezahvalan”) relaciono značenje postalo snažno i stavilo se iznad temeljnog (prvotnog) značenja, tako da se vremenom proizvela nova riječ sa temeljnim značenjem „nevjerstva”.

Sada nam ostaje da kažemo koju riječ o stvarnoj naravi onog što sam ja nazvao „temeljnim” značenjem , za razliku od „relacionog” značenja. Mora se imati na pameti da je ovo „temeljno” značenje koje, kako sam kazao, riječ nosi sa sobom posvuda i uvijek kao svoju pojmovnu srž ili zrno, i koje se, prema tome, ne mijenja bez obzira u kakav sistem ta riječ mogla biti stavljena, sve dok nju zajednica osjeća kao jednu riječ - mora se, dakle, znati da je ovo „temeljno” značenje ustvari ništa drugo doli jedan metodološki pojam, to će reći, teorijska postavka koja se pokazala korisnom kad god pokušavamo analizirati značenje neke riječi na znanstven način. Međutim, to

---

[11] Više detalja o pojmu kufr vidi kasnije u poglavlju IX. Također vidi djelo Toshihika Izutsua, *Structure of the Ethical Terms in the Koran*, Tokio, 1959., gdje je jedno cijelo poglavlje (IX) posvećeno razmatranju značenja ove riječi u kur’anskom kontekstu.

„temeljno” značenje mi nikada ne nalazimo u jednoj ovakvoj apstraktnoj formi u realnom svijetu. Mi samo podrazumijevamo kao radnu hipotezu postojanje jedne takve stvari u našoj semantičkoj analizi riječi, zato što u većini slučajeva takvo podrazumijevanje i zaključak omogućava našu analitičku proceduru i čini da naše razumijevanje značenja riječi bude sistematičnije i znanstveno tačno. Pravo govoreći, riječi su svestrano kompleksan društveni i kulturni fenomen i, u svijetu stvarnosti, ne može se naći čak ni jedna jedina riječ čije je konkretno značenje pokriveno onim što sam ja nazvao „temeljnim” značenjem. Sve su riječi, bez iznimke, manje ili više izrazito obojene nekom posebnom bojom koja dospijeva iz naročite strukture kulturnoga miljea u kojem one stvarno egzistiraju.

(Nastavak u slijedećem broju)

Preveo i arapske tekstove dodao

prof. dr. Enes KARIĆ

muhammed, s. a. w. s, je sačuvan od grijeha*

Allahov Poslanik, s.a.w.s., kao i ostali plemeniti Božiji poslanici je Allahovom brigom sačuvan od grijeha i loših djela i nije moguće da učini bilo što što je u suprotnosti s Allahovim emrom ili da počini grijeh koji za sobom povlači kaznu.

Ali, on, s.a.w.s., u nekim pitanjima samostalno odlučuje pa kad ne nađe najbolje i najljepše rješenje, njegov ga Gospodar opomene i ukori. To upozorenje i prijekor ne dolaze kao posljedica grijeha i hrđavog čina nego je to vrsta upute i skretanja pažnje na to da uvijek iznađe najpotpunije i najljepše rješenje iako se dešavalo da se obzirom na njihov položaj, postupak Božijih poslanika koji nije u skladu sa najboljim mogućim rješenjem, smatrao grijehom koji zaslužuje prijekor i grdnju, a to opet po osnovu onoga što neki od njih kažu da su dobročinstva čestitih loša djela Allahu bliskih.

Navest ćemo neke tekstove u kojima se navodi prijekor upućen Allahovom Poslaniku, s.a.w.s., kao što ćemo navesti i druge tekstove čiji sadržaj razjašnjava činjenicu da Allahov Poslanik nije uvijek nalazio najbolje rješenje. Uz Allahovu pomoć, mi ćemo objasniti njihovo značenje u svjetlu Kur'ana, Sunneta i mišljenja najboljih poznavalaca tefsira.

1. Prijekor u vezi sa zarobljenicima s Bedra

Prvi ajet u kome je upućen prijekor Poslaniku i kojim se sumnja da je Poslanik uradio suprotno odredbi Allaha, dž.š., i ono čime Allah nije zadovoljan jeste:

* Iz knjige *en-Nubuwwetu we-l-Enbija*, str. 81-97, naslov redakcijski.

Nijednom vjerovjesniku nije dopušteno da drži sužnje dok ne izvojuje pobjedu na Zemlji, vi želite prolazna dobra ovog svijeta, a Allah želi onaj svijet. Allah je silan i mudar. Da nije ranije odredbe, snašla bi vas patnja zbog onog što ste uzeli. (El-Enfal, 67.-8.)

Možda će neke neznalice (džahili) pomisliti da je Poslanik, s.a.w.s., učinio grijeh ili prijestup ili iskazao neposlušnost prema Gospodaru svjetova zbog objavljivanja ovog žestokog prijekora. Međutim, stvar nije kao što oni misle. Poslanik, s.a.w.s., je tražio mišljenje nekih ashaba o zarobljenicima Bedra a zatim razmotrio i presudio prema preovlađujućem mišljenju većine, te prihvatio otkup zarobljenika. Ovo je bio idžtihad Poslanika, a.s., ne najbolji i najispravniji, jer je interes poziva i interes islama zahtijevao da ne prihvaća od njih otkup, nego da ih ubije kako bi oslabio i otupio oštricu kufra, oslabio odlučnost mušrika, a snaga i pomoć bi pripala Allahovim robovima - mu'minima, a posebno stoga što je ovo bio prvi sukob između mu'mina i mušrika.

Navest ćemo ovdje neke predaje od mufessira tradicionalista, oko objave ovog časnog ajeta. Prenosi Tirmizija, Hakim, Bejhekija od Ibn Mes'uda, r.a., da je on rekao:

„Kada se desio Bedr - na dan Bedra - dovedeni su zarobljenici, pa je Ebu Bekr, r.a., rekao: - Allahov Poslaniče, tvoj narod, tvoja porodica ostavi ih, možda im Allah oprosti.

Omer, r.a., reče: - Allahov Poslaniče, zanijekali su te, protjerali te, borili se protiv tebe, pusti ih meni da ih pobijem.

Abdullah b. Rewwaha, r.a., reče: Pogledaj onu dolinu punu drva raspali njima vatru.

Abbas koji je slušao što je rekao, dodade: pa to ti je rodbina.

Dođe Vjerovjesnik, s.a.w.s., ne odgovori ništa, a ljudi počeše govoriti da uzme ono što predlaže Ebu Bekr, r.a., drugi rekoše, da uzme ono što predlaže Omer, r.a. Poslanik, a.s., iziđe i reče: - Allah je učinio nježnim, blagim srca ljudi tako da su nježnija od mlijeka . . . učinio je tvrdim srca ljudi tako da su tvrđa od kamena.

Ti si o Ebu Bekre sličan Ibrahimu, a.s., kad kaže: *Onaj ko bude mene slijedio - moje je vjere, a onaj ko bude protiv mene ustajao pa, - Ti uistinu praštaš i samilostan si.* (Ibrahim, 36.)

Ili tvoj primjer je primjer Isaa, a.s., kad kaže: *Ako ih kazniš robovi su Tvoji, a ako im oprostiš, silan i mudar Ti si.* (El-Ma'ide, 118)

A ti o Omere, sličan si Nuhu, a.s., kad kaže: *Gospodaru moj, ne ostavi na Zemlji nijednog nevjernika* (Nuh, 26).

Ili tvoj primjer je primjer Musaa, a.s., kad kaže: *Gospodaru naš, uništi bogatstva njihova i zapečati srca njihova pa neka ne vjeruju dok ne dožive patnju nesnosnu.* (Junus, 88.)

Zatim reče Poslanik, a.s.,: Vi ste u krizi (siromašni) i neka vam se niko ne izvuče bez otkupa ili pogubljenja. Tada Abdullah reče: Allahov Poslaniče, osim Suhejl b. Bejde, čuo sam ga da se pohvalno izražava prema islamu. Resulullah je zašutio, a ja nikad nisam bio uplašeniji, gotovo da mi se krv sledila u žilama dok nije rekao, osim Suhejl b. Bejde, pa je Allah objavio: *Nijednom vjerovjesniku nije dopušteno da drži sužnje dok ne izvojuje pobjedu na Zemlji.*

Prenosi Ahmed i Muslim hadis od Ibn Abbasa: „Kada su zarobljeni mušrički borci na dan Bedra, Resulullah, s.a.w.s., reče Ebu Bekru i Omeru: - Šta mislite o ovim zarobljenicima? Ebu Bekr reče: - Allahov Poslaniče, oni su amidžići, najbliža rodbina, mislim da trebaš uzeti od njih otkup i da to bude naša snaga protiv nevjernika, a možda Allah njih uputi u islam. Resulullah reče: - Šta ti misliš sine Hattabov? - Ne, tako mi Allaha, Allahov Poslaniče, ne dijelim mišljenje Ebu Bekra, nego mislim da nam dozvoliš da ih pobijemo. Tako treba Alija da ubije Akila svog brata, a ja mogu nekog ko je najbliži Omeru, i tako redom, jer oni su prvaci i vođe kufura.

Allahov poslanik, s.a.w.s., je prihvatio mišljenje Ebu Bekra, a nije prihvatio što sam ja kazao. Kada sam sutra došao, Allahov Poslanik i Ebu Bekr sjedili su i plakali. Rekao sam: - Allahov Poslaniče, zbog čega plačeš ti i tvoj prijatelj? Ako utvrdim zbog čega plač, palkat ću i ja, ako ne utvrdim, plakat ću zato što plačete vas dvojica?! Resulullah, a.s., reče: „Plačem zbog toga što su mi predložili tvoji drugovi da uzmemo otkupninu. Meni je pokazana njihova kazna (azab) bliže od ovog drveta, drvo je bilo blizu njega, i Allah je objavio: *Nijednom vjerovjesniku nije dopušteno da drži sužnje dok ne izvojuje pobjedu na Zemlji.*

Ovaj hadis ukazuje da su oni koji su savjetovali Resulullaha, s.a.w.s., da uzme otkup mnogobrojniji a u više

riwajeta (predaja) spominje se Ebu Bekr, r.a., jer je on prvi koji je to savjetovao i predlagao, a i Poslanik se savjetovao prvo sa njim od ashaba, jer je zauzimao najviši položaj (mekam) među njima i najviše ga je volio Poslanik, a.s.

Ovaj žestoki ukor od Allaha, dž.š., svom Vjerovjesniku i njegovim časnim ashabima imao je za cilj poučavanje i upozorenje da biraju najbolje rješenje i da se dobro porazmisli o ovako preciznim stvarima i pitanjima. Allah, dž.š., želi moć i snagu islama te njegovo uzdignuće. Ibn Abbas, r.a., kaže o ajetu: *Nijednom vjerovjesniku nije dopušteno da drži sužnje dok ne izvojuje pobjedu na Zemlji* - to je bilo na dan Bedra, muslimana je tada bilo malo, a kada se njihov broj povećao i ojačala vlast, Allah o zarobljenicima objavljuje . . . *ili ih velikodušno sužanjstva oslobodite ili otkupninu zahtijevajte.* (Muhammed, 4.), pa je Allah Vjerovjesniku i vjernicima ostavio da biraju kada su u pitanju zarobljenici: ako hoće da ih pobiju, ako hoće da ih porobe i ako hoće da uzmu otkupninu (tj. da ih oslobode prihvatajući otkupninu). Ajeti-kerim ukazuje da uzimanje fidje nije stvar idžtihada i dogovora (mušawere) Resulullaha sa svojim ashabima, jer je Allahovom vječnom mudrošću propisano da vjernicima neće biti uzeto za zlo grijeh počinjen idžtihadom i zbog toga slijede riječi Uzvišenog: *Da nije ranije Allahove odredbe, snašla bi vas patnja velika zbog onoga što ste uzeli.* (El-Enfal, 68.)

2. Prijekor zbog dozvole munaficima (da izostanu iz borbe)

Neka ti Allah oprosti što si dozvolio da izostanu, dok se nisi uvjerio koji od njih govori istinu a koji lažu (Et-Tewbe, 43.)

Nema u ovom ajetu onog što bi ukazivalo na počinjeni grijeh od Poslanika, a.s. U ovom slučaju Allah je prekorio Poslanika, s.a.w.s., zbog dozvole nekim munaficima da izostanu iz borbe, kada su se pravdali da nisu u mogućnosti boriti se. Sufjan b. Ujejne kaže: „Pogledajte ovu finoću i učtivost, počinje sa praštanjem prije prigovora zbog prijestupa.” Omer b. Mejmun kaže: „Dvije stvari koje je uradio Poslanik, a.s., nisu mu naređene, a to su: njegova dozvola munaficima i prihvatanje otkupa od zarobljenika s

Bedra, pa ga Allah zbog toga kori, kao što ste vidjeli." Neki mufessiri misle da ajeti-kerim ne ukazuje na prijekor, a da ne govorimo o počinjenom grijehu, čime Allah, dž.š., uzdiže njegov položaj počinjući govor dovom za Poslanika kao što čovjek onome kome govori pored sebe kaže: Allah ti oprostio što si pomogao ostvarenje moje potrebe? Allah s tobom zadovoljan bio, što si me zijaretio? Ovakvo mišljenje imaju er-Razi, Begavi i drugi.

Zamahšeri je pogriješio u svom tefsiru kod riječi Allaha, dž.š., upućenih Vjerovjesniku (Neka ti Allah oprosti što si im dozvolio) kad kaže (Allah ti oprostio) isto je što i grijeh, jer ga slijedi oprost i njegovo značenje je: pogriješio si i loše je to što si uradio. (Što si dozvolio (da izostanu)? Šta ti je pa si im dozvolio da izostanu iz borbe kada su tražili od tebe dozvolu i izvinjavali se zbog bolesti? Zašto nisi sačekao dozvolu (dok se nisi uvjerio) ko je iskren a ko izmišlja opravdanje, (ko od njih govori istinu a ko laže)?

Pisac *Tefsiru-l-menara* govoreći o ovom ajetu, izražava se krajnje precizno i učtivo, i kaže: ,,Neki mufessiri, a naročito Zamahšeri, neprimjerno se izražava (griješi) u vezi a Allahovim oprostom Poslaniku, a.s. Iz ovog ajeta trebalo bi vidjeti kako poučavati najsavršenijem odgoju kog je posjedovao Poslanik, a.s., kada ga obavještava njegov Gospodar i Odgajatelj o oprostu prije grijeha, što je vrhunac plemenitosti i uljudnosti. Drugi, pak idu u drugu krajnost, kao Razi, pa žele potvrditi da oprost unaprijed ne ukazuje na grijeh, a dozvola zbog koje je ukoren ima cilj, ustvari je izostavljanje najboljeg (rješenja). Zatim dodaje, grijeh u jeziku nije sinonim za neposlušnost, nego je to svaki posao koji je popraćen nevoljama i poteškoćama, ili gubljenjem interesa i koristi. Dakle, onaj kome je oprošteno nije iskoristio priliku da se definirani interes u ajetu ne propusti, a on je provjera iskrenih i upoznavanje lažljivaca."

Prijekor na dozvolu bio je idžtihad Poslanika, s.a.w.s., u onom što nije tekst Objave i kao takav je dozvoljen, jer je činjenica i realnost Vjerovjesnika, s.a.w.s. Oni nisu sačuvani od ovakvih pogreški (nisu masum). Pod nepogriješivost se podrazumijeva dostavljanje Objave, njeno objašnjenje i postupanje po istoj. Zato je nemoguće da Resulullah ne

prenese ili pogriješi u onom što dostavlja od svoga Gospodara ili da se ponaša suprotno Objavi. Pravnici su pojasnili da je dozvoljena (džaiz) greška u idžtihadu, čak i za Vjerovjesnike, s.a.w.s., i dodaju: ali im Allah, dž.š., ne dopušta da ustraju u tome (u grešci) nego im odmah pojašnjava i obznanjuje šta je tačno i ispravno.

3. ***On se namrštio i okrenuo, zato što je slijepac njemu prišao.*** **('Abese, 1.-2.)**

Prihvatiti doslovno ovaj ajet i misliti da u grijeh padaju i Vjerovjesnici, te da im nepogrješivost (ismet) nije svojstvena, jest greška u poimanju i nerazumijevanje pravog i istinskog značenja. Iz povoda ajeta biće jasno da Poslanik, s.a.w.s., nije počinio neposlušnost, grijeh, nego nije izabrao najbolje rješenje, pa ga Allah, dž.š., upozorava na najsavršenije i najbolje. Prenosi Ibn Džerir od Abbasa, r.a., da je rekao: Dok je Resulullah, a.s., bio zaokupljen i savjetovao Utbe b. Rebia, Ebu Džehl b. Hišama, Abbas b. Abdulmuttaliba, i žudio da i oni vjeruju prišao mu je jedan slijepac i rekao (Abdullah b. Ummi Maktum) i zatražio da mu prouči ajet iz Kur'ana: *Nauči me onome što je tebe Allah naučio.* Poslanik, s.a.w.s., se okrenuo od njega, namrštio se, osjetio averziju, osudio njegovo obraćanje i okrenuo se svojim sugovornicima, pa je Allah, dž.š., objavio: *On se okrenuo i namrštio zato što je slijepac njemu prišao.*

Kada je objavljeno što je objavljeno Resulullah, s.a.w.s., ga je cijenio, poštovao, obraćao mu se i pitao: „Mogu li ti pomoći? Želiš li nešto?" Kada bi se rastavljao od njega pitao bi: „Imaš li kakvu želju, potrebu za nečim?"

Ibn Džerir je rekao: „Nepravda spomenuta sa slijepcem, uz dodatak odbijanja, kao da se kaže: okrenuo si se zato što je isti bio slijepac, a obaveza je prema njemu iskazivati više ljubaznosti, naklonosti, dobrote, nježnosti i bliskosti."

Iz povoda Objave se vidi da je Poslanik, s.a.w.s., bio zauzet prvacima Kurejša, žudio je za njihovim prihvatanjem islama, jer ako bi oni prihvatili islam, prihvatili bi i drugi ljudi. U tom trenutku zauzetosti dolazi mu ovaj slijepac koga ostavlja bez odgovora zbog nečeg što je po njegovom mišljenju važnije

i preče. Zbog toga ga kori Allah, dž.š., i pojašnjava mu što je bolje i preče.

Er-Razi kaže: Zagovornici koji tvrde da i Vjerovjesnici griješe vezuju se za ovaj ajet i kažu: „Allah ga je ukorio zbog ovog postupka što znači, da to što je učinio bila je neposlušnost. Daleko od toga. Mi smo objasnili da je to bila određena dužnost da porazgovara sa ovim, osim u ovom jednom slučaju kad je Poslanik, s.a.w.s., smatrao važnijim dati prednost bogatim nad siromašnim, što nije primjereno Poslaničkoj čvrstini stava. U tom slučaju je to izlazilo iz okvira opreznosti i izostavljanja onog što je bolje, a to uopće nije grijeh."

4. *I zamalo da te oni odvrate od onoga što ti Mi objavljujemo, da bi protiv Nas nešto drugo iznio, i tada bi te oni smatrali prijateljem.* (El-Isra', 73)

Ajeti-kerim ukazuje svojim tekstom da se Poslanik, s.a.w.s., skoro približio mušricima, oslonio i pouzdao u njih, a ovo je veliki grijeh, posebno kada se radi o dostavljanju Objave, a ustvari ajet nema to značenje.

U povodu objave ovog ajeta prenosi se da je pleme Sekif koje je stanovalo u Taifu reklo Vjerovjesniku, s.a.w.s.,: „Nećemo prihvatiti tvoju vjeru dok nam nedaš prednost kojom ćemo se ponositi pred Arapima. Ne obavezuj nas na zekat, džihad, namaz, daj nam pravo na kamatu, jer ona je problem, i da je svaka naša kamata zaštićena. A ako Arapi budu pitali zašto si to uradio, reci: - Allah mi je naredio . . ."

Narod je očekivao da im ispuni želje i zahtjeve koje su izložili, pa je Allah, dž.š., objavio: *I zamalo da te oni odvrate.*

Vidiš, Poslanik, s.a.w.s., im nije odgovorio na njihove zahtjeve, iako su oni očekivali pozitivan odgovor. On se ustegnuo i nije odgovorio na njihov besmislen i isprazan zahtjev kojim se trebalo prikloniti njihovim pokvarenim i poročnim željama. Ibn Kesir, r.a., kaže: „Allah, dž.š., je obavjestio o pomoći i podršci svom Poslaniku, o njegovoj bezgrješnosti sačuvanosti od zla zlih i spletki spletkaroša (griješnika), te da je Allah, dž.š., Upravitelj odluke i pomoći i da se On ne oslanja ni na kog drugog od svojih stvorenja, nego je On Zaštitnik, Čuvar, Pomagač i Oslonac Poslaniku, s.a.w.s., Pomagač njegove vjere protiv onog koji mu se suprotstavlja od istoka do zapada.

5. ***O Vjerovjesniče, Allaha se boj, a nevjernike i licemjere ne slušaj. Allah uistinu, sve zna i mudar je. I slijedi ono što ti Gospodar tvoj objavljuje - Allah dobro zna ono što vi radite.*** **(El-Azhab, 1.-2.)**

Ovaj ajeti-kerim ne ukazuje na počinjeni grijeh Poslanika, s.a.w.s., već je to obraćanje Ummetu preko vođe i vladara u formi obraćanja Poslaniku, a.s., a cilj mu je njegov Ummet, kao što vladar kaže svom komadantu vojske: - Ne budi blag i popustljiv prema neprijatelju i bori se protiv njih dok se ne pokore tvojoj naredbi i povinuju tvom naređenju. Ne ubijaj žene, djecu i starce i ne pokazuj pred svojim neprijateljem strah i bojaznost . . . I drugo što mu naredi, je obraćanje komadantu, a ustvari cilj mu je vojska, i upozorenje vođi, ustvari je upozorenje Ummetu. Dokaz da je cilj obraćanja Ummetu a ne lično Poslaniku je oblik množine kojom Allah završava ajeti-kerim: *Allah dobro zna ono što* ***vi radite.*** A nije rekao što ti radiš. Dokaz su i ove riječi Allaha, dž.š.,: *O Vjerovjesniče, kad htjednete da žene pustite, vi ih u vrijeme dok su čiste pustite* . . . (Et-Talaq, 1.)

Ovaj ajet je obraćanje Ummetu i ličnosti Poslanika, s.a.w.s., iako ga pripisujemo samom Poslaniku, s.a.w.s. U njemu nema ništa što ukazuje da je Poslanik namjeravao poslušati, pokoriti se kafirima i munaficima ili pokazati neposlušnost kada mu je Allah, dž.š., naredio bogobojaznost - čuvanje od grijeha. Cilj naredbe je da ga Allah upozori na spletke kafira, obmane i podvale munafika, i otkrije mu tajne njihovih namjera kako bi Poslanik prema njima bio oprezan te da ne bi bio obmanut njihovom slatkorječivošću.

Prenosi se da su Ebu Sufjan, Ikrime b. Ebi Džehl i Ebu el-Awer es-Sulemi došli Vjerovjesniku, s.a.w.s., u vrijeme mira (pomirenja) koji je bio između njih i kazali mu: - Odbacio si spominjanje naših bogova?! Reci da su oni posrednici i da koriste, pomažu, a mi ćemo priznati tebe i tvog Gospodara. To je bilo teško i mučno za Vjerovjesnika i mumine i Omer je namjeravao - a bio je prisutan - da ih pobije, pa je objavljen ovaj ajet.

Prenosi se da su Mekelije pozvale Vjerovjesnika, s.a.w.s., da opozove svoje riječi a oni će mu dati pola svoga imetka, zbog čega su se uplašili munafici i Jevreji Medine, te je Allah, dž.š., objavio: *O Vjerovjesniče boj se Allaha* . . .

6. *Ako sumnjaš u ono što ti objavljujemo, upitaj one koji čitaju Knjigu prije tebe objavljenu. Tebi istina od Gospodara tvoga dolazi i nikako ne budi od onih koji su u sumnji.* **(Yunus, 94.)**

Ovaj ajeti-kerim ne ukazuje na sumnju Poslanika u Objavu koja mu se objavljuje, nego je to poput pretpostavke i procjene. Pretpostavke i procjene su običaj kod Arapa kojima prosuđuju i procjenjuju postavljajući hipoteze da bi gradili na njima ono što demantira mogućnost njenog postojanja, kao kad kažeš svom sinu: „Ako si moj sin, ne budi škrt!", i značenje ajeta se kreće u ovoj pretpostavci, hipotezi: Ako se nalazi kod tebe sumnja, Muhammede, da pretpostaviš ili procjenom - u onom što ti kazujemo o prošlim Vjerovjesnicima kao o Nuhu, Ibrahimu, pitaj upućene sljedbenike Knjige (ehlu-l-Kitab) koji su čitali Knjigu prije tebe, oni imaju znanje o tome. Opis onih koji čitaju Knjigu znanjem ne znači u isto vrijeme i Poslanikovu, s.a.w.s., sumnju.

Za ovo Ibn Abbas, r.a., kaže: „Tako mi Allaha, Poslanik Allahov nije nikada sumnjao, niti je pitao ikog od njih." Prenosi se, kada je objavljen ovaj ajet, da je Poslanik, s.a.w.s., rekao: „Ne sumnjam i neću pitati (nema potrebe da pitam)."

7. ***Ako je tebi teško što oni glave okreću, onda ako možeš potraži kakav otvor u Zemlji ili kakve ljestve na nebo, pa im donesi jedno čudo! Da Allah hoće On bi ih sve na pravom putu sakupio; zato nikako ne budi od onih koji to ne znaju!*** **(El-En'am, 35.)**

U ovom ajetu nema nešto što ukazuje da je Poslanik počinio grijeh te ga Allah, dž.š., prjekorava ovim prijekorom. Ovim Allah, dž.š., želi olakšati i otkloniti Svom Poslaniku neprijatnost i nevolje od mušrika koji ga poriču, i da bi mu pokazao pravo stanje njihovih duša, pa kada bi im došao Muhammed, s.a.w.s., Allahov Poslanik sa svim dokazima, neće vjerovati dok ne vide bolnu kaznu.

Ibn Abbas, r.a., kaže: „Resulullah, a.s., je žudio i želio da vjeruju svi ljudi i da ga slijede na pravom putu, zbog toga ga Allah, dž.š., obavještava da neće vjerovati, neće se odazvati, tvom pozivu, niko osim onoga kome je Allah već prije podario sreću i milost Svoju mu ukazao. Zbog toga Allah, dž.š., kaže

poslije ovog ajeta: *Odazvaće se samo oni koji su poslušni, a Allah će umrle oživjeti . . .* (El-En'am, 36)

Misli se na smrt nevjernika koji ne vjeruju i koji neće da se odazovu pozivu u Istinu. U ovom ajetu nije skriven dokaz pretjerane želje Poslanika, a.s., da islam primi njegov narod, pa ukoliko bi bio u mogućnosti da donese dokaz ispod zemlje ili iznad nebesa, donio bi ga nadajući se njihovom vjerovanju i bojeći se za njih. O tome svjedoči i ovaj ajet: *Došao vam je Poslanik, jedan od vas, teško mu je što ćete na muke udariti, jedva čeka da pravim putem krenete, a prema vjernicima je blag i milostiv.* (Et-Tewbe, 128.)

8. *I ne tjeraj od one sebe koji se ujutro i navečer Gospodaru svome mole želeći naklonost Njegovu - ti nećeš za njih odgovarati, a ni oni neće za tebe odgovarati, jer, ako bi ih otjerao, nasilnik bi bio.* (El-En'am, 52.)

U ovom ajetu je upućeno upozorenje Poslaniku, a.s., kao odgovor nevjernicima Kurejšija koji su tražili protjerivanje slabih i nemoćnih vjernika. U ajetu nema ništa što ukazuje da ih je stvarno i protjerao.

Prenosi Ibn Džerir od Ibn Mes'uda, r.a., da je rekao: „Prošli su velikaši Kurejša pored Poslanika, a.s., dok su kod njega bili Suhejl, Bilal, Ammar i drugi siromašni muslimani, pa su rekli: - Muhammede! Jesi li zadovoljan sa ovim iz svoga naroda? Jesu li ovo oni koje je Allah izabrao između nas? Zar da se povedemo za ovim? Otjeraj ih, možda ako ih otjeraš, slijedićemo te, pa je Allah, dž.š., objavio ovaj ajet: *I ne tjeraj od sebe one koji se ujutro i navečer Gospodaru svome mole . . .*

Ako znaš ovo, jasno ti je da Poslanik nije otjerao ove siromašne vjernike. Možda je namjeravao da ih udalji iz svog društva (medžlisa) kada su mu došli ovi mušrici, da bi pridobio srca njihova, te da ih tako uvede u vjeru. Allah mu je zabranio izvršenje te zamisli te naredio da ove siromašne vjernike zadrži kao svoje sabesjednike i sagovornike. U tom smislu su ajeti iz sure El-Kehf: *Budi čvrsto uz one koji se Gospodaru svome mole ujutro i navečer u želji da naklonost Njegovu zasluže, ne skidaj očiju svojih sa njih iz želje za sjajem u životu na ovome svijetu, i ne slušaj onoga čije smo srce nehajnim prema Nama ostavili, koji strast svoju slijedi i čiji su postupci daleko od razboritosti.*

9. ***Mi ćemo ti dati sigurnu pobjedu da bi ti Allah ranije i kasnije krivice oprostio . . .*** **(El-Feth, 1.-2.)**

Ibn Kesir kaže: „Cilj ovih Allahovih riječi je sklapanje mira na Hudejbiji, čijim je sebebom postigao veliko dobro, sigurnost ljudi, sastali su se jedni s drugima, razgovarali su vjernici sa nevjernicima, proširio je korisno znanje i vjerovanje. Ibn Kajjim kaže: „Sklapanje mira na Hudejbiji bio je uvod i priprema pred veliku pobjedu, s njim (mirom) uspostavljena je sigurnost ljudi, razgovarali su jedni s drugima, diskutirali o islamu, omogućeno je muslimanima koji su se skrivali u Mekki da obznane svoju vjeru i pozivaju u nju. Ovim povodom mnogo ljudi je primilo islam i zbog toga je nazvan pobjedom."

A grijeh spomenut u ajetu, je u stvari, izostavljanje najboljeg i najodabranijeg rješenja. Ebu Su'ud u svom tefsiru za ove riječi Uzvišenog: *ranije i kasnije krivice* kaže: u svemu što ti je promaklo iz nepažnje, je propuštanje najboljeg i najodabranijeg, a zove se grijeh ili krivica u odnosu na njegov veličanstveni položaj.

U tefsiru *el-Wadih* je zabilježeno: „Cilj ovih riječi *da bi ti Allah ranije i kasnije krivice oprostio* je ono što je promaklo iz nepažnje Vjerovjesniku, s.a.w.s., - a on je čist od grijeha kod svog Gospodara - u izboru najboljeg u odnosu na njegov položaj i mjesto, kao što su „dobra djela odabranih grijeh Allahu bliskih (mukarrebun)."

10. A kad ti reče onome kome je Allah milost darovao, a kome si i ti dobro učinio: ***Zadrži ženu svoju i boj se Allaha! u sebi si skrivao ono što će Allah objelodaniti i ljudi si se bojao a preče je da se Allaha bojiš . . .*** **(El-Ahzab, 37.)**

Ovdje se analiziraju neki ljudi slabog vjerovanja i bolesnih srca, kod kojih su se pojavile neke sumnje oko ženidbe Vjerovjesnika, s.a.w.s., sa Zejnebom, r.a., koja je bila udata za njegovog oslobođenog roba i posinka Zejda b. Harisa, koji su podigli nepromišljenu oluju i buku oko Poslanikove, s.a.w.s., nepogrješivosti. Smatrali su da je Muhammed, s.a.w.s., vidio Zejnebu pa je zavolio, zatim je tu ljubav skrivao, da bi je poslije toga obznanio i poželio Zejnebu, rastavio je od njenog muža Harisa i oženio je. Navedeni prijekor u ajetu, smatraju, bio je zbog skrivanja ljubavi Poslanika, a.s., prema Zejnebi.

Neki klevetnici su govorili da je Vjerovjesnik, s.a.w.s., prošao pored Zejdove kuće, dok je on bio odsutan, i vidio Zejnebu, pa se od toga pojavilo nešto u njegovom srcu, te je rekao: „Hvaljen neka je Onaj koji srca preokreće!" Zejneba je čula te riječi (tespih) i prenijela ih Zejdu, što je utjecalo na njega da se rastavi od nje kako bi se njome oženio Poslanik. Međutim, to su pretpostavke i nagađanja kojih su se uhvatili orijentalisti, a na isti način i neki lažni, prijetvorni muslimani koji obmanjuju, zavode svojim lažnim tvrdnjama. Sebi su dozvolili raspravljanje o događaju, razgovor o pravu Vjerovjesnika, s.a.w.s., a njihov sened o tome su neki israilijati koje su unijeli u neke tefsire, a oni (israilijati) su lažne predaje u kojima nema ništa valjano, tačno i istinito, kao što kaže Ebu Bekr b. el-Arebi, r.a.

Pojedinosti teme

Prenosi Ibn Ebi Hatim od Sedija koji kaže: „Obaviješteni smo da je ovaj ajet objavljen o Zejnebi bint Džahš, njena majka je bila Umejme b. Abdulmuttalib tetka po ocu Resulullaha, a.s. Poslanik ju je želio udati za svog oslobođenog roba Zejda b. Harisa. Ona je to odbila. Međutim, pristala je poslije, zbog toga što je to želio i sam Poslanik, a.s., te se udala za njeg. Nakon toga Allah, dž.š., obavještava Vjerovjesnika, a.s., da će ona biti jedna od njegovih žena. Život između Zejda i Zejnebe bio je opterećen mnogim problemima. Kada je Zejd tražio rješenje, Poslanik, a.s., se stidio da kaže da se rastavi, bojao se da mu ljudi ne prigovore i prebace da je oženio ženu svoga sina, i zbog toga mu naređuje da zadrži ženu svoju i da se Allaha boji. Zbog ovog događaja objavljen je i ovaj ajet: *Kada Allah i Poslanik nešto odrede, onda ni vjernik ni vjernica nemaju pravo da po svom nahođenju postupe.*

Slična predaja zabilježena je od Alije b. Husejna u kojoj se dodaje: Obavijestio sam te da ćeš biti njome oženjen, a ti skrivaš u sebi ono što će Allah javnim učiniti, obznaniti. Ono što je krio Poslanik, a.s., nije ljubav kako misle lažljivi klevetnici, nego je skrivao ono što mu je Allah objavio o ženidbi sa njom. S ovim brakom Allah je želio dokinuti propis o posinovljenju. Poslanik, a.s., se bojao da munafici ne kažu Muhammed se oženio ženom svoga sina kog je usvojio, jer su Zejda, r.a., zvali Zejd, sin Muhammedov.

Šejh el-Hidžazi u svom tefsiru *el-Wadih* kaže: „U tefsire su, nažalost, ušla mišljenja koja se vezuju za istaknutu ulemu, a Allah najbolje zna, oni su čisti od tog, s tim nemaju ništa, ili su ona u stvarnosti israilijatski otrov kog su ubacili neki Jevreji koji su primili islam, s dobrim ili lošim namjerama, a jedan od njih je i to što se govori o tefsiru ovog ajeta, u odnosu na stvari koje se ne vezuju za nekog običnog čovjeka, naprotiv riječ je o najčasnijem moralnom liku, koji je za cijelo čovječanstvo iskren i čovjek uzornog morala."

Jedan slobodan pogled na biografiju Zejnebe i njen brak sa Zejdom upućuje nas da nesuglasice koje su bile između njih, odnosno sukob koji je nastao, uglavnom klasne prirode. Zejneba je aristokratskog porijekla, a Zejd je još jučer bio rob. Allah je želio da je iskuša ovim brakom sa Zejdom da bi dokinuo plemensku tvrdokornost i džahilijjetsku veličinu, slavu, čast i ugled, a uspostavio mjerilo veličine po takwaluku i privrženosti islamu. Pokušala je Zejneba i prihvatila (udala se) Zejda tijelom ali ne i dušom, što je bilo bolno i teško. Muhammed je poznavao Zejnebu još iz djetinjstva, jer je ona njegova tetična i ko mu je onda branio da je uzme? Kako da čovjek nevinu ženu prepusti nekome i da je poželi za sebe tek nakon što je izgubila djevičanstvo? Ne, ljudi: razmislite šta govorite. Pogledaj ih šta govore, ono čega se bojao Muhammed je ljubav prema Zejnebi, i to je ono zbog čega je ukoren. A da li se prjekorava osoba koja ne pokazuje javno svoju ljubav prema ženi svog komšije?

Istina je da je ovaj brak bio ispit na početku za Zejnebu i njenog muža, kad je odbila da se uda za njega, a na kraju velika kušnja za Vjerovjesnika, a.s., kada mu je naređeno da je oženi, a Zejneba je bila još uvijek kod njegovog oslobođenog roba Zejda. A mudrost ove odredbe, kao što Kur'an kaže, je dokinuti propis po kome su radili i koji je bio poznat kod Arapa, „zabrana braka sa ženom svoga posinka", kao zabrana u odnosu na krvno srodstvo.

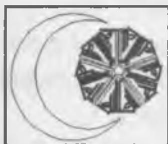
Zaista je ajet jasan, kada govori o ovom slučaju. On spominje da će Allah objelodaniti ono čega se plašio Poslanik, a.s., (a u sebi si skrivao ono što će Allah objelodaniti). Pa šta je objelodanio Allah, dž.š.? Je li objelodanio ljubav Poslanika, a.s., prema Zejnebi? Ne. Ono što je objelodanio je Poslanikov

brak sa Zejnebom, jer je Allah, već najavio da će ona biti njegova žena. Ovim Allah, dž.š., pojašnjava ono što je Poslanik skrivao u sebi.

Tako padaju tvrdnje i pretpostavke klevetnika pred nepobitnim, neoborivim dokazima i jasnim argumentima koji ukazuju na nepogrješivost sejjida Poslanika, s.a.w.s. Hvala Allahu Gospodaru svjetova.

Prijevod s arapskog jezika

Ferid DAUTOVIĆ

pedeset i četiri farza

U rukopisnom fondu Gazi Husrev-begove biblioteke ima više primjeraka kratkog djela - traktata *Pedeset i četiri farza* na arapskom i turskom jeziku, a zanimljivo je da ovog traktata ima u više verzija. Pripisuje se da ga je sabrao Hasan Basrija, umro 110/728. godine, a prevodilac na turski jezik je neki Šejh Abdurrahman, čija nam je biografija nepoznata.

Naš primjerak (Inv. br. 7398) iz koga smo preveli ovaj rad prepisan je 1175/1761. godine.

Čitaoci će primijetiti da u ovom radu nisu nabrojani svi farzovi. To stoji, jer neki drugi sabirači nabrojili su preko stotinu farzova. Autor je u svome radu svaki nabrojani farz potkrijepio kur'anskim ajetom, koji je u rukopisu pisan crvenim mastilom, a mi smo ove ajete naveli prema Korkutovom prijevodu Kur'ana.

1. Danju i noću sjećati se i spominjati Allaha, dž.š.

O vjernici, često Allaha spominjite i hvalite. I ujutro i naveče Ga veličajte. (El-Ahzab, 41. i 42.)

. . . *I muškarcima koji često spominju Allaha i ženama koje često spominju Allaha - Allah je, doista, za sve njih oprost i veliku nagradu pripremio.* (El-Ahzab, 35.)

2. Oblačiti se (odijevati se) od halal zarade.

O sinovi Ademovi, lijepo se obucite kada hoćete molitvu da obavite . . . (El-A'raf, 31.)

3. Uzeti abdest.

O vjernici, kada hoćete molitvu da obavite, lica svoja i ruke svoje do iza lakta operite - a dio glava svojih potarite - i noge svoje do iza članaka . . . (El-Ma'ide, 6.)

4. Pet vakata namaza klanjati.

. . . *Vjernicima je propisano da u određeno vrijeme molitvu obavljaju.* (En-Nisa', 103.)

5. Okupati se od nečistoće.

. . . *A ako ste džunubi, onda se okupajte* . . . (El-Ma'ide, 6.)

6. Biti siguran na Allahovom obećanju, odnosno umiriti svoje srce da Allah daje čovjeku opskrbu.

Na Zemlji nema nijednog živog bića, a da ga Allah ne hrani . . . (Hud, 6.)

7. Biti zadovoljan sa onim što ti je od Allaha, dž.š., suđeno.

. . . *Mi im dajemo sve što im je potrebno za život na ovom svijetu.* (Ez-Zuhruf, 32.)

8. Jesti halal hranu.

O ljudi, jedite od onoga što ima na Zemlji, ali samo ono što je dopušteno i prijatno . . . (El-Bekare, 162.)

O vjernici, jedite ukusna jela koja smo vam podarili . . . (El-Bekare, 172.)

9. Oslanjati se na Allaha, dž.š., (Tewekkul činiti).

Ti se pouzdaj u Živog, koji ne može umrijeti . . . (El-Furqan, 58.)
I u Allaha se pouzdaj, Allah je zaštitnik dovoljan. (EL-Ahzab, 3.)
. . . *A u Allaha se pouzdajte, ako ste vjernici.* (El-Ma'ide, 23.)

10. Biti zadovoljan Allahovom odredbom.

Ti strpljivo čekaj presudu Gospodara svoga . . . (El-Kalem, 48.)

11. Zahvaljivati Allahu na Njegovim blagodatima.

. . . *Ako budete zahvalni, Ja ću vam, zacijelo, još više dati* . . . (Ibrahim, 7.)

. . . *I budite Allahu zahvalni, ta vi se samo Njemu klanjajte.* (El-Bekare, 172.)

12. Biti strpljiv na poteškoćama i nesrećama.

O vjernici, budite strpljivi i izdržljivi . . . (Ali 'Imran, 200.)

Strpljiv budi! ali strpljiv ćeš biti samo uz Allahovu pomoć . . . (En-Nahl, 127.)

13. Pokajati se za svoje grijehe.

. . . I vi se Allahu pokajte, o vjernici, da biste postigli ono što želite. (En-Nûr, 31.)

O vi koji vjerujete, učinite pokajanje Allahu iskreno . . . (Et-Tahrim, 8.)

14. Biti iskren u svim poslovima.

Ko žudi da od Gospodara svoga bude lijepo primljen neka čini dobra djela. (El-Kehf, 110.)

Klanjajte se zato Allahu, iskreno mu ispovjedajući vjeru. (El-Mu'min, 14.)

Iskreno ispovjedanje vjere dug je Allahu . . . (Ez-Zumer, 3.)

15. Šejtana smatrati (držati) za neprijatelja.

Šejtan je, uistinu, vaš neprijatelj, pa ga takvim i smatrajte! (Fatir, 6.)

16. Postupati prema dokazu (Kur'an smatrati dokazom).

Ti reci: „Dokaz svoj dajte ako je istina to što govorite!" (El-Bekare, 111.)

17. Biti pripravan (spreman) za smrt.

Sve što je na Zemlji prolazno je, ostaje samo Gospodar tvoj, Veličanstveni i Plemeniti. (Er-Rahman, 26. i 27.)

Svako živo biće će smrt okusiti! I samo na Sudnjem danu dobićete u potpunosti plate vaše. (Ali 'Imran, 185.)

18. U ime Allaha, dž.š., uzajamnu ljubav činiti.

Ne treba da ljudi koji u Allaha i onaj svijet vjeruju budu u ljubavi sa onima koji se Allahu i Poslaniku Njegovu suprotstavljaju. (El-Mudžadele, 22.)

19. Upućivati na dobro i odvraćati od zla, gdje god je to moguće.

Allah zahtijeva da se svačije pravo poštuje, dobro čini, i da se bližnjima udjeljuje, a razvrat i sve što je odvratno i nasilje zabranjuje. (En-Nahl, 90.)

Vi ste narod najbolji od svih koji se ikad pojavio, tražite da se čine dobra djela, a od nevaljalih odvraćate i u Allaha vjerujte . . . (Ali 'Imran, 110.)

20. Činiti dobro svojim roditeljima.

Mi smo naredili čovjeku da bude poslušan roditeljima svojim . . . Budi zahvalan Meni i roditeljima svojim, Meni će se svi vratiti. (Lukman, 14.)

Gospodar tvoj zapovijeda da se samo Njemu klanjate i da roditeljima dobročinstvo činite. Kad jedno od njih dvoje, ili oboje,

kod tebe, starost dožive, ne reci im ni: „Uh!" i ne podvikni na njih, i obraćaj im se riječima poštovanja punim.

Budi prema njima pažljiv i ponizan i reci: „Gospodaru moj, smiluj im se, oni su mene, kad sam bio dijete, njegovali". (El-Isra', 23.-24.)

21. Ne kidati rodbinske veze.

I Allaha se bojte - s imenom čijim jedni druge molite - i rodbinske veze ne kidajte . . . (En-Nisa', 1.)

22. Ostaviti pretjerano radovanje i veselje.

I da ne biste tugovali za onim što vam je promaklo, a i da se ne biste previše radovali onome što vam On dade . . . (El-Hadid, 23.)

23. Ne iznevjeriti povjerenje (obavljenje povjerenja).

Allah vam zapovijeda da odgovorne službe onima koji su ih dostojni povjerovate . . . (En-Nisa', 58.)

24. Pokoravanje Allahu, dž.š., i Njegovom poslaniku.

O vjernici, pokoravajte se Allahu i pokoravajte se Poslaniku i predstavnicima vašim . . . (En-Nisa', 59.)

25. Žurba Allahu, dž.š.

Zato požurite Allahu, ja sam vam od Njega da vas javno upozorim. (Ez-Zarijat, 50.)

26. Bojati se Uzvišenog Allaha.

. . . I nebojte ih se, a bojte se Mene, ako ste vjernici. (Ali 'Imran, 175.)

27. Uzimati pouku u Allahovim stvaranjima i odavati počast Njegovim tvorevinama.

. . . Zato uzmite iz toga pouku, o vi koji ste obdareni! (El-Hašr, 2.)

28. Razmišljati o Allahovoj moći (veličini).

. . . I o stvaranju nebesa i Zemlje razmišljaju. (Ali 'Imran, 191.)

I zašto oni ne promisle o carstvu nebesa i Zemlje i o svemu onome što je On stvorio. (El-A'raf, 185.)

29. Čuvati svoj jezik.

On ne izusti ni jednu riječ, a da pored njega nije prisutan Onaj koji bdije. (Kaf, 18.)

30. Kloniti se sumnjičenja.

O vjernici, klonite se mnogih sumnjičenja, neka sumnjičenja su, zaista, grijeh. (El-Hudžurat, 12.)

31. Ne ismijavati se (ne rugati se) drugima.

O vjernici, neka se muškarci jedni drugima ne rugaju, možda su oni bolji od njih, a ni žene drugim ženama, možda su one bolje od njih. (El-Hudžurat, 11.)

32. U svakoj prilici biti iskren.

O vjernici, bojte se Allaha i budite s onima koji su iskreni. (Et-Tewbe, 119.)

33. Oboriti pogled od zabranjenih Allahovih stvari.

Reci vjernicima neka obore poglede svoje i neka vode brigu o stidnim mjestima svojim . . . (En-Nur, 30.)

34. Čuvati i štititi svoje uši i svoje oči.

Ne povodi se za onim što ne znaš! I sluh i vid i razum, za sve to će se, zaista, odgovarati. (El-Isra', 36.)

35. Učiti i poučavati.

. . . Budite Božiji jer vi knjigu znate i nju proučavate. (Ali 'Imran, 79.)

36. Pošteno mjeriti.

Napunite mjeru kad mjerite na litru i pravo mjerite na kantaru! To je bolje i posljedice su ljepše. (El-Isra', 35.)

. . . I da krivo na litru i kantar ne mjerite . . . (El-An'am, 152.)

37. Ne biti siguran od Allahove kazne.

Zar oni mogu sigurni biti od Allahove kazne? Allahove kazne se ne boji samo narod kome propast predstoji. (El-A'raf, 99.)

38. Da se ne odbije ubogi siromah (dati siromahu sadaku koji nema dnevnu opskrbu).

. . . A nahranite i siromaha ubogog! (El-Hadždž, 28.)

A na prosjaka i ne podvikni! (Ed-Duha, 10.)

39. Ne gubiti nadu u Allahovu milost.

. . . Ne gubite nadu u Allahovu milost! Allah će, sigurno, sve grijehe oprostiti . . . (Ez-Zumer, 53.)

40. Ne slijediti strast duše.

A onome koji je pred dostojanstvom Gospodara svoga strpio i dušu od prohtjeva uzdržao džennet će boravište biti sigurno. (En-Nazi'at, 40.-41.)

41. Za sebe lično spoznati Allahovu blagodat i biti na tome zahvalan.

. . . Reci: „Ne prebacujte mi što ste islam primili; naprotiv, Allah je vama milost podario time što vas je u pravu vjeru uputio. (El-Hudžurat, 17.)

42. Trošiti u Allahovoj pokornosti (odanosti).

I oni koji, kad udjeljuju, ne rasipaju i ne škrtare, već se u tome drže sredine. (El-Furkan, 67.)

One koji troše imetke svoje na Allahovom putu, a onda ono što potroše ne proprate prigovaranjem i uvredama . . . (El-Bekare, 262.)

43. Ne prigovarati nikome za dijeljenje milostinje.

O vjernici, ne kvarite svoju milostinju prigovaranjem i uvredama . . . (El-Bekare, 264.)

44. Udaljavanje od žena kada imaju mjesečno pranje.

I pitaju te o mjesečnom pranju. Reci: „To je neprijatnost." Zato ne općite sa ženama za vrijeme mjesečnog pranja i ne prilazite im dok se ne okupaju . . . (El-Bekare, 222.)

45. Očistiti svoje srce od svih grijeha.

Na Dan kada neće nikakvo blago, a ni sinovi od koristi biti, samo će onaj koji Allahu srca čista dođe spasen biti. (Eš-Šu'ara', 88.-89.)

46. Ostaviti oholost.

Taj drugi svijet daćemo onima koji ne žele da se na Zemlji ohole i da nered čine, a one koji se Allaha boje čeka sretan kraj. (El-Kasas, 83.)

47. Čuvanje imetka.

I rasipnicima imetke, koje vam je Allah povjerio na upravljanje, ne uručujte . . . (En-Nisa', 5.)

48. Ne jesti (čuvati) imetak siročadi.

I da se imetku siročeta ne približavate, osim na najljepši način, sve dok punoljetno ne postane . . . (El-An'am, 152.)

I imetke njihove sa imecima vašim ne trošite, - to bi, zaista, bio veliki grijeh. (En-Nisa', 2.)

49. Čuvati pet vakata namaza.

Redovno molitvu obavljajte, naročito onu pred raj dana, i pred Allahom ponizno stajte. (El-Bekare, 238.)

50. Čuvati se jedenja imetka siročadi.

Oni koji bez ikakva prava jedu imetke siročadi - doista jedu ono što će ih u vatru dovesti i oni će u ognju gorjeti. (En-Nisa', 10.)

51. Kloniti se (čuvati se) zinaluka.

. . . I koji ne bludniče; - a ko to radi, iskusit će kaznu (Furkan, 48.)

52. Ne činiti širk.

Ko drugog Allahu smatra ravnim, Allah će mu ulazak u džennet zabraniti i boravište njegovo će džehennem biti. (El-Ma'ide, 72.)

53. Ne piti alkoholna pića.

O vjernici, vino i kocka i kumiri strelice za gatanje su odvratne stvari, šejtanovo djelo; zato se toga klonite da biste postigli što želite. (El-Ma'ide, 90.)

54. Krivo se ne zaklinjati.

Zar ne vidiš one koji prijateljuju s ljudima na koje se Allah rasrdio? Oni nisu ni vaši ni njihovi, a još se svjesno krivo zaklinju. (El-Mudžadele, 14.)

Prijevod s arapskog i turskog jezika
Zejnil FAJIĆ